

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Çilem UYGUN

98750

PATARA GEÇ HELLENİSTİK - ROMA DÖNEMİ TAKILARI

Danışman

Prof. Dr. Havva İŞKAN

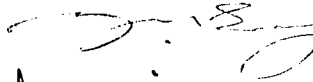
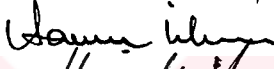

Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Antalya, 2000

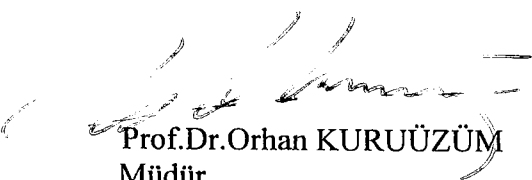
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından ^{Arkeoloji} Anabilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS** tezi olarak kabul edilmiştir.

 Başkan : Yrd. Doç. Dr.
Yasar Ersoy
 Üye (Danışmanı) : Prof. Dr.
Havva İskan
 Üye : Doç. Dr. Nevzat Çevik
Üye :
Üye :

Onay : Yukarıdaki imzaların, adığeçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.... /.../ 2000

Prof. Dr. Orhan KURUÜZÜM
Müdür

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	i
Kısaltmalar.....	ii
Özet(Türkçe).....	v
Özet (Yabancı Dil).....	vii
1-GİRİŞ.....	1
2-TEKNİK ÖZELLİKLER.....	4
2.1. Malzeme.....	4
2.1.1. Altın.....	4
2.1.2. Gümüş.....	5
2.1.3. Bronz.....	6
2.1.4. Demir.....	6
2.1.5. Fildişi.....	6
2.1.6. Fayans.....	7
2.2. Yapım, Süsleme ve Birleştirme Tekniği.....	8
2.2.1. Temel Teknikler.....	8
2.2.1.1. İnce Metal Levha.....	8
2.2.1.2. Tel.....	8
2.2.1.3. Döküm.....	9
2.2.2. Süsleme Teknikleri.....	10
2.2.2.1. Repousse.....	10
2.2.2.2. Filigre.....	10
2.2.2.3. Granül.....	11
2.2.2.4. Mineleme ve Niello.....	12
2.2.2.5. Kakma.....	13
2.2.2.6. Kazıma.....	13
2.2.2.7. Kameo.....	14
2.2.3. Birleştirme Teknikleri.....	15
2.2.3.1. Lehim.....	15
2.2.3.2. Kaynak.....	15
3-YÜZÜKLER.....	17
3.1. Taşlı Yüzükler.....	17
3.1.1. İşlemeli.....	17
3.1.2. İşlemesiz.....	50

3.1.3. Yüzük Taşı Korunmamış.....	55
3.1.4. Yüzük Taşları.....	60
3.1.4.1. Cam.....	60
3.2. Taşsız Yüzükler.....	63
4. KÜPELER.....	74
4.1. Sarkaçlı.....	74
4.1.1. Küpe Sarkaçları.....	92
4.2. Sarkaçsız Küpeler.....	97
5. KOLYE SARKAÇLARI.....	104
5.1. Altın.....	104
5.2. Fildişi.....	107
5.3. Fayans.....	115
6. MADALYON.....	120
7. ÇELENK YAPRAKLARI.....	122
8. DEĞERLENDİRME.....	124
8.1. İkonografi.....	124
8.2. Tipoloji.....	126
8.3. Stil ve Atölye.....	128
8.4. Ölü Kültünde Takıların Yeri.....	131

-Levhalar Dizini

-Özgeçmiş

ÖNSÖZ

1997 yılında tez danışmanım Prof. Dr. Havva İŞKAN Patara takılarını çalışmam için önerdiğinde, bu konu hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığım için kaygıya kapıldığımı içtenlikle itiraf etmeliyim. İnsanlık tarihinin en erken dönemlerinden itibaren varlığını sürdüren takıların ne kadar kapsamlı bir araştırma konusu olduğunu anlamak çok fazla vaktimi almadı. Diğer sanat dallarında olduğu gibi takılarda teknoloji, din, ekonomi ve modağa bağılı olarak çok çeşitli formlarda üretilmiştir. Ait oldukları dönemin özelliklerini gerektiğinde çok iyi anlatmaktadırlar. Günümüz bir kuyumcu dükkanının vitrinine bakıldığında aynı özellikleri gözlemlemek mümkündür. Çalışmamın sonunda küçük objelere ne kadar büyük emek verildiğini de gördüm. Özellikle antik dönemde kullanılan aletler ile günümüz aletlerinin farklı olmaması küçük sanat eserlerinde ustalığın ve el emeğinin önemini en iyi biçimde yansıtmaktadır. Sonuç olarak taş kütesini muhteşem bir sanat eserine dönüştüren insan gücü ve yaratıcılığı bir kez daha kendini göstermiştir.

Amacım bu çalışmada her biri ayrı bir önem taşıyan eserleri olabildiğince doğru bir biçimde değerlendirmektir. Bunu başarabilmem için bilgi ve deneyimleriyle yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Havva İŞKAN'a teşekkür etmem gerektiğine inanmaktayım. Ayrıca bu konuyu çalışmama izin veren Prof. Dr. Fahri İŞİK'a da teşekkür ederim. Tezin başlangıcından sonuna kadar bilgilerini ve desteğini esirgemeyen Dr. Gül İŞİN'a, düzeltme ve literatür yardımları için Dr. Taner Korkut'a, zorlandığım anlarda gerek çevirileri gerekse bilgileriyle yardımcı olan Doç Dr. Burhan VARKIVANÇ'a, fotoğraf konusunda desteğiyle Uzman Şevket AKTAŞ'a ve malzemelerimin ortaya çıkarılmasında emekleri geçen Doç Dr. Nevzat ÇEVİK ile kazı ekibine sonsuz teşekkür ederim. Takılar konusunda bildiklerini benimle paylaşan saygıdeğer arkeolog Yıldız MERİÇBOYU'na minnettarlığımı belirtmek istiyorum.

Ayrıca manevi desteğiyle bana güç veren ve her fırsatta sorunlarımı çözen sevgili eşim Naim UYGUN 'a da teşekkür ederim

KISALTMALAR

Archäologische Bibliographie 1993 ve AA 1997, 611 v.d.d. önerilen kısaltmaların dışında aşağıda verilen kısaltmalarda kullanılmıştır.

Bingöl	F. R. I. Bingöl, Antik Takılar. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi (1999)
Boardman - Scarisbrick	J. Boardman - D. Scarisbrick, The Ralph Harari Collection of Finger Rings (1977)
Boardman – Vollenweider	J. Boardman - M. L. Vollenweider, Cataloge of the Engraved Gems and Finger Rings in the Ashmolcan Museum 1. Greek and Etruscan (1978)
Boardman 1968	J. Boardman, Engraved Gems, The Ionidies Collection (1968)
Brandt	E. Brandt, Antike Gemmen in deutschen Sammlungen 1. Staatl. Münz. Sammlungen München, AGD I (1968)
Coche de la Ferte	E. Coche de la Ferte, Les bijoux antiques (1956)
Deppert-Lippitz	B. Deppert-Lippitz, Griechischer Goldschmuck (1985)
Ergil	İ. T. Ergil, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kúpeler Katalođu (1983)
Gercke	P. Gercke, Die Gemmensammlung im Archäologischen Institut der Universität Göttingen, AGD III (1970)
Higgins	R. A. Higgins, Greek and Roman Jewellery (1961)
Hoffmann – Davidson	H. Hoffmann - P. F. Davidson, Greek Gold Jewellery from the Age of Alexander (1965)
Horster	G. P. Horster, Die Antike Gemmen aus Xanten (1987)
Işın	G. Işın, Geç Hellenistik- Erken Roma Dönemi Patara Terrakottaları (Yayınlanmamış, Doktora Tezi, Antalya 1999)
İşkan – Çevik 1996	H. İşkan - N. Çevik, Gräfte von Patara, Lykia II (1995) 187-202.

- İşkan – Çevik 1999 H. İşkan – N. Çevik, Oygu Mezarlar, Kazı Sonuçları Toplantısı XX 2 (1999) 162- 166.
- Kraay C. M. Kraay, Greek Coins (1966)
- Krug 1980 A. Krug, Antike Gemmen im Römisch - Germanischen Museum Köln (1980)
- Krug 1995 A. Krug, Römische Gemmen im Rheinischen Landmuseum Trier (1995)
- Marshall 1907 F. H. Marshall, Catalogue of Finger Rings Greek, Etruscan and Roman in the British Museum, BMCR (1907)
- Marshall 1911 F. H. Marshall Catalogue of the Jewellery Greek, Etruscan and Roman the Departments of Antiquities British Museum, BMCJ (1911)
- Naumann F. Naumann, Antiker Schmuck. Vorläufiger Katalog der Sammlung und der Sonderausstellung vom 31.5 - 31.8. 1980 (1980)
- Ondrejova I. Ondrejova, Les Bijoux Antiques (1975)
- Pfeiler B. Pfeiler, Römischer Goldschmuck des 1. -und 2. Jhs. n. Chr. nach datierten Funden (1970)
- Richter 1968 G. M. A. Richter, Engraved Gems of the Greeks and the Etruscans (1968)
- Richter 1971 G. M. A. Richter, Engraved Gems of the Romans (1971)
- Ruseva-Slokoska L. Ruseva-Slokoska, Roman Jewellery (1991)
- Schlüter M. Schlüter, G. Platz - Horster, P. Zazoff, Antike Gemmen in deutschen Sammlungen. 4. Kestner-Museum Hannover, Hamburg, AGD IV (1975)
- Sear D. Sear, Greek Coins and their Values (1979)

- Segall B. Segall, Katalog der Gold-Schmiede-Arbeiten. Athen Benaki Museum (1938)
- Spier J. Spier, Ancient Gems and Finger Rings (1992)
- Vollenweider 1974 M. L. Vollenweider, Die Porträtgemmen der römischen republik (1974)
- Vollenweider 1976 M. L. Vollenweider, Musée d'art et d'histoire de Geneve Catalogue raisonne des sceaux. Cylinder in tailles et camées 2 (1976)
- Weiß C. Weiß, Antike Gemmen in deutschen Sammlungen. Germanischen Nationalmuseum Nürnberg, AGD V (1996)
- Williams – Ogden D. Williams – J. Ogden, Greek Gold Jewellery of the Classical World (1994)
- Yılmaz – Çevik H. Yılmaz- N. Çevik, Oygu Mezar Kazıları, Kazı Sonuçları Toplantısı XVIII 2 (1996) 191- 199.
- Zazoff P. Zazoff, Die antiken Gemmen (1983)
- Zwierlein-Diehl 1969 E. Zwierlein-Diehl, Antike Gemmen in deutschen Sammlungen. 2. staatl. Museen Preußischer Kulturbesitz. Antiken Abteilung Berlin, AGD II (1969)
- Zwierlein-Diehl 1973 E. Zwierlein-Diehl, Die antiken Gemmen des kunsthistorischen Museums in Wien, AG Wien (1973)
- Zwierlein-Diehl 1986 E. Zwierlein-Diehl, Glaspasten im Martin von Wagner-Museum der Universität Würzburg I (1986)

ÖZET

Yüksek maddi değerlerinin yanı sıra zevkli ve özenli işçilikleri ile takı türü altın malzemeler, geçmişte olduğu gibi günümüzde de defnecilerin ilk hedefi olmuşlardır. Bu durum takıların bilimsel kazılarla ele geçme olasılıklarını en aza indirmiştir. 1993,1995 ve 1997 kazı sezonlarında Patara'da açığa çıkartılmış takıların bilimsel olarak değerlendirilmesi amacıyla bu çalışmaya başlanmıştır. Çalışmada incelenen örnekler yer altı oda mezarlarının malzemesidir. Toplam 45 mezardan 8'i soyulmadan günümüze kadar ulaşmıştır. Mezarlardan üç kazı sezonunda toplam 68 adet takı türü malzeme ele geçmiştir.

Bu çalışmada takılar genel olarak ana gruplara ayrılmış daha sonra form özelliklerine göre kendi içinde kümelere bölünerek bir tipoloji oluşturulmuştur. Takıların büyük çoğunluğu genel tipolojiye uymaktadır. Ancak buna rağmen belirli bir kümeye sokulamayan, aynı zamanda literatürde de örnekleri bulunmayan tekil malzemeler de çalışma içerisinde yer almaktadır. Bunun sonucunda takı formlarında yalnızca katı dizaynların uygulanmadığı, ustaya ve kullanıcıya bağlı olan değişikliklerin de yapılabildiği anlaşılmaktadır. Çalışmada bu tür uygulamalar K9 ve K10 gibi örneklerle gösterilebilir.

Stilistik incelemeler sonucunda Patara takıları İ.Ö. 1.yy ağırlıkta olmak üzere Geç Hellenistik'ten Roma Dönemi'nin içlerine kadar yayılmaktadır. En erken örnekler İ.Ö. 2.yy sonundandır. Standart Roma takı formunda yapılan ve yer altı oda mezarlarından ele geçen yüzük ve küpeler İ.S. 1-2.yy arasına tarihlenmektedir. Tarihleme sonucunda aynı mezar içerisinde ele geçen takılar arasında 40-50 yıl zaman farkı olduğu görülmektedir. Bu durumun yalnızca takılar ile sınırlanmaması, terrakotta ve unguentarium tarihlemeleri içinde söz konusu olması mezarların sürekli kullanımı ile açıklanmaktadır.

Değerli madenlerin zor elde edilmesi ve ustalık gerektiren gösterişli takı formlarının rağbet görmesi atölyelerin sayısının Roma Dönemi'ne kadar sınırlı kalmasına neden olmuştur. Roma Dönem'inde ise gösteriştense uzak sade formların üretilmesi ve ekonomik zenginliğin artması yerel atölyelerin oluşmasını sağlamıştır. Buna bağlı olarak Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen Patara takılarının merkez atölyelerde üretilmiş olduğu düşünülmektedir. Stil, tipoloji ve ikonografi incelemeleri sonucunda Patara malzemelerinin Alexandria, Kıbrıs, Fenike ve Antiocheia örnekleri ile benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Akdeniz üretimi olan takı örneklerinin varlığı, kentin özellikle Hellenistik Dönem'de doğal limanı sayesinde ticaret merkezi olması ile açıklanmaktadır.

Patara takıları çok çeşitli ikonografiye sahiptirler. Gemme örneklerinde Y4, Y5 ve Y7'de görüldüğü gibi Yunan ve Roma mitolojisinden bilinen kompozisyonlar izlenmiştir. Bunun yanı sıra Mısır tanrıçası İsis'in betimlendiği Y10 ve Attis tipli Eros figürlü K8 ise,

Mısır kültü ile ilişkili örneklerdir. Böylece Patara terakottalarında görülen Mısır kültürü etkisi, takılar için de geçerlidir. İncelemeler sonucunda tek olarak ele geçen küpe örneklerinin günlük kullanımdan daha çok mezar armağanı olarak bırakıldıkları anlaşılmıştır.

SUMMARY

In consequence of their sophisticated appearance and high value, jewellery goods are always being the first target of the treasure hunters. This fact has decreased the possibility of finding them by the archeological excavations. This study has been started to make scientific evaluations on the jewelry material which have been revealed in the excavation of Patara in 1993, 1995 and 1997. Researched materials in this study are the artifacts of underground chamber tombs. Among the 45 graves which have been excavated, only 8 of them were found in untouched situation. After the 3 excavation seasons, the total amount of jewelry goods were 68. All of them have been classified according to their typological features. Majority of jewelry fit However there are some exceptional samples, which the comparison material could not be found in the other publications as well. So that it has been comprehended that the jewelry forms were not always created in the same pattern, but they could be changed according to demand of the user or pleasure of the craftsman. K9 and K10 in this study are examples to this.

The stylistic studies present, that the majority of the jewelry in Patara were produced in the Late Hellenistic and early Roman eras. The earliest more early examples has been dated to the end of 2nd century BC. The Roman type jewelries like finger rings and earrings, found out in the underground chamber tombs have been dated to the 1st – 2nd century AD. In some of the graves the jewelry materials have been dated with 40 or 50 years differences. This fact has also been observed in the other group of like terracottas and unguentariums. And this situation is explained by the permanent using of the chambers.

The hardly obtaining of the worthy mines and the popularity of the skillfully conspicuous materials, have been caused to the remaining of the limited number of jewelry workshops till to the Roman times. By the producing of the simple forms in the Roman period, the number of the local workshops have been increased. So that , the production center of the Hellenistic jewelry goods, that have been revealed from Patara have been localized by stylistic, typological and iconographic analysis to the central workshops like Alexandria, Cyprus, Phoenicia and Antiochia. Especially the existence of the Mediterranean originated jewelry products in Patara, can be explained by the well protected natural harbor of the city.

Jewelry of Patara have got several kind of very kinds of iconography. Compositions known in the Greek and Roman mythologies were used on gemme like as Y4, Y5 and Y7. On

the other hand Y10 was illustrate goddess of Isis, and K8 which its pendant consist of Attis - Eros figure, related with the Egyptian cult. So the influence of the Egyptian art, which has already observed in the terracotta figurines can be accepted for the jewelry goods in Patara.

At the end of this study, that it has been clarified that, some of the earrings which have been found single; should have been used as a tomb present, instead of death good.

GİRİŞ

Antik çağlardan günümüze kadar kadınların en büyük tutkusu olan takıların uygarlık tarihine ve kültürüne kazandırdıkları değerler, bu çalışmanın varmak istediği amacın ana hatlarıdır. Takıların iskeletlerin üzerinde bulunması konunun ölü kültü kapsamında irdelenmesi gerektiğini ortaya koyar. Çanak çömleksiz Neolitik Çağ'ın Çayönü'sünde iskelet yığınının üzerinde sıralı olarak bulunmuş kum taşından yapılmış boncuklardan oluşan kolyenin varlığı, estetik ve süsleme kaygısının o dönemde bile varolduğunun göstergesidir.¹ Yapım tekniğinin dönemin teknolojik gelişimine uygun olması sonucunda kolye neolitiğin ilk takı formu olmuştur. İ.Ö. 6. binin ikinci yarısında ise mermerden yapılmış sade bilezikler ikinci takı formu olarak Anadolu neolitiğinde karşımıza çıkmaktadır.²

Yaşam standartlarının yükselmesi ve insanın doğanın zenginliklerini keşfetmesine paralel olarak takı gelişiminin de hızla ilerlediği gözlemlenir. Gelişimde ilk kullanılan maden olan altın bir takı hammaddesi olarak, çeşitlenmiş ve insanlığı uzun süre etkileyen ayrıca önemini hiçbir zaman kaybetmeyen olarak başrolü oynamıştır. İlk Tunç Çağ'ında İkiztepe'de ele geçen bir çift küpe, bu bağlamda Anadolu'dan önemli bir örnektir.³ Altın gibi değerli madenlerin önem kazanması maden yataklarının da önemini ve özellikle coğrafi dağılımını gündeme getirmiştir. Küçük Asya, Asya ve Mısır gibi doğu topraklarının, en azından Roma Dönemi'ne kadar, takı atölyelerini sınırları altına toplayabilmesinde, maden yataklarının coğrafi dağılımında aramak gerekir. Patara kentinde ele geçen takıların yapım yeri olabileceği düşünülen İskenderiye ve Antiochia'nın, yine kendileri gibi bir liman kenti olan Patara ile siyasi ve ticari ilişkilerinin boyutu da böylece önemli bir bakış açısı oluşturur.

Takı yapımında kullanılan malzemelerin süreç içinde dönemlere göre farklılık ve çeşitlilik göstermesi, hem bir form zenginleşmesini beraberinde getirmiş, hem de yapım tekniğinde yeni yöntemler oluşturmuştur. Günümüzde kullanılan yüksek teknolojiye rağmen, antik kaynaklardan bilinen yapım teknikleri ile arada büyük bir fark bulunmaması, oldukça önemlidir. El ve göz ustalığı belli ki takıda birinci etkindir. Özellikle figürlü yüzük taşlarında kavrayabildiğimiz küçük bir alanı işlemenin güçlüğüne ek olarak, işlenen taşın sertliği de

¹ E. Uzunoğlu - A. Baykal - F. Tulunay - A. Tuzcular, Çağlar Boyu Anadolu'da Kadın (1993) 38, Kat. no A 5.1. M.Ö. 7 bin yılına ait taş , geyik dişi, akik ve bakır boncuklardan oluşturulmuş kolyeler dönemin takı modasıdır.

² a.g.e. 63 Kat. no 66. Çember biçiminde yapılmış, dar yüzleri hafif bombeli olan bilezikler dikdörtgen kesitlidir.

³ a.g.e. 84 Kat. no 103. 4. Oval kesitli altın telin halka biçimine getirilmesiyle oluşturulan, oldukça sade formlu küpelerin her iki ucu, birbiri üzerine binerek bağlantı sağlanmıştır.

dikkate alındığında, işin zorluğu ve ustalık gerektirdiği ortaya çıkmaktadır.

Patara takıları, ilk kez 1993 yılında Günlük mevkiinde TG3 nolu mezarın temizlik çalışması sırasında ortaya çıkartılan ve oygu mezar olarak adlandırılan farklı bir mezar tipinden ele geçmiştir.⁴ Kapsamlı bir çalışma 1995 kazı sezonunda sahile giden asfalt yolun kenarında bulunan mezarlardan beşinin açılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Soyulmamış olarak ele geçen mezarlar hem mimari hem de genel kullanıma yönelik bir çok veri sağlamıştır. 1997 kazı sezonunda yalnızca oygu mezar açılmış yaklaşık 46 mezardan ancak iki tanesi soyulmadan günümüze kadar ulaşmıştır.⁵ Tek bir mekandan oluşan bu mezarlar içerisinde çoğunluğu terrakotta, unguentarium , metal obje ve takılardan oluşan buluntular yer almaktadır.

Farklı sezonlarda çalışılan mezarların buluntu ağırlığı değişkenlik göstermektedir. Buluntuların genelinde görülen çeşitlilik takılar için de geçerlidir. Bu nedenle sağlıklı bir tarihleme yapabilmek için ilk önce takıların sistemli bir sınıflandırma içerisine yerleştirilmesi amaçlanmıştır. Sınıflandırmada literatürden bilinen ana gruplara ek olarak, Patara takılarının tekil özelliklerine dayanarak oluşturulan alt kümelerin eklenmesine gerek duyulmuştur. Sınıflandırılan her malzemenin karşılaştırma örnekleri aracılığıyla, stil gelişimi içerisindeki yeri saptanarak tarihlenmesine çalışılmıştır. Mezar buluntusu olmaları diğer eserlerin de tarihleme sırasında önemli bir rol oynamasını sağlamıştır. Bu noktada en önemli rolü kesin tarih vermeleri nedeniyle sikkeler üstlenmiştir.

Gerek işleme, gerek kullanılan malzemenin zenginliğinden dolayı, arkeolojik buluntular arasında etkileyici bir yeri olan takıların, bilimsel olarak değerlendirilip ait olduğu kentin siyasi ve kültürel bağlantıları hakkında bilgi verir duruma getirilmesi beklenen bir olgudur. Takıların kullanımını kişisel kullanım ve adak armağanı olarak ikiye ayırmak gerekmektedir. Takı özellikle kadınlar tarafından seçilen bir adak eşyasıydı. Kadınlar tanrıça Aphrodite'ye kadınlığa geçiş döneminde, evlilik törenlerinde ve doğum sonrasında takılarını armağan etmişlerdir. Ayrıca tanrı Asklepios'a da tedavi için takı adandığı Atina'daki tapınak kayıtlarından anlaşılmaktadır.⁶

Antik dönemde takıların insanları kötülüklerden koruyan ve hastalıkları iyileştiren mistik bir gücü olduğuna inanılmaktaydı.⁷ Bu çalışmada yer alan Herakles Düğümü ve insan

⁴ 1995 yılı oygu mezarları için bkz. Yılmaz - Çevik 191- 199.

⁵ İşkan - Çevik 1999, 162- 166.

⁶ Willams - Ogden 32.

⁷ B. C. Sampson, Ancient Finger Rings (1997) 14.

başı boncuklar bu tür kullanıma örnektir. Amulet amaçlı kullanımın yanı sıra takılar özellikle altın takılar antik dönemde de günümüzde olduğu gibi varlığın bir göstergesidir. Kullanıcısının sosyal statüsü, buna bağlı olarak da yaşam biçimi konusunda ip uçları verebilmektedir. Özellikle Roma Dönemi'nde takıların insanların statüsünü belirlemede bir nişan olarak kullanılmıştır. Sosyal sınıflar içerisinde takı takma konusunda bazı sınırlamalar getirildiği antik kaynaklardan bilinmektedir. İmparatorluk Dönemi'nde kölelerin altın yüzük takması yasaklanmıştı. Köleler yalnızca başka madenlerle birlikte yapılan altın yüzükleri takabilmekteydi.⁸

Sonuç olarak, takılar ışığında Patara oyuğu mezar sahiplerinin sosyal statüsü hakkında bilgi edinmek mümkündür. Özellikle soyulmadan ele geçen mezarlarda bulunan takıların işçilik kalitesine ek olarak işlenen ikonografi de, bu konuda etkili olacaktır. 43 numaralı mezar, buluntu açısından zengin olması yanında malzemelerin birinci kalitede üretilmesi ve Mısır ikonografisinin ağırlıklı olarak ele alınması ile zengin bir aileye ait olabileceğini düşündürmektedir. Süsleme kaygısının bir sonucu olarak üretilen takılar kullanıcılarının özellikle sosyo – ekonomik durumu hakkında antik dönemden günümüze ışık tutabilmektedir.

⁸ Marshall 1907, 35.

2-TEKNİK ÖZELLİKLER

2.1. Malzeme

2.1.1. Altın

Takı yapımında en çok kullanılan malzeme olan altın, genelde nehir yataklarında kuvars ile karışık olarak bulunmaktadır.⁹ Altını arıtmak için kullanılan bilinen en eski yöntem yıkamadır. Kuvarsa ek olarak gümüş ve bakırla karışık olarak da bulunan altın, erken dönemlerde ekonomik nedenlere bağlı olarak arıtılmadan da kullanılırdı. Saf altına kıyasla daha ucuz olan gümüş ve altın karışımına, beyaz altın ya da elektron adı verilmekteydi.¹⁰ Özellikle Yunanistan'ın doğusunda yüzük yapımında sevilerek kullanılan beyaz altın terimine İ.Ö. 332-331 yılına tarihlenen Eleusis tapınağının envanter kayıtlarında rastlamak mümkündür.¹¹

Troia'da 2. binde gösterişli takılarda kullanılan altın, diğer madenlerden arıtılarak saflaştırılmıştır. Bu işlemin ilk kez Anadolu'da yapıldığı belirtilmekte buna kanıt olarak ise, ergitme anlamına gelen Yunanca "obyrsa" sözcüğünün Hitit dilinde karşılığının bulunması gösterilmektedir.¹² Yunanistan'da Klasik Dönem'den önce yaygın olmayan saflaştırma işlemi için kupelasyon yöntemi uygulanmaktaydı.¹³ Bu yöntemde ayrıştırma işleminin sağlanması için gözenekli topraktan yapılmış potaya kurşun ilave edilip ısıtılırdı. Yüksek ısı sonucunda kurşun ve diğer metal oksidasyona uğrayarak, potanın gözeneklerinden buharlaşarak atılırdı. Bunun sonucunda potanın içinde sadece saf altın kalırdı. Kuyumcu ustaların işleyebilmesi için altının saflaştırılması yetmediğinden saflaştırılan altın taş kalıplara dökülerek ingot adı verilen külçelere dönüştürülürdü.¹⁴ Daha sonra bu külçeler yaprak olarak adlandırılan ince altın plaka haline gelinceye kadar dövülürdü. Altın sayfasının inceliği ustanın isteğine ve yapacağı takıya bağlıydı.

Antik dönemde oldukça önemli olan altının, Yunanistan'da Bronz Çağın sonlarından itibaren Trakya ve Makedonya'da bulunduğu bilinmektedir.¹⁵ İ.Ö. 8.yy'da kullanılmaya başlayan Thasos ve İ.Ö.5.yy'da sular altında kalan Siphnos altın yatakları, Yunanistan için büyük önem taşımaktaydı. Bütün bu yatakların ortak özelliği İ.Ö. 5-4.yy'da tükenmeleri ve

⁹ Higgins 3.

¹⁰ Pilnius, N.H. XXXIII 80.

¹¹ Marshall 1911, 31.

¹² Bingöl 19.

¹³ Higgins 4.

¹⁴ Higgins 4; Bingöl 19.

¹⁵ Higgins 4.

bunun sonucunda batının gözlerini doğuda bulunan zengin kaynaklara çevirmesine neden olmalarıdır. İskender'in doğuya karşı yaptığı seferlerin siyasi amacının yanı sıra diğer bir nedeni de Doğu Akdeniz'de Nubia, Arabistan, Bactria ve Anadolu'da bulunan kaynaklardan yararlanabilmektir.¹⁶ Ayrıca önemli kurgan buluntularının ele geçtiği Karadeniz çevresinde de altın yataklarının varlığı bilinmektedir.¹⁷ Farklı stilleri ile zengin bir altın işçiliğine sahip Etrüskler, İtalya ve Nocrum'daki kaynaklardan yararlanmaktaydı.¹⁸ Aynı kaynaklar Roma İmparatorluğu'nun da ihtiyacını karşılamıştır. Sonuç olarak her dönemde altın ihtiyacını karşılayan bölgeler bulunmuş ve bunlar tüketilince yeni kaynak arayışına gidilmiştir.

2.1.2. Gümüş

Antik dönem takı yapımında altın ile aynı biçimde kullanılan gümüş, ilk kez 3. binde Anadolu'da saflaştırılmıştır.¹⁹ Özellikle Klasik Dönem'de kap yapımında kullanılan ve gösterişli işçilik gösteren gümüş, takıda çoğunlukla yüzüklerde tercih edilen bir malzemedir. Gümüş doğada galene cevheri adı verilen bir biçimde kurşun ile karışık olarak bulunmaktadır. Ayrıştırma basıncıyla ezme daha sonra ise yıkama yöntemi kullanılmaktaydı. Arıtılan gümüş altında olduğu gibi ingota dönüştürüldükten sonra takı yapımı için kullanılmaktaydı.²⁰

Gümüş kaynakları altın ile benzerlik göstermektedir. Yunanistan'da Makedonya, Kyklad'lar ve Trakya'da İ.Ö. 8.yy'da işletilen gümüş yatakları bulunmaktaydı. İ.Ö. 5.yy'da Siphnos'da altın ile birlikte gümüş de çıkartılmaktaydı. Ayrıca Attika Larium'da Bronz Çağ'dan İ.Ö. 1.yy'a kadar kullanılan yataklar bulunmaktaydı. Anadolu yoğun olarak gümüş madenine sahipti. Etrüsk ve Romalılar ise ihtiyaçlarını Sardinya ve İspanya'daki kaynaklardan sağlamaktaydı.

¹⁶ Higgins 5. Anadolu'da Bronz Çağı'ndan İ.Ö. 1.yy sonlarına kadar Lidya'da, Hristiyanlığın başlarına kadar, Astyra yakınlarındaki Troad'da bulunan altın yatakları kullanılmıştır. Arabia ve Bactria'daki kaynaklar ise, Hellenistik Dönem ihtiyacını karşılamaktaydı ve Cumhuriyet Dönemi'nin sonları ile İmparatorluk Dönemi'nin başlarına kadar, kullanılmaya devam etmiştir.

¹⁷ Williams - Ogden 84.

¹⁸ Higgins 5.

¹⁹ Bingöl 19.

²⁰ Gümüş tekniği için bkz. Higgins 6; Bingöl 19; Marshall 1911, 33.

2.1.3. Bronz

Gümüş gibi genelde yüzük yapımında kullanılan bronzun, Yunanistan'da Miken Dönemi'nden itibaren örnekleri bilinmektedir.²¹ Ucuz bir maden olmasından dolayı İ.Ö. 4.yy'dan itibaren kullanımı yaygınlaşmıştır. Ekonomik seviyesi düşük insanlar altın ile yapılan takı modellerini bronzla aktarmışlardır. Antik kaynaklardan Aristophanes bir bronz yüzüğün maliyetinin üç obol ya da bir drahma arasında değişebildiğini belirterek bronzun maliyeti hakkında bilgi vermektedir.²² Gümüşte olduğu gibi bronzda da altın ile kaplama yöntemi ilk olarak İ.Ö. 4.yy'da başlamış,²³ daha sonra Roma Dönemi'nin içlerine kadar devam etmiştir.

2.1.4. Demir

Bronzdan sonra en çok kullanılan madendir. Bronzda olduğu gibi genellikle yüzüklerde kullanılmıştır. Plinius, "Prometheus'un tutsak olduğu kayanın bir parçasını demir yüzüğüne yerleştirdiğini ve yenilmez Lacadaemonianların da demir yüzük taktığını" iletmektedir.²⁴ Pliny'in bu aktarımlarıyla demir yüzüklerin mitolojide ki önemi vurgulanmıştır. Dayanaksız bir malzeme olmasından dolayı Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem'den günümüze az örnek ulaşmasına rağmen, Roma Dönemi'ne ait çok sayıda malzeme bulunmaktadır. Erken örneklerin varlığı, Yunan tapınak kayıtlarında yer alan armağan listesinden anlaşılmaktadır.²⁵

2.1.5. Fildişi

Orta Minos Dönemi'nden itibaren kesintisiz olarak görülen fildişi, özellikle iğne, boncuk, amulet amaçlı sarkaç ve mühür yapımında kullanılmıştır.²⁶ Hellenistik Dönem'de özellikle Doğu Akdeniz ve Fenike'de yaygın olan fildişi işçiliği, ticaret aracılığıyla bir çok alana yayılmaktaydı.

²¹ Marshall 1907, 34.

²² Aristophanes, Thesmophoriazusae 425; Plutus 883.

²³ Marshall 1907, 34.

²⁴ Plinius N.H. XXXVII 2.

²⁵ Marshall 1911, 34 v.d. Hekatompedon, Asklepion ve Delos (İ.Ö. 3.yy) envanter kayıtlarında demir ve gümüş kaplamalı yüzükler geçmektedir.

²⁶ Higgins 41.

2.1.6. Fayans

Antik dönemde boncuk ve amulet yapımında kullanılan fayans, toz kuvarsın sırla kaplanmasıyla oluşmaktadır. Bu sır tabakası fayansın farklı renklerde oluşmasını sağlar. Genelde yeşil, yeşil- mavi, sarı ve beyaz renkler kullanılmıştır. Beyaz fayans en erken İ.Ö. 1800'de Kıbrıs'da yerel bir atölyede²⁷, daha sonra İ.Ö. 1500 dolaylarında da Yunanistan'da üretilmeye başlanmıştır.²⁸ Kısa bir aradan sonra İ.Ö. 7.yy'da Etrüsk ve Yunanistan'da skarabe, boncuk ve amulet yapımında tekrar kullanılmıştır. Esas işçilik merkezi, fildişinde olduğu gibi Fenike'dir. Rodos'da bulunan bir Fenike yerleşiminde fayans işçiliği yoğun olarak görülmektedir.²⁹ Fayansı şekillendirmede genelde kalıp kullanılmakla beraber el ile yapılan örnekler de bulunmaktadır.

²⁷ Higgins 45 dn. 1.

²⁸ Higgins 45.

²⁹ Higgins 45.

2.2 Yapım ve İşleme Tekniği

2.2.1 Temel Teknikler

Bu bölümde takı teknikleri iki aşamalı olarak değerlendirilmiştir. Temel teknikler ve süsleme yöntemleri olarak ayrılan bu maddeler kendi içinde de sınıflandırılmaktadır.

2.2.1.1. İnce Metal Levha

Altının, kuyum ustası tarafından takıya dönüştürülmeden önce geçirdiği ilk aşama önceden de belirtildiği gibi saflaştırılmasıdır. Daha sonra takı yapılabilmesi için ingota dönüştürülen altın külçesinden, yaprak adı verilen ince altın levhalar elde edilmektedir. Levhaların kalınlığı 0.2- 0.5 mm' ye kadar ulaşabilmektedir.³⁰ Levhanın incilmesi sertliğini azalttığı için kolay işleme avantajı sağlamakta fakat dayanıksızlığını da arttırmaktadır. Mısır örneklerinin kalınlığı 0.17 mm ile 0.54 mm arasında değişmektedir.³¹ Takının oluşumundaki uzun ve zor işlemler bu aşamadan sonra başlamaktadır.

2.2.1.2. Tel

Ana takı formunun oluşturulmasında kullanılan altın yaprağından sonra, yan süsleme elemanı olarak tellerin yapımında uygulanan yöntemler gelmektedir. En yalın form, altın yaprağından kesilen parçaların yuvarlatılarak birleştirilmesidir. Roma Dönemi'nde ise, ustaya kolaylık ve daha seri üretim sağlayan tel çekim plakaları kullanılmıştır.³² Birbirine geçirilen halkalardan oluşan tel formunun örneği 40 nolu mezarda bulunan KS21'de görülmektedir. Özellikle Erken Hellenistik Dönem'den itibaren oldukça karışık işçilikli örnekleri görülen tellerin iç içe halkalardan oluşan sade formu, aslında İ.Ö. 2500'den itibaren kullanılmaya başlamış ve Roma Dönemi'ne kadar devam etmiştir.³³

³⁰ D. Strong - D. Brown, Roman Crafts (1976) 60.

³¹ Higgins 9.

³² Bingöl 25.

³³ Higgins 15 v.d.

2.2.1.3. Döküm

Üçüncü ve son yöntem bronz heykel yapımında da kullanılan döküm tekniğidir. Malzemenin fazla kullanılmasından dolayı ekonomik olmayan döküm tekniği nadir olarak uygulanmıştır.³⁴ İğne, fibula, küpe, yüzük ve bilezikler bu tekniğin uygulandığı takı formlarıdır. Kalıplar bütün olabildiği gibi iki ya da üç parçadan oluşan çoklu kalıplar birbirlerine çengeller aracılığı ile tutturularak da kullanılabilirdi. Döküm tekniğinde iç ve dış olmak üzere iki kalıp kullanılmaktaydı. Bu kalıpların arasındaki boşluğa eritilmiş metal akıtılıyordu. Kil ve reçineden yapılan iç kalıplar genelde takının içinde kalmasına rağmen³⁵, balmumu olanlar ısıtma yöntemi ile açılan küçük delikten akıtılarak boşaltılıyordu.³⁶

Patara takıları içerisinde yer alan K8'in sarkacını oluşturan Eros figürü de döküm tekniği ile yapılmıştır. Ayrıca K5 ve K4'ün damla formu sarkacı da döküm tekniğinde yapılmış olup içindeki karışım boşaltılmıştır.

³⁴ Williams – Ogden 28 v.d.

³⁵ İç kalıbın korunduğu örnekler için bkz. Bingöl, Kat. no 86. 87.

³⁶ Bingöl, Kat. no 115 İ.Ö. 6-5. yy içlerine tarihlenen kolyeyi oluşturan badem biçimli taneciklerin arkasında akıtma deliklerini görmek mümkündür.

2.2.2.Süsleme Teknikleri

Temel takı yöntemleri ile form oluşturulduktan sonra çeşitli süsleme teknikleri kullanılarak bezeme gerçekleştirilmektedir.

2.2.2.1.Repousse

Altın yaprağının biçimlendirilmesinde kullanılan en önemli yöntem, çekiçleme (repousse) tekniğidir. Bu teknik, özde baskı tekniği olmak üzere birbirinden küçük farklarla ayrılan dört yöntemle uygulanmaktadır.

İlk aşamada altın yaprağı zift kutusunun içerisine konulur ve sonra keskiye benzer ince uçlu bir aletle istenilen biçim verilir. Ziftin bu işlemdeki görevi darbeler sonucunda ince levhanın delinmesine engel olmaktır. Bu yöntem repousse tekniğinin kalemle çekiçleme uygulaması olarak adlandırılır.³⁷

Temeli baskı tekniğine dayanan diğer uygulama modeli çekiçlemedir. Genelde ahşaptan yapılan ve “punch” olarak adlandırılan çekicinin üzerine figür ya da motif işlenir, ilk uygulamada olduğu gibi altın yaprağı zedelemeyi önlemek için zift dolu kutuya yerleştirilir. Bezemeye göre levhanın önüne ve arkasına çekiçle vurularak süsleme gerçekleştirilir.³⁸ Bu yöntem genelde sürekli tekrarlanan motiflerde üretimi hızlandırdığı için kullanılmıştır. Aynı tekniğe dayanan diğer iki uygulamada ahşap ya da kemikten yapılan kalıpların üzerine koyulan altın yapraklarına dövülerek şekil verilmekteydi. İki yöntemi birbirinden ayıran nokta kalıpların negatif veya pozitif olmasıdır.³⁹

2.2.2.2 Filigre

Antik dönemde en yoğun olarak kullanılan bezeme yöntemi, Türkçe’de telkari olarak adlandırılan “filigredir”. Genelde Erken Hellenistik Dönem’in detaylı işçiliğe sahip örneklerinde görülür. Patara takıları arasında örneği bulunmamaktadır. Temel yapım tekniklerinde değinilen tellerin, süslenecek olan takının yüzeyine düz, spiral ve daire motifleri oluşturacak biçimde yerleştirilmesiyle yapılan süslemedir. İnce bir işçilik gerektirir, takının gösterişli ve zarif

³⁷ Bingöl 26.

³⁸ Higgins 10.

³⁹ Bingöl 26.

olmasını sağlar. Bu tarz bir çalışma aletsiz gerçekleştirilemeyeceği için genelde “jig” kullanılmıştır.⁴⁰

Filigrenin ilk olarak İ.Ö. 3.binde Mezopotamya ve Anadolu’da kullanıldığı belirtilmektedir.⁴¹ İ.Ö. 7-6.yy’da Etrüsk takılarında da sevilen bu yöntem Roma Dönemi’nde önemini kaybetmiş, fakat Bizanslılar tarafından tekrar aynı yoğunlukta kullanılmıştır.⁴²

2.2.2.3.Granül

Filigreden sonra en fazla kullanılan ikinci önemli teknik granül. Granül özde filigre ile benzerlik göstermesine rağmen daha zor bir işçilik gerektirmektedir. İki aşamada değerlendirilen teknikte ilk olarak yüzeye yapıştırılacak altın taneciklerinin elde edilmesi gerekmektedir. Altın yaprağından eşit ölçüde kesilen parçalar odun külü ile birlikte kil potaya konularak ısıtılır. Isıdan dolayı küçük kürelere dönüşen parçaların birbirine yapışması odun külü ile önlenir. Soğutma işleminden sonra, elde edilen taneciklerin takı yüzeyine yapıştırılması olan ikinci aşama gelir.

Altın tanecikleri doğrudan yüzeye lehimlenebildiği gibi kolaylık sağlayan transfer yöntemi de kullanılmaktadır. İlk olarak taş ya da metal plaka üzerine, tasarlanan motif kazınır. Daha sonra altın tanecikleri bu çukurlara yerleştirilir. Yapışkan ile kaplanmış olan deri ya da papirüsten yapılan borunun üzerinde de aynı motif çizilerek levhadaki altın taneciklerinin üzerine bastırılır. Borunun üzerine yapışan ve motifi oluşturan altın tanecikleri takı yüzeyine lehimlenerek granülasyon tekniği tamamlanır.⁴³

Granül tekniğinde altın taneciklerinin takı yüzeyine yerleştirilmesi zor olduğu için, sınırlı sayıda atölyede kullanılmıştır.⁴⁴ Granülün ilk örnekleri, İ.Ö. 2500’de Ur mezarlarından çıkan buluntulardır.⁴⁵ İ.Ö. 7.yy’dan itibaren Anadolu ve Yunanistan’da yoğun olarak görülen bu teknik Roma Dönemi’ne kadar kullanılmıştır. Erken örnekler nazaran Roma Dönemi’nde tekniğin genel yapısındaki ince işçiliği kaybettiği görülmektedir.

⁴⁰ Filigre yapım tekniği ile ilgili olarak bkz. Higgins 18 v.d. ; Hoffmann - Davidson 97 Kat. no 27. İ.Ö. 4.yy’ın ikinci yarısından Kalymnos’dan bir çift sarkaçlı küpe örneğidir. Ana gövdeyi oluşturan rozetin süslemeleri filigre tekniği ile yapılmıştır.

⁴¹ Bingöl 26.

⁴² Higgins 19.

⁴³ Granülasyon tekniği ile ilgili olarak bkz. Higgins 19.

⁴⁴ Williams – Ogden 27.

⁴⁵ Bingöl 27.

Patara takıları arasında K8, K10 ve KS3 granül yöntemi ile süslenmiştir. Eros sarkaçlı K8'de ana gövdenin üzeri iki sıra halinde granüle tekniği ile yapılmış bordürle çevrelenmiştir. Ayrıca üzeri iki satırdan oluşan yunanca yazı ile süslü küpede de, yazım tekniği olarak granülasyon kullanılmıştır. Son olarak KS3 olarak kodlanan altın boncuk sarkacının bitiminde granülasyon tekniği ile üçgen oluşturulmuştur.

2.2.2.4. Mineleme ve Niello

Takılarda çok sık kullanılan süsleme tekniklerinden mineleme ve niello, yöntem olarak birbirlerine yakındır. Bunlar motifte bulunan boşlukları doldurmada kullanılmaktadır. Polykron özelliğine sahip olmasıyla niellodan ayrılan mineleme, eritilmiş camların takı yüzeyine sürülmesi ile oluşturulmaktadır. Renkli mineleme yapılmak istendiğinde eritilmiş cama metal oksit eklenmektedir.⁴⁶ Minelemede mavi, yeşil, siyah ve beyaz renkler elde edilebilmekteydi. Oldukça gösterişli bir görüntü oluşmasını sağlayan kehribar pigmentinden yapılan kırmızı mine, diğer renklere kıyasla daha fazla ustalık gerektirmekteydi.⁴⁷

Minelemenin ilk örnekleri Yunanistan'da İ.Ö. 13.yy'da Miken mezarlarında bulunmuştur.⁴⁸ Özellikle erken Hellenistik Dönem'de yoğun olarak kullanılan mineleme Roma Dönemi'nde önemini kaybetmiştir.⁴⁹ Bizans Dönemi'nde ise özellikle seramik yapımında tekrar kullanılmıştır.⁵⁰

Niello, genellikle gümüş üzerine oyulmuş motifleri doldurmada kullanılan tekniktir. İ.Ö. 15. ve 14.yy'da Miken ve Mısır mezarlarında benzer teknikte yapılmış örnekler görülmektedir.⁵¹ İ.Ö.13.yy'da ise Mısırla ilişkileri sonucunda Suriye'nin de bu tekniği kullanmaya başladığı örneklerden anlaşılmaktadır.⁵² Genelde gümüş üzerine uygulanan bu teknik Bizans Dönemi'ne kadar kullanılmıştır.

⁴⁶ Mineleme tekniği ile ilgili olarak bkz. Higgins 23. 28; Bingöl 27.

⁴⁷ Kırmızı mineleme örnekleri için bkz. Williams - Ogden Kat. no 69. 89.170.

⁴⁸ Higgins 240.

⁴⁹ R. Higgins, Roman Crafts (1976) 60.

⁵⁰ Bingöl 27.

⁵¹ Higgins 28.

⁵² Bingöl 27.

2.2.2.5. Kakma

Mineleme de olduğu gibi polykron özelliğine sahip ikinci tekniktir. Tekniğin özü, takı formunun üzerine açılan oyuklara renkli cam, taş veya diğer malzemelerin yerleştirilmesidir. Genelde yüzük taşlarını yerleştirmede kullanılan bu teknikte, taşın sağlamlaşması için kenarlarda bulunan fazlalık içe doğru bükülmekteydi. İlk olarak Mezopotamya’da kullanılan bu tekniğin örnekleri İ.Ö. 2500 tarihli Ur’daki kraliyet ailesi mezarlarında bulunmuştur.⁵³ Kakma tekniği Suriye’de ise İ.Ö. 2000 ‘de ilk Byblos’da görülmektedir.⁵⁴ İ.Ö. 14.yy’da Ege ve Girit örneklerinin Mezopotamya ile benzerliği ve tarihsel gelişimin bir sonucu olarak bu tekniğin Mezopotamya’dan batıya yayıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır.⁵⁵

Kullanımı İ.Ö.14.yy’da tamamen yaygınlaşan teknikte genelde cam, koyu mavi lapislazuli taklidi ve açık renk yeşil-mavi arası turkuaz kullanılmıştır. İ.Ö.800’de özellikle ticaret ilişkilerinin etkisiyle kakma tekniği Yunanistan’a girmiştir.⁵⁶ Kısa bir süre sonra Etrüsklerde aynı kaynaktan etkilenerek bu tekniği kullanmaya başlamıştır.⁵⁷ Bu tekniğin kullanımı Hellenistik Dönem’de azalmakla beraber mevcut olan örneklerde lal taşı, kırmızı akik ve cam kullanılmıştır.⁵⁸ Roma Dönemi’nde kakma yöntemi uygulanmasına rağmen taşların formunda dönemin takı stiline bağlı olan değişiklikler yapılmıştır.⁵⁹ Patara takılarında kakma yöntemi Geç Hellenistik Dönem’e tarihlenen yüzük taşlarında ve K8’deki Eros’lu küpenin ana gövdesinde kullanılmıştır.

2.2.2.6. Kazıma

Genelde altın üzerine uygulanan bu teknikte obsidyen ve bakırdan yapılan aletler kullanılmıştır. İ.Ö. 5.yy tarihli Yunan yüzüklerinde bu teknik yoğun olarak kullanılmıştır.⁶⁰ Patara takılarından Y21’in kaşındaki bitki motifi bu tekniğe örnektir.

⁵³ Bingöl 27 dn. 25.

⁵⁴ Higgins 29.

⁵⁵ Higgins 29.

⁵⁶ Bingöl 28.

⁵⁷ Higgins 30.

⁵⁸ Hoffmann - Davidson 34.

⁵⁹ Higgins 30.

⁶⁰ Higgins 31; Bingöl 28.

2.2.2.7. Kameo

Figür ya da motifin taş yüzeyine pozitif olarak işlenmesidir. Akik , oniks ve sardoniks taşlarıyla uygulanan bir tekniktir. Sadece gemme yapımında kullanılmaktadır. İşlemenin yapıldığı üstteki tabaka ile zemini oluşturan ikinci tabaka arasında belirgin bir fark bulunmaktadır. Hellenistik Dönem'den itibaren uygulanan bu teknik Roma Dönemi'nde özellikle imparator portrelerinin yapımında sevilerek kullanılmıştır. Patara takıları arasında kameo tekniğine örnek olan Y5'de demir halkanın içerisine kahverengi üzerine beyaz kameo yerleştirilmiştir.⁶¹

Bu yapım tekniklerinin dışında kaplama ve hak kullanılmıştır. Kaplama tekniğinde ince altın levha kaplanacak objenin, önceden pürüzlendirilmiş yüzeyine dövülerek sabitlendirilir.⁶² Gravür olarak da adlandırılan hak tekniğinde ise, metallerin üzerine oyma yöntemi ile bezeme yapılmıştır.⁶³

⁶¹ Bingöl 28.

⁶² Bingöl 28.

⁶³ Bingöl 28.

2.2.3. Bileştirme Teknikleri

Takı yapımında ilk önce temel tekniklerle ana form oluşturulmuştur. İkinci aşama olarak ayrı öğeler halinde yapılan bu parçalar, kendi içinde tercih edilen süsleme metoduna göre bezenmiştir. Takının tamamlanması için son aşama olarak her bir parçanın birleştirilmesi gerekmektedir. Bunun için lehim ve kaynak olmak üzere iki yöntem kullanılmıştır.⁶⁴

2.2.3.1. Lehim

Lehim yönteminde ergime derecesi farklı olan iki metal yüksek ateşte ısıtılırdı. Böylece ergime noktası düşük olan metal eriyerek diğeri ile birleşirdi.⁶⁵ Bu yöntem sert ve yumuşak olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Sert lehimin yumuşak lehimden farkı daha yüksek ateş kullanılması ve farklı kimyasal alaşımların kullanılmasıdır.⁶⁶ Sert lehim yöntemi yumuşak lehime göre daha sağlam olmakta ve lehim izini daha iyi kapatmaktadır.⁶⁷ Yumuşak lehim Hellenistik Dönem’de altın ustaları tarafından yüzeyi beyazlattığı için kullanımdan kaçınılmıştır.⁶⁸ Sert lehim İ.Ö. 3.binde Mezopotamya’da, İ.Ö. 2.binde ise Girit’te kullanıldığı bilinmektedir.⁶⁹

2.2.3.2. Kaynak

Kaynak uygulamadaki farklılıklar nedeniyle iki başlık altında toplanmıştır. Basınçlı kaynak adı verilen yöntem takı formlarının zarar görme ihtimali yüksek olması nedeniyle tercih edilmemiştir.⁷⁰ Takıyı kuvvetli basınç altında, zarar vermeden tutabilmek oldukça zordu.⁷¹

Birlikte ısıtma ya da otojen (fusion) adı verilen bu yöntemde ise birleştirilecek elementler ergime derecesinin altında tutulan belirli bir sıcaklıkta ısıtıyor, her iki element birbirine yapıştığında işlem sona eriyordu.⁷² Bu yöntemde önemli olan ateşin sıcaklığını kontrol

⁶⁴ Bingöl 31. Bu kümelemede sert lehim, lehimleme tekniğinin çeşidi olduğu için ayrı bir grup altında değerlendirilmemiştir. Hoffmann – Davidson ise takıları birleştirme yöntemlerini lehim, kaynak ve sert lehim olmak üzere üç başlık altında toplamıştır. Hoffmann – Davidson 41.

⁶⁵ Hoffmann – Davidson 41.

⁶⁶ Bingöl 31.

⁶⁷ Hoffmann – Davidson 42.

⁶⁸ Hoffmann – Davidson 41.

⁶⁹ Higgins 35. Lehimle ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Higgins 33 v.d. ; Hoffmann - Davidson 41; Bingöl 30 v.d.

⁷⁰ Higgins 35.

⁷¹ Hoffmann – Davidson 45.

⁷² Higgins 35.

edip gerekli ısıyı elde ederek parçaların deformasyona uğrama tehlikesini ortadan kaldırmaktır.⁷³

⁷³ Hoffmann – Davidson 45.

3-YÜZÜKLER

3.1. Taşlı Yüzükler

3. 1.1. İşlemeli

1-Y1 KADIN BÜSTLÜ YÜZÜK

Müze Env. No.= 12.41.93 Buluntu Yeri= O.M.6 gen.= 1.3 cm. Malz.= Altın-Lal Taşı

Kırmızı renkli, mat lal taşında göğüsün altından itibaren kesilmiş kadın büstü bulunmaktadır. Sola dönük olarak verilen büstte, kolun dış hatları belirgin işlenerek göğüs vurgulanmıştır. Göğüs ve boyunda giysiye dair hiçbir iz bulunmamaktadır. Düz bir çizgi biçiminde verilen burun saçın hemen bitiminde başlayan alın ile birleştiği için büyüktür. Dudak kalın ve dışa çıkıktır. Hafif sivri ve öne çıkık olarak verilen çeneden dar ve kısa boyuna geçilmiştir. Büyük düğme biçiminde işlenen gözde hiçbir detay yoktur. Gözün içe çökük verilmesine paralel olarak elmacık kemiği hafif çıkıktır. Alnı tamamen kaplayan saç arkada torba topuz oluşturmuştur. Kütleli olarak verilen saçın üzerinde ince şeritten diadem bulunmaktadır. Saçın genelindeki yalınlığı bezemesiz olan diademde de görmek mümkündür.

Gemmeler üzerine mitolojik figürlerin dışında büstler, özellikle Erken Roma Dönemi'nde yaygınlaşmaya başlamıştır. Roma portrelerinin stil özelliklerine paralel olarak büst örneklerinde de ortak noktalar bulmak mümkündür. Gemme üzerinde bulunan ve portre özelliği taşıyan örnekler, imparator ailesi portrelerinin stil gelişimiyle birlikte değerlendirilmelerine rağmen, sadece büst özelliği taşıyan örnekler ise yalnızca gemme stiline dayanarak tarihlenmiştir.

Hellenistik Dönem ile İ.S. 1.yy Roma Dönemi gemme örneklerini tarihlemenin zorluğu İ.S. 2 ve 3.yy arası örneklerde de görülmektedir. İ.S. 1-3.yy Roma gemmelerinin stil özelliği aşama aşama vücudun doğallıktan uzak ve orantısız verilmeye başlanmasıdır.⁷⁴ Patara gemmesinin genelde görülen abartılı yüz uzuvların Roma Dönemi eseri olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle İ.Ö. 1.yy ikinci yarısından itibaren benzer kompozisyonlu gemme örnekleri incelenmiştir.

Xanten müzesinde bulunan *XAV 3309, L 101* envanter numaralı, kadın büstünün işlendiği gemme İ.Ö. 1.yy ikinci yarısı ile İ.S. 1.y başlarına tarihlenmektedir.⁷⁵ Sola dönük olarak verilen

⁷⁴ Richter 1971, 62.

⁷⁵ Horster 35 Lev. 12, 62.

büstte yüz uzuvları ve saç yapısı Patara örneğine kıyasla daha doğal verilmiştir. Yüz işlenişinde her iki büst arasında ortak olan nokta çenenin öne doğru çıkık işlenmesidir.

Aynı müzede bulunan *XAV 2064, L 105* envanter numaralı, diğer örnek ise İ.Ö. 1.yy ikinci yarısı ile İ.S.1.yy başına tarihlenmektedir. Bir önceki Xanten gemmesi ile aynı tarihten olmasına rağmen yüz yapısının biraz daha stilize olmasıyla farklılık göstermektedir.⁷⁶ Her iki gemmede saçın detaylı verilmesi dışında ortak nokta bulunmamaktadır. Xanten kataloğunda verilen İ.Ö. 1.yy'ın ikinci yarısına tarihlenen kadın portreli gemmelerin ortak özelliği saçın ensede sıkı biçimde yuvarlak topuz yapılarak alında şerit biçiminde bir hat oluşturulması ve saçın ince çizgilerle işlenerek zenginleştirilmeye çalışılmasıdır.⁷⁷ Aynı portrelerde detaya inildiği zaman ise, özellikle yüz işlenişinde farklı özelliklerin bulunduğu görülmektedir. Doğallıklarına göre kendi içlerinde üç gruba ayrılmaktadır. İlk grupta normalden uzun ve sivri verilen burun dışında orantısız verilen uzuv görülmemesi diğer gemmelerden daha erken olabileceğini düşündürmektedir.⁷⁸ Stil olarak birbirlerine daha yakın olan ikinci ve üçüncü gruptaki gemmelerde artık uzuvların doğallıktan uzaklaşmaya başlaması ve ince kabarik çizgilerle işlemenin genel yapıya hakimiyeti dikkat çekicidir. Sonuç olarak aynı tarihe verilen iki büst örneğinde belirgin farklılıklar olduğu izlenir. Roma Dönemi eserlerin tarihlenmesini zorlaştıran bu özellik yalnızca gemmelerde değil, plastik sanatında da görmek mümkündür.⁷⁹

Patara gemmesi yüz uzuvlarındaki orantısızlık nedeniyle Xanten müzesindeki İ.Ö. 1.yy'ın ikinci yarısına tarihlenen örneklerden farklıdır. Aynı zamanda İ.Ö. 1.yy sonu İ.S. 1.yy başına tarihlenen Xanten gemmelerinin ikinci gemme grubu örnekleri doğal olmayan yüz yapısıyla benzerlik göstermektedir. Kesin bir veriye ulaşmak amacıyla İ.S. 1.yy içlerine tarihlenen gemme örneklerini irdelemek gerekmektedir. Bu döneme tarihlenen Xanten kataloğundaki erkek büstünün işlendiği gemmenin daha önceki örneklere kıyasla daha fazla stilize olduğu görülmektedir.⁸⁰ Özellikle göz ve dudakların kabartı biçiminde işlenmesi, buna paralel olarak da çenenin sanki sonradan eklenmiş gibi verilmesi, artık Roma Dönemi gemme stiline kendini hissettirmeye başladığını kanıtlar.

Patara örneği ile karşılaştırıldığında her iki gemmenin işçilik bakımından farklı olmasına karşılık, genel stil değerlendirmesi içerisinde aynı tarihten olabileceklerini düşündürmektedir.

⁷⁶ Horster, Lev. 13, 68.

⁷⁷ Horster 38 v.d. Lev. 13, 69. 70.

⁷⁸ Horster 38 Lev. 13, 69.

⁷⁹ Richter 1971, 67.

⁸⁰ Richter 1971, 41 Lev. 14, 73.

Kesin sonuca ancak İ.S. 2-3.yy büst örnekleriyle yapılan karşılaştırmalarla varılabilecektir.

310 Envanter numaralı İ. S. 2.yy tarihlenen gemmedeki mask betimlemesinde özellikle yüz uzuvlarının Patara örneğine kıyasla daha fazla stilize olduğu görülmektedir.⁸¹ Bu nedenle Patara örneğinin bu dönem gemmelerinden farklı olduğu ortadadır. Ayrıca İ.S. 1.yy'ın ilk yarısına tarihlenen karşılaştırma örneklerine benzerliği Patara gemmesinin bu tarihten olabileceğini düşündürmektedir. Tarihin doğruluğunu kontrol etmek amacıyla mezarda ki diğer buluntulara bakıldığında çok farklı bir durum söz konusudur. Aynı mezarda ele geçen buluntular, farklı tarihlerden olduğu için tarihleme de birebir etkili olamamaktadır. İ.Ö. 2.yy ilk yarısına tarihlenen terrakotta mezarın en erken buluntusudur.⁸² İ.S. 2-3.yy'da yoğun olarak kullanılan halka formu bir çift küpe ise en geç buluntudur. Malzemeler arasında görülen zaman farkı mezarın uzun süre kullanıldığını göstermektedir. Aynı mezarda bulunan üç takı bu çalışmada ele alınmıştır. Y14 İ.Ö. 1.yy'da görülen halka formu nedeniyle İ.Ö. 1.yy ikinci yarısına tarihlenmiştir. K14 ise yalın halka formu nedeniyle İ.S. 1-2.yy arası olabileceği belirtilerek kesin bir tarihleme yapılamamıştır. Bu durumda Y1'in İ.S. 1.yy ikinci yarısına tarihlenmesi Y14 ile bir bütünlük sağlamaktadır.

Dikkat edilmesi gereken bir önemli özellik, bütün karşılaştırma örneklerinde farklı tarihlere rağmen benzer işçilik tekniğinin devam ettiği fakat Patara örneğinin bu tekniklerden tamamen farklı bir biçimde yapılmış olduğudur. Bu durum atölye farklılığının bir sonucu olarak açıklanabilmektedir. Karşılaştırma örneklerinin kent Roma atölyelerine ait olduğu göz önüne alındığında, Patara gemmesinin Hellenistik Dönem'in devamında üretime devam eden doğu atölyelerinde yapıldığı olasılığı düşünülmektedir.

Y2-95'DEN ATHENA BÜSTLÜ YÜZÜK

Müze Env. No=18.27.95 Buluntu Yeri= O.M.1 Yük.= 1,6 cm Kaş U.= 1,2 cm Kaş G.= 0,9 cm
Malz.= Altın-Kırmızı Akik

Yuvarlak kesitli yüzük çemberinin oval bir formu vardır. Koyu kırmızı renkli yüzük taşının üzerinde Arkaik Dönem'den itibaren sıkça karşımıza çıkan, sola dönük, sorguçlu miğfer taşıyan Athena büstü betimlenmiştir. Tanrıçanın üzerinde peplos bulunmaktadır. Burun düz ve büyük, dudaklar etli, çene öne doğru çıkıktır. Dolgun yanaklar ve kalın boyun yapısıyla, yüzün geneline toplu bir yapı hakimdir. Örülerek ensede toplanan saçın bir kısmı miğferin

⁸¹ R. Stupperich, BOREAS 9, 1986, 236 v.d.d. Lev. 41, 11.12.

⁸² Işın 57 Lev. 14.

altından görülebilmektedir. Kulakdaki spiral formlu nesne, arkaik ve erken klasik dönemin küpe formlarına benzerliğine dayanarak bir küpe olarak nitelendirilebilir. Yüz uzuvlarının her biri vurgulanarak işlenmiştir. Bütün detaylar oyma tekniği ile verilmiştir. Kompozisyon ise antik dönemde Arkaik dönmeden itibaren sıkça karşımıza çıkan tanrıça Athena'nın miğferli olan tiplerindedir.

Athena büstünün uzuvlarının işlenişi Erken Hellenistik Dönem gemmelerine benzemektedir. Örneğin alın kırışıklığından dolayı hafif yukarıya kalkık biçimde ince kabartılı bir çizgi olarak verilen kaş yapısı İ.Ö. 3.yy Hellenistik Dönem erkek portrelerinden bilinmektedir.⁸³ Aynı kaş yapısının İ.Ö. 2.yy sonuna tarihlenen genç erkek portresinde görülmesi stilin devamıdır.⁸⁴ Hellenistik Dönem örneklerinde görülen ortak özellikler sadece Patara gemmesinde görülen stilin başlangıcı olarak kabul edilmelidir. Bunun en önemli nedeni Y2'nin yüz uzuvlarının her biri detaylı olarak işlenmesine rağmen Hellenistik Dönem gemmelerinde ki doğal yapıdan uzak olmasıdır.

Yüzün genelinde kuru bir ifadeye neden olan bu işleme tarzı İ.Ö. 1.yy'ın gemme stilini oluşturmaktadır. İ.Ö. 1.yy gemmelerinde plastik sanattan bilinen detayların çizgisel olarak verilmesi özelliği görülmektedir. Athena'nın hem peplos kıvrımlarının hem de miğferin altında görüldüğü kadarıyla saç çizgisel bir tarzda verilmiştir. Bu stil özelliklerini İsis ve Serapis'in birlikte betimlendiği gemmede görmek mümkündür.⁸⁵ Athena Parthenos'un betimlendiği İ.Ö. 1.yy ikinci yarısına tarihlenen gemme örneği ile stilistik açıdan karşılaştırıldığında yüz uzuvlarının ayrıntılı işlenmesi özelliği her iki gemmede de görülmektedir.⁸⁶ Farklı olan özellik Athena Parthenos örneğinde uzuvların yumuşak hatlarla işlenerek daha doğal bir yapı oluşturulmasıdır. Sonuç olarak her iki gemmenin yüz uzuvlarının özde benzer olması aralarında fazla zaman farkı olmadığını düşündürmektedir. İ.S. 1.yy içlerine tarihlenen sorguçlu Korinth miğferli Athena büstü ikonografisi açısından Y2 ile ortak olmasına rağmen stil olarak aralarında belirgin farklılıklar vardır.⁸⁷ Özellikle göz ve burun işlenişinde dış hatların kabartılı bir biçimde verilmesi, İ.S. 1.yy'ın ikinci yarısında yoğun olarak örnekleri bulunan yüz uzuvlarının stilize olmaya başlamasının bir sonucudur. Stil farklılığı Y2'nin İ.S. 1.yy ikinci yarısına tarihlenmesini engellemektedir. Karşılaştırma örnekleri Patara gemmesinin İ.Ö. 1.yy ikinci yarısı, özellikle son çeyreğine ait olduğunu düşündürmektedir.

⁸³ Zwierlein-Diehl 1986, 70 Lev. 13, 61.

⁸⁴ R. Stupperich, BOREAS 11, 1988, 299 Lev. 25, 1.2.

⁸⁵ Zwierlein-Diehl 1973, 86 Lev. 34, 203.

⁸⁶ Zwierlein-Diehl 1986 Lev. 56, 300.

⁸⁷ Zwierlein-Diehl 1986 Lev. 57, 303.

İkonografik açıdan incelenen tanrıça Athena'yı, özellikle sikkelerin üzerinde bu tarz kompozisyonda görmek mümkündür. Attika ve Korinth miğferlerinin her ikisi de tanrıçanın betimlemelerinde kullanılmıştır. Doğudaki yerleşim yerlerinde, özellikle Kyrene' de bastırılan sikkeler üzerinde Korinth miğferi kullanılmıştır.⁸⁸ Ancak sorguçuşuz Korinth miğferiyle betimlenmesi özellikle sikkeler üzerinde görülürken Patara örneğinde sorguçlu Korinth miğferi kullanılmıştır. Gemmeler üzerinde bu kompozisyon Roma Dönemi'nde tanrıça Minerva ile ilişkilidir. İ.Ö. 1.yy ile İ.S. 1.yy arasında Athena büstlü gemme örnekleri yoğun olarak görülmektedir. Savaşçı bir kişiliğe sahip olan tanrıçanın yüzük taşı üzerinde betimlenmesinin gücün simgesi olarak kabul edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Patara gemmesinde görülen küpe, diğer Athena büstü betimlemelerinde nadir olarak karşımıza çıkar. Savaşçı bir tanrıçanın kadınsı bir süsleme olgusu ile betimlenmesi ilk başta şaşırtıcı gelmektedir. İ.Ö. 1.yy'ın son çeyreğine tarihlenen sola dönük Athena büstünde bu olgu çok daha farklı biçimde görülmektedir.⁸⁹ Tanrıçanın başında sorguçlu Korinth miğferi, üzerinde ise sol omuzu düşük ince bir giysi bulunmaktadır. Giysi ve saçların Aphrodite tarzında verilmesi Patara gemmesinde görülen küpenin varlığını net olarak açıklamaktadır. İ.Ö. 1.yy'ın ikinci yarısına tarihlenen Athena Parthenos örneğinde Y2'de olduğu gibi tanrıçanın kulağında sarkaçlı bir küpe bulunmaktadır.⁹⁰ Ayrıca boynunda ki gerdanlık ile süsleme pekiştirilmiştir. Patara gemmesi ve karşılaştırma örnekleri Athena'nın Minerva ile özdeşleştirildiği süreç olan Roma Dönemi'nin başlangıcına denk gelmektedir. Bu dönem içerisinde Athena betimlerinde ki farklılıklar bununla ilgili olmalıdır.

Y3- MASKLI YÜZÜK

Müze Env. No= 1.27.95 Buluntu Yeri= O.M.3 Yük.= 2 cm İ. Çap= 1,3 cm Kaş U.= 1 cm
Kaş G.= 0,8 cm Malz.= Altın-Lal Taşı

Dış kısmı yuvarlak olan yüzük çemberinin genel formu ovaldir. Yüzük kaşının çevresini dolanan altın çerçeve iki kademeli olarak verilmiştir. Koyu kırmızı renkteki taşın üzerinde sola dönük bir kadın başı bulunmaktadır. Başın genel yapısına bakıldığında kaba ve keskin hatlar gözlemlenmektedir. Özellikle iri işlenmiş burunda, açık bırakılmış ağız çevreleyen

⁸⁸ Sear, 582 v.d. no 6291. 6304.

⁸⁹ Zwierlein-Diehl 1986 Lev. 57, 301.

⁹⁰ Zwierlein-Diehl 1986 Lev. 56, 300.

kalın dudaklarda, öne doğru sivriltilmiş çenede ve badem biçimli iri gözlerde bu keskin hatlar vurgulanmıştır. Kaşlarda ince bir kabartı olarak yay biçiminde verilmiştir. Saç perçemleri önde kuşak biçiminde ince çizgilerle işlenmiş, arkada ise üç belik halinde düğme gibi verilmiştir. Başın üstünü açıkta bırakan bir bant takmıştır. Başın arkasını genişçe saran bant her iki yandan daralarak rozeti andıran bir düğümle perçemlerin arkasında sonlanır.

Boyundan bağımsız bir yüz ve açık bırakılmış bir ağız başın bir tiyatro maskesi olduğunu kanıtlamaktadır. Tiyatro maskelerinin günlük hayatta çok çeşitli alanlarda kullanıldığı bilinmektedir.⁹¹ Gemmeler üzerinde ise İ.Ö. 2.yy'da süsleyici eleman olarak işlenmişlerdir.⁹² Aynı çeşitliliği gemmeler üzerindeki maskelerde de görmek mümkündür. Mısır saç yapısıyla doğu etkilerinin görüldüğü bu tür maskelerin yanında satyr, silen kadın ve erkek maskelerinin yapıldığı örnekler de bulunmaktadır.⁹³ İ.Ö. 2.yy'a tarihlenen Harari koleksiyonundaki bir erkek maskesinde Hellenistik Dönem'in karakteristik işçiliğini görmek mümkündür.⁹⁴ Uzunlar orantılı, yumuşak hatlı ve doğal verilmiştir. Maskin alındaki perçemler öne doğru yükselerek ayrı bir öge durumunu almıştır.

Özellikle İ.Ö. 1.yy'da mask betimlemeli gemmelerin sayısı artmıştır. İ.Ö. 1.yy'ın ikinci ve üçüncü çeyreğine tarihlenen sakallı erkek başı maskesinde yüz hatlarının en ince ayrıntısına kadar verilmeye çalışıldığı dikkati çekmektedir.⁹⁵ İ.Ö. 1.yy'ın ikinci yarısına tarihlenen mask örneklerinde ise uzunların işleniş stiline farklılık görülmemekle beraber ayrıntılar azalmıştır.⁹⁶ Xanten müzesinde bulunan, İ.Ö. 1.yy'ın ikinci yarısına tarihlenen *XAV 08, 82, L 213* gemmede de ayrıntılı işlemeden kaçınılmıştır.⁹⁷ Yalnızca kaş ince bir çizgi biçiminde verilmiş, göz kapakları işlenmemiştir. Sonuç olarak İ.Ö. 1.yy'da, abartılı yüz maskeleri dışında kalan örneklerde uzunların düzgün işlendiği ve doğal yapısını koruduğu görülmektedir. İ.S. 1.yy maskli gemme örneklerinde ise Roma Dönemi'nin belirgin gemme stiline başlangıcı görülmektedir.⁹⁸ (*Lev.2.b.*) Orantısız uzunların sadece dış hatları verilmiş, işlemede özenden kaçınılmıştır. İ.S. 2.yy'a

⁹¹ M.Bieber, *The History of the Greek and Roman Theater* (1961) 87 v.d.d.

⁹² Tiyatro maskeleri gemmelerin yanı sıra mimari ve seramik sanatında da sevilerek kullanılmışlardır. mimaride çörten , seramik sanatında ise, kandiller üzerinde süsleme motifi olarak kullanılmıştır. R.Paris, *Persona la maschera nel teatro antico* (1990) no 23.25.26. Ayrıca terracotta örnekleri de Hellenistik Dönem'de sevilerek kullanılmıştır. S. Mollard - Besques, *Myrina II* (1963) Lev. 228.229.

⁹³ Spier 84 Kat. no 188 - 190.

⁹⁴ Boardmann - Scarisbrick 32 no 47.

⁹⁵ Zwierlein-Diehl 1986 Lev. 109, 612; 110, 613. Her iki gemmede de sivri ve büyük burun, çıkık elmacık kemiği ve kırışık verilmiş alın görülmektedir.

⁹⁶ Zwierlein-Diehl 1986 Lev. 110, 614. 615.

⁹⁷ Horster 128 Lev. 45, 226.

⁹⁸ R. Stupperich, *BOREAS* 9, 1986 Lev. 41, 9.

tarihlenen mask örneğinde bu stilin ilerlediği ve yüz uzuvlarının stilize olduğu görülmektedir.⁹⁹

İ.S. 1- 2.yy'ın gemme stilinden belirgin biçimde farklı olan Patara örneği ince kaş yapısı, düzgün işlenmiş burnu ve toplu yanak yapısıyla İ.Ö. 1.yy'ın üçüncü çeyreğine tarihlenen hetere maskının işlendiği gemmeye benzemektedir.¹⁰⁰ Ayrıca başın üstünde sadece bir kısmı görülebilen saç ile kaşın ince çizgi biçiminde verilmesi İ.Ö. 1.yy ortalarına tarihlenen genç satry maskında da görülmesi Patara gemmesinin İ.Ö. 1.yy'ın ortalarına tarihlenmesi gerektiğini düşündürür.

Daha önce erkek maskı olarak yorumlanan Patara gemmesinin özenli işlenmiş yüz uzuvlarından dolayı kadın maskı olduğu, başın üst kısmını açıkta bırakan özel saç bandı nedeniyle de genç bir hetereyi temsil ettiği düşünülmektedir.¹⁰¹ Antik dönemde hetereler başlarına taktıkları özel bir örtü ile ayrılmaktaydı.¹⁰² Ensede başlayan örtü başın her iki yanını sararak öndeki saç perçeminin önünde son bulurdu. En önemli özelliği başın üst kısmını açıkta bırakmasıdır. Patara gemmesinde de aynı örtü takip edilebilmekte ve önde rozeti andıran bir düğümle son bulmaktadır. Heterelerin betimlendiği bazı terrakotta örneklerinde saç bandının amuletik güç taşıyan Herakles Düğümü ile sonlandığı görülmektedir.¹⁰³ Hetere maskları Yunan tiyatrosunun İ.Ö. 330 yılında başlayan "Yeni Komedi" adı verilen dönemde daha yaygın olarak yapılmışlardır.¹⁰⁴ Bu komedi sürecinde politika ve günlük yaşam temalarına ağırlık verilmiştir. Bunun sonucunda hetereler günlük yaşamda sahip oldukları önemli rollerini tiyatro oyunlarında da sürdürmüşlerdir. Napoli'den mermer disk üzerinde iki hetere maskı gerek saç bandı gerekse yanlarda bulunan üç adet saç lülesi ile Patara gemmesine benzemektedir.¹⁰⁵ Her iki mask örneğinde ortak saç modeli olmasına rağmen, baş örtüleri farklı modelde verilmiştir. Baş örtülerindeki farklılık düğümlerin çeşitliliğinden ve örtüye takılan süs eşyalarından kaynaklanmaktadır. Napoli örneklerinde Y3'de görülen bandın başın üstünü açıkta bırakması özelliği tam olarak seçilememesine rağmen, Selebria'dan bir terrakotta hetere maskında bu olgu en iyi biçimde görülebilmektedir.¹⁰⁶ Yanlarda üç adet lüleden oluşan saçın üzerinde bulunan örtü önde yüzeysel işlenmiş fiyonk ile sonlanmıştır.

⁹⁹ R. Stupperich, BOREAS 9, 1986 Lev. 41, 11.12.

¹⁰⁰ Zwierlein-Diehl 1986 Lev. 109, 604.

¹⁰¹ İşkan - Çevik 1995, 193.

¹⁰² C. Robert, Die Masken der neueren attischen Komödie, HWPr (1911) 43 Res. 76.

¹⁰³ a.g.e. 44 no 77. 78.

¹⁰⁴ M. Bieber, The History of the Greek and Roman Theater (1961) 97.

¹⁰⁵ a.g.e. 98 no 361. 362.

¹⁰⁶ a.g.e. 98. no 363.

Mermer ve terrakotta örneklerinden bilinen hetere masklarının gemmeler üzerinde de betimlenmiştir. İ.Ö. 1.yy'ın üçüncü çeyreğine tarihlenen gemmede ters olarak yerleştirilmiş, ikisi kadın ikisi erkek dört adet mask bulunmaktadır.¹⁰⁷ Kadın maskları profilden verilmiş, saç önde burularak ensede düşük topuz biçiminde toplanmıştır. Topuzun altından sarkan iki lüle Patara gemmesindeki saç lülelerinde olduğu gibi nokta biçiminde verilmiştir. Hetere olduğu belirtilen bu kadın maskında Patara örneğinde net olarak görülen saç bandı bulunmamasına rağmen saç modeli nedeniyle hetere olduğu belirtilmiştir. İ.S. 1.yy'a tarihlenen sola dönük kadın maskında ise, başın üstünü açıkta bırakarak önde düğümle sonlanan saç bandı net bir biçimde görülmektedir.¹⁰⁸ Ayrıca Patara gemmesinde ve mermer mask örneklerinde görülen üç adet lüleden oluşan saç modeli burada da kullanılmıştır. Aynı tarihten bir başka hetere maskında baş örtüsü bir önceki örnek kadar net izlenememektedir.¹⁰⁹ Bu durum baş örtülerinin mermer örneklerden de bilindiği üzere farklı modellerde bağlanmasından, ayrıca gemme işleminin zorluğundan kaynaklanmaktadır. Cenova müzesinde bulunan gemme de dikkati çeken en önemli özellik üç lülenin Arkaik Dönem korelerinde bilinen saç stilinde verilmesidir. Bu saç stili mermer, terrakotta ve gemme örneklerinde sürekli olarak kullanılmış, ayrıca lüle sayısında bile değişiklik yapılmamıştır. Sonuç olarak Patara gemmesinde betimlenen maskın bir hetereye ait olduğu düşünülmektedir.

Y4- EROSLU YÜZÜK

Müze Env.No= 47.28.97 Buluntu Yeri= O.M.30 Yük.= 2.5 cm. Uz.= 1.7. cm. Malz.= Altın- Lal Taşı

İçi düz, dışı yuvarlak kesitli halka, yüksek ve dar bir omuzla oval yüzük taşında sonlanır. Koyu kırmızı mat taşın üzerinde 3/4 profilden görülen bir Eros figürü yer alır. Figürün başı yalnızca dış konturlarıyla verilmiş, yüzde uzuvlara yönelik ayrıntılı işleme yapılmamıştır. Eros yay ve buna takılı ok tutmaktadır. Vücutundan başına doğru kola benzer bir hat yönelmektedir. Kesin olarak seçilemeyen bu hattın, ok ve yayın iki elle tutulma zorunluluğuna bağlı olarak kol olduğunu söylemek güçtür. Şişkince verilen göbek ve kalın işlenen bacaklar vücudun genelinde ön plana çıkarılmıştır. Figürün önünde doğa manzarasını vermek için çalılığı andıran bir işleme bulunmaktadır.

¹⁰⁷ Zwierlein-Diehl 1986 Lev. 109, 604.

¹⁰⁸ R. Stupperich, BOREAS 9, 1986 Lev. 41, 9.

¹⁰⁹ Vollenweider 1976 Lev. 92, 2.

Eroslar, Klasik Dönem'den itibaren gemmeler üzerinde çeşitli kompozisyonlar da işlenmiştir. Bu dönem gemmelerde en önemli kompozisyon Olympios olarak adlandırılan ok atarken betimlenen Eros'dur.¹¹⁰ Bu örnekte Klasik Dönem'e özgü ince, uzun ve doğal verilen vücut yapısı görülmektedir. Tanrılara özgü olan ideal vücut yapısının gemmeye en güzel yansıdığı örneklerden biridir. Klasik Dönem'de gemmelerde mitolojik konulara az yer verilmiş ve genelde Arkaik Dönem'in devamı olarak skarabelerde görülen insan ve hayvan betimlemeleri tercih edilmiştir. Hellenistik Dönemle beraber mitolojik konuların ağırlık kazanmasıyla özellikle İ.Ö. 1.yy'da Eros betimlemelerinin sayısı artmıştır. Yontu ve seramikte görülen Eros'un farklı betimlenme özelliği gemmeler içinde geçerlidir. Dönem farklılaşmasının zorunlu kıldığı stil değişikliğinin yanı sıra Klasik Dönem'de genç erkek olarak betimlenen Eros, Hellenistik Dönem'den itibaren çocuk bedeninde verilmiştir. Dönemin stil özelliğine bağlı olarak figürlerin dış konturuna önem verildiği ve genelde detay işçiliğinden kaçınıldığı dikkati çekmektedir. Örneklerin sayısının artmasıyla paralel olarak kompozisyonların da çok çeşitlilik gösterdiği dikkati çekmektedir.

Farklı kompozisyonların işlendiğine dair en iyi örnek İ.Ö. 2-1.yy'a tarihlenen Eros'un Herakles atribütleri ile betimlendiği gemmedir.¹¹¹ Stilistik açıdan yapılan değerlendirme sonucunda Eros figürünün Y4'de olduğu gibi şişman çocuk olarak betimlendiği ve vücudun hafif 3/4 cepheden verildiği dikkati çekmektedir. Hellenistik Dönem'in stil özelliklerinin rahatlıkla gözlemlendiği gemmede duruş pozisyonu dışında Y4 ile aynı sürece tarihlenmeyi sağlayacak veriler bulunmamaktadır. Eros figürünün şişkince verilen vücudunda kalça kemiği ve diz kapağı ayrıntılarının ustaca verilmesi Y4 ile en önemli stil farkını oluşturmaktadır. Aynı tarihe verilen farklı kompozisyonlu bir diğer gemmede de benzer stil özelliklerinin görülmesi tarihlenmenin sağlaması açısından büyük önem taşımaktadır. Kelebek üzerinde ayakta 4/3 cepheden betimlenen Eros figürü vücudunun biraz daha dingin ve abartısız işlenmesi dışında bir önceki örnekle benzerlik göstermektedir.¹¹²

Çocuk Eros figürlerinde genelde hafif toplu yapı ve detay işçiliğinin olmaması tarihlenmede dikkate alınması gereken önemli noktalar. İ.Ö. 1.yy'ın birinci yarısına tarihlenen cepheden verilen Eros figüründe göğüs kasları ve kasık çizgisi olmak üzere detayların seçilebilir olması gemmenin erken bir tarihe verilmesine neden olmuştur.¹¹³ Küçük nokta biçiminde verilen göz ve

¹¹⁰ Zazoff 140 v.d. Lev. 37.

¹¹¹ Spier 90 Kat. no 213.

¹¹² Spier 91 Kat. no 214.

¹¹³ Zwierlein-Diehl 1986, 124 Lev. 38, 184.

belirsiz verilen dudaktan başka yüzde ayrıntı verilmemiştir. İ.Ö. 1.yy'ın ikinci yarısına tarihlenen Eros figürlerinde ise, dış konturların yanında detay işçiliğine azda olsa yer verildiği örneklerden anlaşılmaktadır. Doğal orantıyı kaybetmeyen vücutta en fazla göğüs kaslarının işlendiği ve yüzde ise uzuvların doğallığını koruyacak kadar belirgin yapıldığı dikkati çekmektedir. Bazı örneklerde vücut ayrıntılı işlendiğinde yüze önem verilmediği, dikkati çekmektedir. Bu durum atölye ve usta farklılığından kaynaklanmış olabilir.

Y4'e stil olarak benzeyen İ.Ö. 1-İ.S. 1.yy'a tarihlenen gemmede Eros iri bir farenin üzerine binmiştir.¹¹⁴ Yoğun olarak kullanılmayan bir kompozisyona sahip örnekte Eros özellikle sadece dış konturları verilen baş yapısı ile Y4 ile yakınlık içerisindedir. Aynı stil özelliğini İ.Ö. 1.yy sonu İ.S. 1.yy başına tarihlenen balık tutan iki Eros figüründe de görülmesi İ.Ö.1-İ.S. 1.yy tarihlenen gemmenin de aynı tarihten olabileceğini düşündürmektedir.¹¹⁵ İ.Ö. 1.yy sonu İ.S. 1.yy başına tarihlenen başka gemme üzerinde betimlenen miğferli Eros figürünün orantısız verilen vücut yapısının yanı sıra, yüzünde detaydan yoksun olması ortak özelliktir.¹¹⁶ Y4 ile karşılaştırıldığında karın ve bacakların topluca verilmesi özelliği her iki gemmede de benzerdir.

İ.S. 1 ve İ.S. 2.yy 'da gemme işçiliği kendi içinde farklılık göstermektedir. Sonuç olarak İ.S. 1.yy örneklerinde usta değişikliğinden kaynaklanan küçük farklılıklar dışında benzer stilin oluşturulduğu görülmektedir. Özde esas olan yapı karın ve baldırların yuvarlak hatlarla vurgulanması fakat aynı zamanda yüz yapısının geri plana itilmesidir. İ.S. 2.yy'a tarihlenen iki gemmede ise başta birbirinden farklı bir yapı görülmekte fakat bunun usta farkından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayakta duran bir elinde meşale diğer elinde çelenk taşıyan, gövdesinin altı herm biçiminde olan Eros'un betimlendiği gemmede kompozisyonun getirdiği zorunluluğa bağlı olarak gövdenin altı ve karın keskin hatlarla verilmiştir.¹¹⁷ Elinde miğfer taşıyan Eros'lu gemmede ise vücut İ.S. 1.yy örneklerinde olduğu gibi hafif topluca verilmesine rağmen daha çok genç delikanlı edasıyla betimlenmiştir.

Sonuç olarak Roma Dönem'i cam gemme örneklerinde sert kurallardan oluşan şablon yapı görülmemekte esas alınan bazı örgelere atölye ve usta işçiliğinden kaynaklanan farklılıklar eklenmektedir. Y4 cam gemme örneklerinden İ.S. 1.yy örneklerine benzemekle beraber, özellikle karın ve baldırların geç dönem örnekler kadar stilize olmaması Y4'ün İ.Ö. 1.yy sonu İ.S. 1.yy başlarından olduğu ve kompozisyonun seçilmesini zorlaştıran ikinci derecede işçiliğin daha geç bir

¹¹⁴ Brandt Lev. 36, 177.

¹¹⁵ Brandt Lev. 38, 188.

¹¹⁶ Horster, 7 Lev. 2, 12.

¹¹⁷ Gercke Lev. 39, 128.

tarihleme için yeterli olmadığı düşünülmektedir.

Gemmeler üzerinde çok değişik kompozisyonlar içerisinde betimlenen Eros Y4'de Klasik Dönem'den itibaren sevilerek işlenen ok atma kompozisyonunda verilmiştir. Eros betimlemelerini tekli ve ikili (daha fazla figürden de oluşabilir) kompozisyonlar olmak üzere iki başlık altında toplamak mümkündür. Stil bölümünde de belirtildiği gibi Klasik Dönem'de genç erkek olarak vazo ve heykel sanatında işlenen Eros'un Hellenistik Dönem'den itibaren çocuk olarak betimlenmesi ve Hellen Panteonunu'ndaki olgun tanrı vasfından sıyrılması, farklı bir ikonografik anlam yüklenmesi sonucu oluşmuştur. Y4'de Eros okunu yayına takmış ve atmak üzereken betimlenmiştir. Önünde bulunan çalılığı andıran objenin üzerinde bulunan bir diğer ok ise daha önce attığı ok olmalıdır. Kompozisyon figürün arkasında işlemenin ikinci sınıf olması nedeniyle belirsizleşmektedir. Figürün arkasında pelerin yada sadak olabileceği düşünülen bir işleme bulunmaktadır. Pelerin için çok keskin hatlara sahip olmakla beraber sadak içinde uzundur. İ.Ö. 1 - İ.S. 1.yy'a tarihlenen gemmede Eros'un sırtındaki sadaktan ok alırken betimlenmesi sadak olabileceğini düşündürmektedir.¹¹⁸ Kompozisyonda kesin olan özellik Eros'un ok atarken betimlenmesidir.

Y5-CAMEO

Müze Env. No= 54.28.97 Buluntu Yeri= O.M.33 Çap= 1 cm Malz.= Demir-Akik ya da Oniks

Sadece kaş kısmı sağlam olan yüzüğün çemberi korozyon sonucunda tahrip olmuştur. Oval yüzük kaşının içerisinde alt kısmı beyaz üst kısmı kahverengi olan ve terminolojide cameo olarak adlandırılan yüzük taşı bulunmaktadır. Yüzük taşının üzerinde başı sağa dönük, sağ omuzu ile birlikte bir büst gibi işlenmiş kadın figürü bulunmaktadır. Uzun dalgalar halinde tepeden düz inen saçın üzerine yanlardaki saçlar getirilerek ensede serbest bir biçimde tutturulmuştur. Saçlar ensede ve omuzlarda hafif uçur biçimde işlenmiştir. Dar alında hafif bombeli bir yapı görülmektedir. Alından buruna geçişte çukurluk vardır; bu da burnun üstünün kavisli bir biçim almasına neden olmuştur. Kalın kaş burun çizgisi ile birleşmektedir. Gözler büyük, göz kapakları belirgin verilmiştir. Kalın, küçük dudaklardan yuvarlak, tok çeneye geçilir. Giysi sol omuzu açıkta bırakır. Genel duruş pozisyonu figürün denizden çıkış anının betimlenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden sol omuz dar verilmiş ve diğer omuz arkada kaldığı için görülememektedir.

¹¹⁸ Zwierlein-Diehl 1986 Lev. 39, 196.

Y5 üzerindeki kadın figürünün baş duruşu İ.Ö. 4.yy'daki bazı vazo resimlerinde betimlenen menad figürlerini anımsatmaktadır.¹¹⁹ İ.Ö. 300 yılına tarihlenen gemme de Hellenistik Dönem'in yüksek işçiliğinde yapılmış menad figürü bulunmaktadır.¹²⁰ Saç ve yüz uzuvlarının orantılı ve doğal işlenmesi Hellenistik Dönem'in gemme stilidir. Figürün idealize verilmesi ve her bir uzvun en güzel biçimde işlenmesi söz konusudur. İ.Ö. 3.yy'dan itibaren Menad figürlerinin yerine Nereid kızlarından biri olarak kabul edilen kadın figürleri benzer stilde yapılmaya başlanmıştır. Uzun dalgalı saç ve hafif yukarı kalkık baş duruşuyla Menad figürlerinden çok da farklı değildir. İ.Ö. 3.yy'la tarihlenen en erken örneklerde saçların ve yüzün yumuşak hatlarla işlenerek doğal yapısını korumuştur.¹²¹ Bu tür örneklerin genelinde figürün başı profilden verilmesine rağmen cepheden verildiği istisnai örnekte vardır.¹²²

Hellenistik Dönem içlerinde başlayan bu kadın figürleri İ.Ö. 1.yy'da daha fazla rağbet görmüştür. Bu dönem gemmelerinde figürün kompozisyonun da değişiklik olmamasına karşılık stil farklılığı dikkati çekmektedir. İ.Ö. 1.yy'ın birinci çeyreğine tarihlenen üç gemmede yüz uzuvlarının erken dönem örnekler kadar doğal verilmediği dikkati çekmektedir.¹²³ (Lev. 4.b.) Özellikle burun düz ve büyüktür. Dış hatların keskin çizgilerle verilmesi sonucunda özellikle yüzde yumuşak ve doğal yapı azalmıştır. Ayrıca saçların modelinde değişiklik olmamakla birlikte hacmi azalmıştır.

İ.Ö. 1.yy'ın ikinci çeyreğine tarihlenen gemmeler de stilin fazla bir değişikliğe uğramadığı görülmektedir. Sadece uzuvlar ve saç hafif yüzeysel yapılmaya başlanmıştır.¹²⁴ İ.Ö. 1.yy'ın birinci yarısındaki figürler için bu özelliklerin yanı sıra özellikle saçların çizgisel verilmesi söz konusudur.

İ.Ö. 1.yy'ın ikinci yarısına tarihlenen aynı kompozisyon betimlendiği gemmede, yüz hatlarının İ.Ö. 1.yy'ın birinci yarısındaki örneklere kıyasla daha fazla özensizce işlendiği görülmektedir.¹²⁵ Her ne kadar kullanılan malzemenin kalitesizliği işçilikte etkili olsa da İ.Ö. 1.yy'ın ikinci yarısında, özellikle yüzyılın sonuna doğru gemme işçiliğindeki özenin azaldığı bilinen bir olgudur. Y5de uzuvların biraz daha genel hatlarla işlenmesi her iki örneği birbirine

¹¹⁹ E. Simon, Die griechischen Vasen (1976) 103 v.d. Lev. 122. 123. Özellikle kırmızı figür vazolarından sevilerek kullanılan menad figürlerinin kendilerinden geçtiği anı izleyiciye aktarabilmek için baş hafif yukarı kalkık verilmiştir.

¹²⁰ Brandt, Lev. 54, 495.

¹²¹ Richter 1968, 147 v.d. no 579. 582 ; Brandt, Lev. 54, 496. 497.

¹²² Brandt, Lev. 54, 496.

¹²³ Zwierlein-Diehl 1986 Lev. 11, 50 - 52.

¹²⁴ Zwierlein-Diehl 1986 Lev. 54, 281. 282.

¹²⁵ Schlüter, Lev. 71, 530.

yaklaştırmaktadır. Kesin olan olgu Patara örneğinin İ.Ö. 1.yy'ın birinci yarısındaki Galene betimlemelerindeki stile uymadığıdır.

Y5'i tarihleme de dikkate alınması gereken bir diğer özellikte, yüzde farklı bir ifadeye neden olan alnın kırışık verilmesi ve gözün derin işlenmesidir. Gemmelerin hepsi birlikte değerlendirildiğinde Bu ifadenin en erken örneği İ.Ö. 1.yy'ın birinci çeyreğine tarihlenen gemmedir.¹²⁶ Alın aynı tarihe verilen diğer gemmelere kıyasla hafif dış bükey, göz derindir. Göz işlenişinde Patara örneği ile benzer olan bir diğer nokta alt ve üst kapağının yüzeysel işlenmesidir. Aynı özellik Y5 ile aynı teknikte yapılmış olan İ.Ö. 1.yy'ın ikinci çeyreğine tarihlenen örnekte daha net olarak görülmektedir.¹²⁷ Y5'in her iki karşılaştırma örneğinden farkı uzuvların acemice verilmesidir. İ.Ö. 1.yy'ın ikinci yarısına tarihlenen ve stil olarak Patara örneğine en yakın olan gemmede de alın ve göz işlenişi sonucunda aynı ifadenin oluşması Y5 için İ.Ö. 1.yy'ın İkinci yarısının yapım tarihi olarak daha uygun olduğunu düşündürmektedir.

Bütün bu örnekler gemmeler üzerinde bu tarzda betimlenmiş olan kadın figürlerinin İ.Ö. 3.yy.'da başlayıp İ.Ö. 1.yy.'ın ikinci yarısına kadar devam ettiğini göstermektedir. Gemmeler dışında ise bu figür bir Roma Cumhuriyet Dönemi sikkesinin ön yüzünde görülmektedir.¹²⁸ Sikkenin arka yüzünde deniz atı üzerinde elindeki yabasını atmak üzereyken betimlenen Poseidon bulunmaktadır. Denizcilikle ilgili olan bu beti daha sonra ele alınacak olan kadın figürünün kimliğini saptamaya da yardımcı olmaktadır. İ.Ö. 75 yılına tarihlenen bu sikke üzerinde aynı figürlerin işlenmesi, gemme-sikke bağlantısını göstermektedir. Sikke üzerindeki kadın figürü aynı dönemde yapılan gemmelerle stil birliği içerisindedir. Kesin olarak tarihlenebilen sikke bu dönemde yapılan gemmelerinde tarihini desteklemektedir.

Gemmeler üzerinde betimlenen kadın figürünün kim olduğu hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Figür literatürlerde Selene ya da Galene olarak adlandırılmıştır.¹²⁹ Hesiodos Thegonia'sında Nereid'in kızlarının adlarını sayarken Galene'den de söz etmiştir.¹³⁰ Bir diğer antik yazar Paus ise İsthmos Poseidon tapınağında bir Galene yontusunu gördüğünü belirtmiştir.¹³¹ Antik kaynakların ışığında gemmeler üzerinde ki bu kadın figürlerinin, denizden çıkarken betimlenen Galene olduğu düşünülmektedir. Ayrıca vazo resimlerinde Galene'nin

¹²⁶ Zwierlein-Diehl 1986 Lev. 11, 50.

¹²⁷ Zwierlein-Diehl 1975 Lev. 39, 226. Patara örneğinde olduğu gibi cameo tekniğinde işlenmiştir.

¹²⁸ H. Mattingly, Roman Coins (1928) 80 Lev. 18 no 20.

¹²⁹ Schlüter bu kadın figürünü Nereid olarak adlandırmıştır. bkz. Schlüter 121; Zwierlein-Diehl aynı tarzda betimlenen kadın figürlerini Selene olarak değerlendirmiştir. bkz. Zwierlein-Diehl 1975, 93; Richter ise figürün Nereid kızlarından Galene olabileceğini belirtmiştir. bkz. Richter 1968, 147 v.d.

¹³⁰ Hesiodos, Thegonia, 244.

¹³¹ Der Kleine Pauly II (1979) 675 bkz. Galene (H.v. Geisau)

menad adı olarak geçmesi, daha önce yapılan karşılaştırmaların ortaya çıkardığı menad figürleri ile kadın figürlerinin benzerliğine koşuttur.¹³²

İ.Ö. 75 yılına ait bir sikke üzerinde aynı kompozisyonda betimlenen kadın figürünün sikkenin arka yüzünde denizcilikle ilgili bir sahne ile betimlenmesi, Galene olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bütün bu verilerin yanında başka bir gemmenin üzerinde ise aynı figürün başının arkasında yarım ay ile betimlenmesi ay tanrıçası Selene olabilme ihtimalini doğurmuştur.¹³³ Bu işaretin olmadığı bazı örnekler üzerinde aynı tarzda betimlenen kadın figürleri de Selene olarak yorumlanmıştır.¹³⁴

Özde aynı kompozisyonda betimlenmiş ve işçilik olarak da birbirine oldukça çok benzeyen iki figürün bazı küçük detaylar dışında tam olarak ayrımını yapmak güçtür. Fakat Patara figürünün başını hafif yukarıya doğru kaldırmış olması göz önüne alındığında, burada betimlenen figürün ay tanrıçasından ziyade Nereid kızlarından Galene'yi anlattığını düşündürmektedir.

Y6-ERKEK PORTRELİ GEMME

Müze Env. No= 44.28.97 Buluntu Yeri= O.M.43 Çap= 2 cm Gen.= 1,2 cm Malz.= Demir-Cam

Demirden yapılan yüzük çemberinin alt kısmı pastan dolayı kırılmış, yalnızca omuz ve taş yuvası sağlam olarak kalmıştır. Taşın üzerinde yer yer pas izleri görmek mümkündür. Yuvarlak taş yuvasının içinde açık su yeşili renginde camdan bir yüzük taşı bulunmaktadır. Taşın düşmemesi için yapılan ince çerçeveyi, kenarlarda kısmen de olsa izlemek mümkündür. Yüzük taşının üzerinde sağa dönük bir erkek portresi bulunmaktadır. Hafif dalgalı verilen saç, alında sola yatık kısa perçemler şeklinde kulağın önüne kadar gelmiştir. Daha sonra kulağın arkasından geçerek ensede sonlanırlar. Yüzde ki dolgun özellikle yanakta, çenede ve gıdıkta belirgindir. Hafif dışa kavisli alından düz kemersiz, ancak uç kısmında bombeli bir buruna geçilmiştir. İri gözün üzerinde bulunan kaş ve göz kapağı kabarık, ince çizgi biçiminde belirgin olarak verilmiştir. Kalın dudaktan öne doğru çıkık, tok bir çeneye geçilmektedir. Yanakların şişkinliği dudakların hafif derine işlenmesiyle vurgulanmıştır. Çenenin altında torba biçiminde sarkık gerdan vardır.

¹³² a.g.e. 675.

¹³³ Boardman 1968, 97 no 43.

¹³⁴ Zwierlein-Diehl 1975, 93 Lev. 39, 226. 227.

Zwierlein-Diehl 1986, 66 Lev. 11, 143.

Taş gemmelerin cam taklidi olan ve literatürde "Glass Paste" olarak adlandırılan malzemenin üzerine işlenen erkek figürü portre özelliği taşımaktadır. Gimmeler üzerine portre yapımı, Hellenistik Dönem'de başlamış ve Roma Dönemi örneklerin öncüsü olmuştur.¹³⁵ Dönemin mermer portrelerinin özelliklerini gemme örneklerinde de görmek mümkündür. Grek portrelerinin en önemli özelliği olan idealizmi, Roma Dönemi portrelerinde görmek mümkün değildir. Cumhuriyetin erken dönemlerinden itibaren Roma portreleri, Etrüks sanatından bilinen ve sert realizm olarak yorumlanan akımın etkisinde kalmıştır.¹³⁶ İ.Ö.4.yy sonu 3.yy başlarında lahit kapakları üzerine işlenen kline sahnelerinde, mezar sahibinin yüz hatlarını tam anlamıyla verebilmek için balmumundan yapılan ölü maskı kullanılmaktaydı. Portre sanatının oluşmasında etkili olan bu gelenek, daha sonra Romalılara geçmiş ve Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren plastik ve gemme örneklerinde realizmin en üst noktaya ulaştığı eserler oluşturulmuştur.¹³⁷

Patara gemme portresinin tarihlenmesinde ilk olarak ele alınacak özellik saç biçimidir. Alında kısa ve düz inen perçemler ile, ensede kulak hizasında son bulan saç yapısı genel olarak Cumhuriyet Dönemi'nden Claudiuslar Dönemi'ne kadar yaygın olarak kullanılan saç modelidir. Fakat kendi içlerindeki işleniş stilleri ile modellerdeki ayrıntılar tarih ayrımı yapmayı kolaylaştırmaktadır. Bazı gemmelerde aynı saç stilinin başın üzerinde kütleli işlenerek kalıp biçimine sokulduğu ve böylece doğal yapıdan uzaklaşıldığı görülmektedir. İ.Ö.44-40 yıllarına tarihlenen bir gemmede Patara örneğinin saç yapısına benzeyen bir portre işlenmiştir.¹³⁸ Her iki gemme arasında stil birlikteliği bulunmamaktadır.

Tel tel işlenmiş ve doğal görünüme sahip saç yapısının İ.Ö. 1.yy ortasına tarihlenen gemmede bulunması, Patara örneğinin tarihlenmesinde önemlidir.¹³⁹ Kemerli burun yapısı, boyundaki şişlik ile kişisel özelliklerin değiştirilmeden işlendiği portrede, Cumhuriyet Dönemi'nin erken kümelerinden bilinen realist stil özelliklerinin biraz daha yumuşadığı görülmektedir. Patara gemmesinde, aynı mezardan ele geçen gemmelerde olduğu gibi çizgi biçiminde işlenen kaş yapısı bunun bir atölye stili olduğunu düşündürmektedir. Sonuç olarak Patara gemmesinin, İ.Ö. 50-40 yıllarındaki gemmelerin stil özelliğini göstermesi en önemlisi yüzdeki her bir çizginin gerçekçi verilerek sert realizm olarak adlandırılan stilin tam anlamıyla uygulanmaması bu tarihten olabileceğini düşündürmektedir. İ.Ö. 55 yılına tarihlenen Pompeius portresi yuvarlak çene, küçük ağız ve toplu yüz yapısı ile Patara örneği ile benzerlik göstermesi

¹³⁵ Richter 1968, 133.

¹³⁶ Richter 1971, 91.

¹³⁷ Vollenweider 1972 , 17 v.d. Lev. 18. 19.

¹³⁸ Vollenweider 1976, 165 v.d. Lev. 56, 168.

¹³⁹ Vollenweider 1972, Lev. 74, 10. 12.

düşünülen tarihi desteklemektedir.¹⁴⁰ (Lev.5.b)

Patara portresinin örneğinde özellikle çenenin altında sarkan gerdanını, toplu yapısı ve bunun beraberinde getirdiği yumuşak hatları, İ.Ö. 29 yılına tarihlenen bir portrede kısmen yakalasadık da, her iki portre bir replik ilişkisi göstermemektedir.¹⁴¹

Farklı bir işçilik göstermesine rağmen İ.Ö. 40 yıllarına tarihlenen Marcus Antonius sikkesindeki portrede toplu yüz yapısı, çıkık çenesi ve dudak gamzeleri saçın genel yapısının Patara örneğine benzemesi, İ.Ö. 50-40 yıllarına ait olduğu düşüncesini destekler niteliktedir.¹⁴²

Saç stilinin Augustus Dönemi'ni de çağrıştırması nedeniyle Augustus ve Tiberius'un gemmeler üzerindeki portreleri ile yapılan karşılaştırmalar Patara portresinin bu imparatorlardan birini betimlemediği ortaya çıkmaktadır.¹⁴³

Y7-FORTUNA

Müze Env.= 39.28.97 Buluntu Yeri= O.M.43 Çap= 2 cm Yük.= 2.8 cm Der.= 1.3 cm

Malz.= Altın- Kırmızı Akik

Oval bir form gösteren yüzük çemberi, masif ince altın banttandır yapılmıştır. Aşağıdan yukarıya doğru çemberde bir kalınlaşma söz konusudur. Çemberin en geniş yerinden itibaren hafif daralan kısa omuz yumuşak bir biçimde yuvarlaklaşarak sonlanır. Üst kısımda bulunan taş yuvasında koyu kırmızı renkte oval yüzük taşı yer almaktadır. Omuzdan yüzük taşına geçişte tek kademeli ince bir profil görülür. Yarı şeffaf olan taşın üzerinde sağa dönük gemi pruvası üzerinde ayakta duran bir kadın figürü sol eli ile gemi dümenini sağ eli ile bereket boynuzunu (cornucopia) tutmaktadır. Sağ bacak hafif dizden kırılmış böylece kalça sağa doğru çıkık verilmiştir. Vücudun genel yapısına bakıldığında zaman gövdenin üstünün oldukça ince ve uzun, omuzların dar olduğu dikkati çekmektedir. Gövde ile baş arasındaki bağlantı kısa dar bir boyun ile sağlanmıştır. Genel vücut orantısına göre biraz büyük verilen başta, hafif yüksek bir stephanie bulunmaktadır. Saç üstte karpuz dilimleri biçiminde aşağıya doğru inerek ensede küçük bir topuz oluşturur. Kısa alından, kemerli ve yüzün genel yapısına oranla büyük yapılmış

¹⁴⁰ L. Giuliani, *Bildnis und Botschaft hermeneutische untersuchungen zur Bildnistkunst der römischer Republik* Suhrkamp (1986) Res. 1.

¹⁴¹ Vollenweider 1972, 182 Lev. 60, 191.

¹⁴² J. P. C. Kent - B. Overbeck - A. U. Stylow, *Die römische Münze* (1973) 92 Lev. 111, 109.

¹⁴³ C. Maderna-Lauter, *Antiken Museum Berlin. Staatliche Museen Preußischer Kulturbesitz. Kaiser Augustus und die Verlorene Republik, Eine Ausstellung im Martin- Gropius-Bens, Berlin 7. Temmuz - 14 Ağustos 1988* (1988) 473 no 277. 279.

olan buruna geçilmektedir. İnce, küçük bir dudak ve oldukça çıkık verilen çene ile yüz uzunları tamamlanır. Yüzün genelinde zayıf kemikli bir yapı hakimdir. Gövdenin üstünün hafif dönmesi sonucunda sağ omuz tam olarak görülmemekle beraber, görülebilen sol omuz da dar olarak verilmiştir. Figür kolsuz bir omuzu açıkta bırakan peplos giymiş onun üzerine de manto atmıştır. Manto kalçanın üzerinde ve sağ kolun altından sarkan elbise tomarından takip edilmektedir. Göğsün altına kuşak bağlanması sonucu beldeki kıvrımlar aşağıya doğru yönelmiştir. Sağ bacağın konturu takip edilebilirken sol bacak giysinin altında kaybolmuştur.

Bu kadın figürü hem elinde taşıdığı bereket boynuzu ve üzerinde durduğu gemi pruvası ile insanların kaderine yön veren tanrıça Fortuna'yı betimlemektedir. Hellenistik Dönem'in kader ve şans tanrıçası Tyche'nin Roma mitolojisindeki uzantısı olan Fortuna, özellikle Roma Dönemi sikke ve gommelerinde sevilerek kullanılan bir figürdür. Ayakta duran Tyche betimlemelerinin en erken örneğinin Seleukos krallarının bastırıldığı sikkeler üzerindedir.¹⁴⁴ İ.Ö. 3.yy'da Antiochia'da ortaya çıkan kaya üzerine oturan Tyche betimlemeleri ise özellikle terracottalarda sevilerek kullanılmıştır. İ.Ö. 1.yy'dan - İ.S. 3.yy'a kadar bir çok gemme üzerine sevilerek işlenen Fortuna betimlemelerinin, bu tarihten önceye giden tek bir örneği bulunmaktadır. İ.Ö. 2.yy'a tarihlenen bu gemme üzerinde Hellenistik Dönem etkisinde yapılmış, fakat Roma Çağı örneklerinden kompozisyon açısından ayrılmayan bir Fortuna betimlemesi bulunmaktadır.¹⁴⁵ Dönemin stil özelliklerine bağlı olarak yüz uzunları ve elbise kıvrımları daha doğal bir yapıda verilmiştir. Yüz uzunlarında küçük ve düz işlenen burun ile patlak verilen göz yapısı dikkat çekicidir. Vücudun genel yapısında dümeni tutan el dışında gözü rahatsız eden bir orantısızlık yoktur.

İ.Ö.1.yy'ın ikinci yarısı, Fortuna betimlemelerinin gommeler üzerinde en çok görüldükleri sürecin başlangıcını oluşturmaktadır. Bu görüş İ.Ö.41 yılına ait olan Roma Cumhuriyet Dönemi sikkesi ile de desteklenmektedir.¹⁴⁶ Sikkenin ön yüzünde Sempronius Graccus, arka yüzde ise Fortuna betimlemesi bulunmaktadır. İ.Ö. 1.yy'ın üçüncü çeyreğine tarihlenen sikke üzerindeki Fortuna figürünü aynı tarihten bir gemme örneği ile karşılaştırınca, özellikle küçük ve düz verilen burun yapısı ile diğer yüz uzunlarının işlenişinin ile benzediği görülmektedir.¹⁴⁷ (Lev.6.b) Gemme ile sikke üzerindeki betimlemelerin, malzemenin değişik olmasından kaynaklanan fark dışında özde uzunların verilisinde benzerlik göstermesi, birbirlerini tamamlamaları açısından önemli bir özelliktir.

¹⁴⁴ Boardman - Scarisbrick 18 no 15.

¹⁴⁵ Boardman - Scarisbrick 18 no 15.

¹⁴⁶ H. Mattingly, Roman Coins (1928) 68 Lev. 15, 7.

¹⁴⁷ Zwierlein-Diehl 1973 Lev.36, 208.

İ.Ö.1.yy'ın son çeyreğindeki Fortuna figürlerinin vücut hatlarının özensizce ve detaya inilmeden işlendiğini buna bağlı olarak da duruş hareketinin verilişinde başarısızlık olduğu gözlenmektedir.¹⁴⁸ İ.S.1.yy'ın birinci yarısındaki Fortuna betimlemeleri ile İ.Ö.1.yy'ın ikinci yarısındaki örnekler arasındaki stil farkı oldukça net olarak gözlemlenebilmektedir. Xanten'de bulunan İ.S.1.yy'ın birinci yarısına tarihlenen gemme üzerindeki Fortuna figürlerinde vücut ince uzun , giysi kıvrımları ise birbirini takip ederek şerit biçimini almıştır. Yüz uzuvlarında belirgin biçimde orantıdan yoksun ve kalitesiz işçilik gösteren bir yapı söz konusudur. Bütün bu özellikler sonucunda figürler doğal yapıdan uzaklaşmışlardır.

İ.Ö.1.yy'ın son çeyreğinde başlayan yüz uzuvlarının, vücudun genel yapısının ve kıvrımların dejenere olma özelliğinin ilerlediği, örnekler ışığında görülmektedir.¹⁴⁹ Patara gemmesinde büyük verilen burun ve ayrıntısız işlenen göz dışında bu stil özelliklerinin görülmemesi yüzüğün İ.Ö.1.yy ikinci yarısına ait olduğunu düşündürmektedir.¹⁵⁰

Yunan mitolojisinde kader ve şans tanrıçası olan Tyche'nin betimlemeleri ile paralel özellik gösteren Fortuna, Roma mitolojisinde oldukça önemli bir yer edinmiştir. Tyche erken dönem örneklerinde bir elinde cornucopia, diğer elinde ise sunu kabı veya bir Suriye sikkesinde bulunduğu üzere asa da tutabilmekteydi.¹⁵¹ Sunu kabı tutan tanrıça betimlemeleri yine Hellenistik Dönem'e ait eserler üzerinde görülmektedir.¹⁵² Tanrıçanın yalnızca sikkeler üzerinde görülen betimleme tiplerinden biri de tapınak içindeki örneklerdir.¹⁵³ Geç Roma Dönem'i sikkelerinde görülen bu kompozisyon, gemmeler üzerinde kullanılmamıştır. Tanrıçanın adı "fero"dan gelmektedir. En önemli kültü olan Latium'da tanrıça "primigenia" olarak adlandırılan tanrıçayı onurlandıran isimlerden biride publica romani idi.¹⁵⁴ Halkın ve yönetici kesimin tanrıçası olduğu matronları koruyucu özelliğinin olmasından anlaşılmaktadır. Dümen, küre, gemi pruvası ve bereket boynuzu tanrıçanın sembollerini oluşturmaktadır. Genelde gemi pruvası üzerinde ayakta bir elinde dümen diğer elinde bereket boynuzu ile betimlenen tanrıçanın işlendiği kompozisyonlar, Tyche'den farklı

¹⁴⁸ Weiß 83 no 137.

¹⁴⁹ Krug 1980, 196 Lev. 83, 117.118; Naumann 67 v.d no 40.41.

¹⁵⁰ İ.S.1-2. yy gemme üretiminin en yoğun olduğu dönem olmakla birlikte ele geçen örnekler ışığında İ.S.3.-4.yy'dan örneklerin de varlığı bilinmektedir. Zwierlein-Diehl 1969, 189 Lev. 91, 528.

¹⁵¹ LIMC VIII 2 (1997), no 18. bkz. Tyche (L. Villard) İ.Ö. 162- 150 yılında Suriye kralı Demetrios I'in bastırıldığı sikke üzerinde oturan Tyche bir elinde cornucopia diğer elinde asa tutmaktadır.

¹⁵² LIMC VIII 2 (1997), no 23. 24. bkz. Tyche (L. Villard) İ.Ö. 350- 328 yılına ait Argos sikkesinde tanrıça bereket boynuzunun yanında sunu kabı da tutmaktadır.

İ.Ö. 140- 139 yılına tarihlenen Atina tetradrahmisinde ise yan yatmış boyunlu amphoranın üzerine konmuş olan baykuşun yanında minyatür olarak betimlenen Tyche yine diğer örnekler de görüldüğü gibi sunu kabı ile betimlenmiştir.

¹⁵³ LIMC VIII 2 (1997), no 35. 68. 83. bkz. Tyche (L. Villard) İ.S. 2-3. yy'a tarihlenen bu üç sikke üzerinde de tanrıçayı tapınak içinde görmek mümkündür.

¹⁵⁴ R. Graves, New Larousse Encyclopedia of Mythology (1959) 213.

değildir. Plastik betimlemeleri daha fazla olan tanrıça Fortuna seramikler üzerinde, duvar resimlerinde ve terracotalarda sevilerek yapılmıştır. Elinde taşıdığı malzemeler Tyche betimlemelerinde olduğu gibi çeşitlilik göstermektedir. Tanrıça gemmelerde daha çok gemi pruvası üzerinde ayakta betimlenmiştir. İ.S. 1.yy'a ait bir gemmede ise tanrıça tahta oturmuş bereket boynuzu ve gemi dümeni tutmaktadır.¹⁵⁵

Gerek plastik gerek sikkeler üzerinde genelde tek başına betimlenen tanrıçanın toplulukla beraber betimlendiği kült kompozisyonlu örnekleri geç imparatorluk kabartmalarında ve sikkeler üzerinde görülmektedir.¹⁵⁶

Y8-KUŞ BETİMLEMELİ YÜZÜK

Müze Env. No= 36.28.97 Buluntu Yeri= O.M.43 Çap = 1,8 cm Gen.= 1,2 cm Malz.= Altın-Jasp

Dış yüzeyi yuvarlak, iç yüzeyi düz profilli olan yüzük çemberi ince altın yaprağından oluşturulmuştur. İçinin boş olmasından dolayı yer yer ezilmeler olmuştur. Hatta bazı yerlerde, özellikle çemberin alt kısımlarında birleşim yerlerinde küçük açılmalar görülmektedir. Oval taş yuvasında, yerinden oynar durumda olan portakal renkli yüzük taşı bulunmaktadır. Taşı yuvada sabitlemeye yarayan ince altın çerçeve açılmış ve bundan dolayı taşın sabitliği bozulmuştur. Yüzük taşının geneli sağlam olmakla birlikte, sadece altta figürü çevreleyen kısımda küçük miktarda aşınmalar olmuştur. Taşın üzerinde sağa dönük oturur durumda bir kuş figürü bulunmaktadır. Kuşun başı arkaya dönmüş ve öter durumdaymış gibi gagaları açık olarak betimlenmiştir. Kuşun en dikkat çekici özelliği olan uzun boynu ve dizden bükülmüş uzun bacakları, bir leylek olabileceği düşündürüyorsa da kesin bir yargıya varmak güçtür.

Hayvan betimlemeli gemmelerde, bir yüzyılı bulan genel bir tarihleme yapılmaktadır. Bu da tarihlemenin zorluğunu göstermektedir. İ.Ö. 1.yy'dan itibaren gemmeler üzerinde sevilerek kullanılan hayvan betimlemeleri arasında özellikle kuşlara karşı oldukça yoğun bir ilgi olmuştur. Başını arkaya çeviren ve ağzında çelenk taşıyan kartal betimlemesi gemmesi stil açısından Patara gemmesine benzemektedir.¹⁵⁷ İ.Ö. 1.yy'ın birinci yarısına tarihlenen bu örnekte vücut detaylarının çizgisellikten biraz daha uzak olması bu döneme tarihlenmesine neden olmuştur. İ.Ö. 1-İ.S. 1.yy'a tarihlenen Suriye kökenli ve muhtemelen oradaki bir atölyeye ait olan gemmenin stil özellikleri

¹⁵⁵ LIMC VIII 2 (1997), no 106. bkz. Fortuna (F. Rausa)

¹⁵⁶ LIMC VIII 2 (1997), no 111a. bkz. Fortuna (F. Rausa)

¹⁵⁷ Zwierlein-Diehl 1973, 140 Lev. 96, 1161.

Y8'e benzerdir.¹⁵⁸ Lal taşından yapılan örnekte zeytin dalı üzerinde duran kuşun vücudunun geneli negatif, ince detaylar ise pozitif olarak verilmiştir. İ.Ö. 1.yy'a tarihlendirilen tavus kuşu betimlemesinin bulunduğu gemmenin stili Patara örneğine benzemektedir.¹⁵⁹ Karşılaştırma örnekleri Patara gemmesinin İ.Ö. 1.yy içlerine tarihlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Kuş betimlemesinin doğallıktan uzak yapısı ve detaydan yoksun kaba işçiliği ile İ.Ö. 1.yy'ın üçüncü çeyreğine tarihlenmek mümkündür.

Tarihlemede diğer bir etkende, yüzük çemberinin formudur. Patara örneğinin taş yuvasının formu, taşı tutan çerçevelerin açılması sonucu tam bilinmemekle beraber, halkasının ve omzunun biçimine göre İ.Ö. 1.yy - İ.S. 1.yy'daki yüzük çemberlerinin formuna benzemesi, tarihlemede yardımcı olmaktadır.¹⁶⁰

Kuş betimlemeli gemme örneklerinin İ.S. 2.yy'da da devam etmesi bu betimlemeler ilginin devam ettiğini göstermektedir. Xanten gemmelerinden olan bu örnekler üzerindeki kartal betimlemelerinin artık tamamen stilize olduğunu ve doğal yapıdan uzaklaşarak detayların yüzeysel işlendiği görülmektedir.¹⁶¹

Gemmeler üzerinde çekirge, tavus kuşu, horoz ve kartal en çok kullanılan hayvanlardır. Bu hayvanlar içerisinde erken dönemlerden itibaren gücün sembolü olan kartalın ayrı bir önemi bulunmaktadır.¹⁶²

Y9-VICTORIA BETİMLEMELİ YÜZÜK

Müze Env. No= 38.28.97 Buluntu Yeri=O.M.43 Yük.=2,8 cm Gen.=1,3 cm Malz.= Altın, Kırmızı Akik

İç kısmı düz, dış kısmı yuvarlak olan yüzük çemberi yukarı doğru yükselerek yuvarlak bir omuzla son bulur. Omuzdan yüzük taşına geçişte ince tek bir profil söz konusudur. Yuvaya sağlam şekilde oturan oval taş hafif dışbükeydir. Koyu kırmızı renkteki taşın üzerinde sola doğru yönelmiş kanatlı bir figür bulunur. Sola dönük olan gövdenin altında uçma hareketinden dolayı sol ayak ilerde sağ ayak geride verilmiş ve giysinin kenarlarında uçuşan kıvrımlar

¹⁵⁸ Spier 118 Kat. no 304.

¹⁵⁹ Schlüter 146 Lev. 90, 697.

¹⁶⁰ Schmuck der Antike. Gefässe und Geräte aus Bronze, (Edit. Munzen und Medaillen A.G. Basel) 15. Ekim - 30 Kasım 1981 (1981) 16 no 62.

¹⁶¹ Horster 136 Lev. 49, 247. 246.

¹⁶² Kartallar genelde altar üzerinde, ağızında çelenk taşırken, uçuş pozisyonlarında yada başını geriye çevirirken betimlendiği farklı kompozisyonlarda işlenmiştir. Kartal betimlemeli gemme örnekleri için bkz. Brandt; Zwierlein-Diehl 1973; Krug 1980.

işlenmiştir. Sağa dönük baş hafif yukarıya kalkıktır. Yüz yapısında ise dikkati çeken ilk özellik burunun diğer uzuvlara oranla büyük verilmesidir. Kaş ve göz yapısı tam olarak seçilememekle birlikte hafif çukur bırakılan göz kısmı yüzeysel olarak işlenmiştir. Neredeyse düz verilen ve yuvarlaklaştırılmayan bir dudak yapısı vardır. Çenede yuvarlak ve tok bir yapı hakimdir. Figürün alnındaki şua tacı üzerindeki ışın motifleri, başın üst kısmını kapatmıştır. Boyun kısa ve kalındır. Figürün üzerinde gövdenin üstünü ve kalçayı açıkta bırakan bir himation bulunmaktadır. Ayrıca öne uzattığı sağ elinde bir çelenk, kalçasının üzerine koyduğu sol eliyle de palmiye dalı tutmaktadır.

Kompozisyonun geneline bakıldığında insanları onurlandırıcı çelenk taşıyan ve bunu yaparken de çoğunlukla palmiye dalı ile beraber betimlenen uçan bir Victoria figürünün betimlendiği görülmektedir. Gerek sikkeler gerekse diğer gemmelerdeki örnekler de bunu kanıtlar.

İ. Ö. 500-490 ile İ.Ö. 450- 430 yıllarına verilen iki sikkenin arka yüzünde sağ elinde çelenk taşıyan ve koşar pozisyonda betimlenen zafer tanrıçası Nike, Roma Dönemi'ndeki Victorialar'ın başlangıcını oluşturur.¹⁶³ Nike betimlemeleri Grek sanatında özellikle sikke betimlemelerinde farklı kompozisyonlar içerisinde yer alabilirler.¹⁶⁴ Tek başına betimlendiği sikkelerin yanında Nike'ler, biga olarak adlandırılan iki atın çektiği arabanın içerisindeki bir figürü elindeki çelenk ile taçlandırırken de betimlenmişlerdir.¹⁶⁵

Patara örneğindeki Victoria betimlemesinin en önemli özelliği Aphrodite'ye özgü bir giysi içerisinde verilmesidir. Bu özelliğin daha İ.Ö. 317-289 yılına verilen sikkelerdeki Nike betimlemelerinde görülmesi, Victoria figürlerinde de bu tarzda bir ifadenin yadırganmaması gerektiğini göstermektedir. Burada yüzü silahların asılı olduğu tropheye dönük olarak betimlenen Nike, gövdenin üstünü açıkta bırakan ve kalçayı saran bir giysi içerisinde betimlenmiştir.¹⁶⁶ Gövdenin üstünde dönemin stil özelliklerine uygun olarak her tür detayın işlendiği dikkati çekmektedir. Karın kaslarının, göbek deliğinin ve kasık çizgilerinin verilisindeki zengin ve plastik yapı önemlidir. Sağ elinde daha önceki betimlemelerinden farklı olarak çekiç taşımakta sol elindeki nesnenin tanımlaması tam olarak yapılamamaktadır. Genel yapısı ile Aphrodite betimlemeleri ile oldukça yakın bir benzerlik içerisinde. Aynı giysi ile

¹⁶³ Kraay 342 Lev. 155, 290-294.

¹⁶⁴ Kraay 284 Lev. 11, 32. Örneğin daha önce koşarken betimlenen Nike'yi, İ.Ö. 460-450 yılına verilen sikke üzerinde daha sakin bir pozisyonda görmek mümkündür.

¹⁶⁵ Kraay 286 Lev. 19, 59.

¹⁶⁶ Kraay 293 Lev. 48, 137.

Nike'yi bigalı kompozisyonlarda da görmek mümkündür. Sikkeler aracılığıyla yapılan incelemeler, Roma Dönemi içinde uygulandığında, İ.Ö. 1.yy'dan itibaren Victoria adlandırması altında bu betilerin birbirine yakın kompozisyonlarla devam ettiği görülmektedir. Bu sikkeler üzerinde de ya palmye dalı ve çelenk ile beraber, ya da trophe önünde betimlenmiştir. İ.Ö. 90 yılına tarihlenen bir sikke üzerinde palmye dalı ve çelenk tutmasının yanında Aphrodite'ye özgü betimlenmesi de Patara gemmesine kadar uzanan kompozisyonun devamını göstermesi açısından önemlidir.¹⁶⁷ İnce uzun verilen figürün vücudunun doğal bir yapıya sahip olması oldukça önemlidir.

Erken dönemlerden itibaren Roma Dönemi sikkelerinde işlenen Victoria betimlemesini kabartma, duvar resmi ve yontu gibi Roma Dönemi'nin diğer sanat kollarında da görmek mümkündür. İ.Ö. 1.yy ortalarına tarihlendirilen silindirik altlık üzerinde bir komutan, elinde çelenk ve palmye dalı taşıyan Victoria tarafından onurlandırılmaktadır.¹⁶⁸ Peplos giymiş olan figürün giysisi kıvrımları klasistik etki sonucunda ince ve ıslak verilmiştir. Buna ek olarak giysisi omuzun birinden Aphrodite'de olduğu gibi hafif sıyrılmıştır. Kabartmaya ek olarak İ.Ö. 19 yılına tarihli Farnesina villasının duvarını süsleyen stucco üzerine yapılmış örnekte bir önceki altar kabartmasına koşut olarak aynı tarzda süslenmiş Victoria figürü bulunmaktadır.¹⁶⁹ Erken Roma Çağı'nda zafer tanrıçalarının bazı betimlemelerde Aphrodite'ye özgü giysiyle verilmesi Patara gemmesinin de aynı özelliği taşıması açısından önemlidir. Roma sanatının geç dönemlerinde, özellikle Constantin Dönemi'nde bile Victoria betimlemelerinin varlığını koruması taşıdığı ise, zaferi temsil etmesi ve onurlandırma anlamı taşımasından kaynaklanmış olmalıdır.¹⁷⁰

Gemmeler üzerindeki en erken Victoria figürü, İ.Ö. 1.yy'ın üçüncü çeyreğine verilmektedir.¹⁷¹ Sol elinde palmye dalı, sağ elinde çelenk taşıyan figür kısa kollu peplos giymiştir. Vücudunun genelinde doğal yapı hala varlığını korumasına rağmen, gerek kanatlarının işlenişinde, gerekse dikine inen giysi kıvrımlarında şematik bir ifadenin başlangıcı kendini hissettirmektedir. Kısa vücut yapısı, peplos giysisi ve dingin kompozisyonu ile bu

¹⁶⁷ H. Mattingly, Roman Coins (1928) 274 Lev. 6, 9.10.

Victoria sikkeler üzerinde quadrica üzerinde betimlenmiştir. İ.Ö. 82 yılına tarihlenen sikke buna örnektir. a.g.e. Lev. 7, 9. Victoria figürlerine Nike'li sikkelerden yabancı olmayan bu betimlemelerde değişen tek olgu iki atın çektiği biga yerine dört atın çektiği quadriganın kullanılmasıdır; ancak bu durum aynı dönem içerisinde bigalı betimlemelerin işlenmesine engel olmamıştır. İ.Ö. 44 yılından bir sikkenin arka yüzünde Victoria'nın bigalı sahne içerisinde işlenmesi bunu kanıtlamaktadır. a.g.e. Lev. 13, 7.

¹⁶⁸ B. Andreae, The Art of Rome (1973) 361 Res. 201-204.

¹⁶⁹ a.g.e. Res. 281.

¹⁷⁰ a.g.e. 400 v.d. no 612, 620, 621.

¹⁷¹ Zwierlein-Diehl 1973, 121 Lev. 79, 1074.

Victoria figürü, ince uzun yapılı, Aphrodite'ye özgü kıyafetli ve hareketli ifadeye sahip kompozisyonu olan Patara örneğinden ayrılmaktadır. İki figür arasındaki benzer olan tek özellik düz ve büyük işlenen burundur.

Patara gemmesinin önemli bir stil özelliği gövde üstünün detaylı olarak işlenmesidir. Göğüs ve kalçada kaslı yapının görüldüğü gemmenin benzer örneklerini Augustus Dönemi gemmeleri arasında bulmak mümkündür.¹⁷² İ.Ö. 1.yy'ın ikinci yarısına verilen bir gemme üzerinde ayakta duran çıplak erkek figürünün gövdenin her detayının tek tek vurgulanarak plastik bir yapının oluştuğu görülmektedir. Augustus Dönemi gemmelerinde görülen ve stil özelliği niteliğini taşıyan bu plastik yapı, klasisistik olarak adlandırılan sanat akımın getirdiği bir sonuçtur.

Patara gemmesinde görülen stilin benzeri İ.Ö. 40 yılına tarihlenen Xanten örneğinde görülmektedir.¹⁷³ Gemme üzerinde betimlenen Aktaion figürünün, diz kapakları da dahil olmak üzere vücudun tüm detaylarının ayrıntılıca işlendiği ve yüz uzuvlarının da doğal verildiği görülmektedir. Aktaion figüründe, gövdenin üstünün dönüşü ve kasların vurgulu biçimde işlenmesi özelliğinin Patara örneğinin ile benzer olması Y9'un İ.Ö.1.yy'ın ikinci yarısına tarihlenmesi gerektiğini düşündürmektedir. Patara örneğinin yüz uzuvlarında ayrıntılı işleme görülmemekle beraber, uzuvların İ.S. 1.yy örnekleri gibi stilize verilmemesi İ.Ö. 1.yy ikinci yarısına tarihlemede bir etkidir. Ayrıca Patara gemmesinin yüzük çemberi formunun İ.Ö. 1.yy'a verilen diğer örneklerle benzemesi, gemmenin tarihini desteklemesi açısından önemlidir.¹⁷⁴ Omuzların taş yuvası ile daralarak birleşen bu yüzük çemberi formu İ.Ö. 1.yy'da kullanılmıştır.

Roma gemme stiline kendine ait özelliklerinin belirgin biçimde ortaya çıktığı dönem olan İ.S. 1.yy'ın ikinci yarısından itibaren, hem gövdenin hem de vücudun genel hatlarla ve detaysız işlenmesi söz konusudur. İ.S. 1-2.yy'dan Y9 ile aynı kompozisyona sahip olan gemmede, Roma Dönemi'nin stil özellikleri en iyi biçimde görülmektedir.¹⁷⁵ Yüz ve vücut hatlarının genel olarak işlendiği ve stilize verildiği bu gemme, stil olarak Patara örneğinden tamamen farklıdır. Zafer ile olan ilgisi nedeniyle Victoria betimlemeleri Roma Dönemi

¹⁷² C. Maderna-Lauter, Antiken Museum Berlin. Staatliche Museen Preußischer Kulturbesitz. Kaiser Augustus und die Verlorene Republik. Eine Ausstellung im Martin-Gropius-Bens Berlin, 7 Temmuz - 14 Ağustos 1988. (1988) 467 Kat. no 249.

¹⁷³ Horster 19 Lev. 6, 35.

¹⁷⁴ Schmuck der Antike. Gefäße und Geräte aus Bronze, Münzen und Medaillen A.G. Basel (Edit.) 15 Ekim - 30 Kasım 1981 (1981) 16 Kat. no 60.

¹⁷⁵ Krug 1980, 222 Lev. 106, 269. 270.

içlerinde İ.S.3. yy'a kadar kesintisiz olarak sürdüğü örneklerle kanıtlanmıştır.¹⁷⁶

Y10-İSİS BETİMLEMELİ YÜZÜK

Müze Env. No= 50.28.97 Buluntu Yeri= O.M.43 Gen.= 2,5 cm Der.= 1,7 cm Yük.= 2,1 cm
Malz.= Altın- Kırmızı Akik ya da Lal Taşı.

İçi boş çemberin iç yüzeyi düzdür. Yüzük aşağıdan yukarıya doğru genişleyerek düz bitimli bir omuzla sonlanır. Oval bir taş yuvasına sahip olan yüzüğün bezeli de omuzla aynı seviyededir. Koyu kırmızı renkte, muhtemelen kırmızı akik (carneol) olabilen oval taş sağlam bir biçimde yuvasına yerleştirilmiştir. Taşın üzerinde sola dönük bir kadın figürü yer almaktadır. Saç alında kısa, hafif içe dönük perçemler şeklindedir. Ensede Mısır örneklerine benzer üç lüle ve kulağın üzerinde onlardan biraz kısa bir lüle daha vardır. Başın üzerinde görülen ince şerit biçimindeki taç, enseye doğru saçların içinde kaybolur. Bu tacın üzerinde her iki yanın ucu sivri ince çizgilerle sınırlandırılan yarımküre motifi vardır. Bu simgesel motif sayesinde kadın figürünün kimliğini tespit etmek mümkün olacaktır. Yüzün geneline bakıldığında hatların keskin bir biçimde işlendiğini görülmektedir. Özellikle çene kısmının dolgunca işlenmesi ,ayrıca boyunda bir çizgi oluşturularak kalın bir gerdan verilmesi, hemen dikkati çeken özelliklerdir. Sağ omuz üzerinde bulunan küçük düğmeden, figürün peplos ya da chiton giydiği anlaşılmaktadır. Gerek başında taşıdığı simgesi, gerekse asil duruşuyla buradaki kadın figürü tanrıça İsis'i betimlemektedir.

Mısır mitolojisinde çok önemli bir yeri olan tanrıça İsis, özellikle Hellenistik Dönem gemme ve sikkelerinde sevilerek kullanılmıştır.¹⁷⁷ İ.Ö. 3.yy'dan itibaren gemmelerde Serapis ile yan yana veya tek olarak betimlendiği örnekler aynı tarihten sikkeler ile koşuttur.¹⁷⁸ Tanrıçanın gerek sikke ve gemmelerde, gerekse de plastik betimlemelerinde Hellenistik stilin tipik özellikleri görülmektedir. Tanrıça ayakta duran betimlemelerinde göğsünde özgün düğümü olan uzun elbisesi ve Mısır sanatına özgün saçlarıyla verilmiştir.¹⁷⁹ Ancak gemme ve sikkeler üzerinde genelde büst olarak işlendiği için tanrıçanın yüzü en iyi bu örneklerden izlenebilmektedir.¹⁸⁰ İdealize edilmiş olan yüzün genelinde sakin bir ifade hakimdir. Saç stili

¹⁷⁶ Krug 1980, 222 Lev. 106, 267. 271. 272.

¹⁷⁷ H. B. Walters, Catalogue of the Engraved Gems and Cameos in the British Museum (1926) 52.

¹⁷⁸ Kraay, Lev. 220, 807; LIMC V 2 (1990) no 145 bkz. İsis (T.T. Tinh)

¹⁷⁹ LIMC V 2 (1990) no 31.34.36. bkz. İsis (T.T. Tinh)

¹⁸⁰ Gemme örnekleri için bkz. Boardmann - Scarisbrick Kat. no 45; Zwierlein-Diehl 1986, 49. Sikke örnekleri için bkz. Sear, 653 Kat. no 6986.

dışında, idealize hatlarıyla Grek örneklerine yakınlaşmaktadır.¹⁸¹

İ.Ö. 3-2.yy arasına verilen bir Smyrna gemmesinde işlenen İsis figüründe, yumuşak yüz hatları ve dolgun yanaklarda klasik dönemin tipik tanrıça betimlemesini görmek mümkündür.¹⁸² Grek sanatının önemli bir özelliği olan idealize edilme, bu gemmede de mevcuttur. Patara gemmesi ile temelde benzer olmalarına rağmen, Smyrna gemmesi özellikle göz ve kaş yapısında keskin işçilikten uzak doğallığın en usta yorumuyla farklılık göstermektedir. Kaş işlenişinde geç dönemin çizgi gibi verilen kaş formu yerine, hacmini korumuş bir kaş yapısı vardır. Aynı yumuşak ve idealize yüz yapısına sahip olan bir başka İsis betimlemesi de cam bir yüzük taşı üzerine işlenmiştir.¹⁸³ Malzemenin farklı olmasının etkisiyle her iki betimlemede küçük detaylar farklı, fakat idealize edilme gibi ana özellikler benzer betimlenmiştir.

Tanrıça betimlemelerinin aynı tarihten olmasına rağmen farklı stil özellikleri görülebileceğine en iyi örnek, kırmızı akik (kornelian) üzerine keskin hatlar ile işlenmiş bir yüzük taşıdır.¹⁸⁴ Keskinlik özellikle alından buruna geçişte ve göz yapısında belirgindir. İ.Ö. 3-2.yy'a verilen bu gemmede, tanrıçanın keskin yüz hatları ile betimlemesi ilk kez görülmektedir. Yüz hatlarının keskin işlenmesi veya Mısır saç tipinin her gemme üzerinde farklı yorumlanması tarihlemeye bir kriter oluşturmaz. Yine aynı tarihten olan gemmeler üzerinde gerek stilde, gerekse de giysi yorumunda farklılıklar görülebilmektedir.¹⁸⁵ Tanrıça betimlemelerindeki çeşitliliğin bir başka göstergesi de simgesi olan boynuzlar arasında kürenin bulunduğu tacın formudur. İ.Ö. 180 yılına verilen bir gemme üzerinde tanrıçanın lotus palmetden yapılmış olan taç formu, diğer örneklerden oldukça farklıdır.¹⁸⁶ Bu fark yalnızca taç formu için değil tanrıçanın yüz yapısı için de geçerlidir.¹⁸⁷

Betimlemelerinin çeşitli olmasının en önemli nedeni, İ.Ö. 2-1.yy'da Ptolemaios kraliçelerinin kendilerini tanrıçaya özgü betimletmeleridir.¹⁸⁸ Kendilerini tanrıçalara özellikle de İsis'e benzer betimleten hükümdar eşlerine örnek olarak Boston Müzesindeki Lykomedes imzalı ve Arsinoe'nin kendisini İsis'e özgü betimlettirdiği gemme gösterilebilir.¹⁸⁹ Ayrıca Clercq koleksiyonunda bulunan ve aynı özellikleri gösteren dört adet gemme de bu görüşü

¹⁸¹ The Oxford Classical Dictionary (1950) 459 bkz. İsis (T. A. Brady).

¹⁸² Brandt 81 Lev. 439.

¹⁸³ Zwierlein-Diehl 1986, 66 no 49.

¹⁸⁴ Boardman - Scarisbrick, 32 no 45.

¹⁸⁵ Boardman - Scarisbrick no 45; Zwierlein-Diehl 1986, 49.

¹⁸⁶ Boardman - Vollenweider, 289 Kat. no 290.

¹⁸⁷ Boardman - Vollenweider, Lev. 48, 290; Brandt, no 439.

¹⁸⁸ M. L. Vollenweider, Camees et intailles (1995) Lev. 55, 91; Zwierlein-Diehl 1986 Lev. 11, 49.

¹⁸⁹ Boardman - Vollenweider 82.

desteklemektedir.¹⁹⁰ Yine I. Kleopatra İsis gibi yüzük taşında betimlenmiştir.¹⁹¹

V. Ptolemaios'un karısı olan I. Kleopatra kocasının ölümünden sonra oğlu küçük olduğu için yönetimi ele almıştır. Yönetimde kaldığı süre içinde bastırıldığı sikkeler üzerinde de kendisini İsis'e özgü betimlettiği örnekler mevcuttur.¹⁹² Sikke betimlemelerinde görülen lotus palmet tacının I. Kleopatra olarak değerlendirilen gemme üzerinde de olması bu görüşü desteklemektedir. Aynı kişi olarak değerlendirilen iki betinin birbirlerinden farklı olması I. Kleopatra portreleri için de geçerlidir. Betilerden biri gemme formunun yuvarlak olmasının da etkisiyle daha basık bir yüz yapısına sahiptir.¹⁹³ I. Kleopatra olarak değerlendirilen Boston gemmesinde görülen düz burun, küçük çene ve dolgun yanaklar buradaki gemme üzerinde de korunmuştur. Oval yüzük taşına yapılmış olan ikinci gemme üzerindeki kadın figüründe ise, taşın formundan dolayı uzun ve detayların belirgin biçimde işlendiği bir yüz yapısı görülmektedir.¹⁹⁴ (Lev.9.c) İ.Ö. 176 yılına tarihlenen oval gemme üzerindeki portrenin stili İ.Ö. 1.yy'ın birinci yarısına tarihlenen Serapis ile İsis'in yan yana betimlendiği gemme ile karşılaştırıldığında, aralarındaki belirgin fark kendini göstermektedir.¹⁹⁵ İsis ve Serapis'in yüz uzuvlarının keskin hatlı ve katı bir biçimde verilmesi, doğallıktan uzaklaşılmasına neden olmuştur. I. Kleopatra olarak adlandırılan betinin işlendiği gemmedeki yumuşak yüz hatlarının neden olduğu doğal ve asil ifade, İ.Ö. 1.yy'ın birinci yarısındaki örnekten ayrılmaktadır. Aynı ayrımı Patara gemmesinde de yapmak mümkündür. İ.Ö. 1.yy gemme stiline ana özelliği olan her uzvun vurgulu bir biçimde işlenmesi ve güzel bir yüz yapısının amaçlanması, Patara örneğinin tarihlendirilmesinde de belirleyicidir. Bu stilden uzak olan Patara örneğinin daha çok İ.Ö. 2.yy'ın ikinci yarısının gemme stiline benzemesi bu zaman dilimine tarihlendirilmesinin daha uygun olacağını düşündürmektedir.

Tarihlemede tek başına etkili olmayan, fakat diğer unsurları pekiştirici özelliği olan yüzük çemberinin formunun da dikkate alınması gerekmektedir. Patara örneğinin çember formu F. Marshall'ın oluşturduğu kronolojik sınıflandırmanın Hellenistik kümesine girmektedir.¹⁹⁶

¹⁹⁰ Boardman - Vollenweider 82.

¹⁹¹ Boardman - Vollenweider 82.

¹⁹² Sear 745 Kat. no 7879. 7880.

¹⁹³ Vollenweider, a.g.e. 105 Lev. 55, 91.

¹⁹⁴ Vollenweider, a.g.e. Lev. 55, 92.

¹⁹⁵ Zwierlein-Diehl 1973, 86 Lev. 34, 203.

¹⁹⁶ Marshall 1907, 52 Res. 24. İ.Ö. 4-3.yy'a ait Umbria'daki Monterfortino mezarlarında ele geçen yüzük formuna benzemekte ancak dış bükey olmayıp düz biten bezeli ile ayrılmaktadır. Ayrıca katalogta bulunan ve Hellenistik Döneme tarihlenen, omzunda trophy taşıyan nikeli gemme örnek olarak verilmektedir. bkz. Marshall 1907 Lev. 12, 381.

Gemmenin işleniş stili ve yüzük çemberinin formunun Hellenistik Dönemi göstermesi, yüzük taşının ikonografisi ile de desteklenmektedir. Patara gemmesinde Hellenistik Dönem'de oldukça büyük bir önem kazanan Mısır tanrıçası İsis betimlenmiştir. Plastik ve diğer sanat dallarında betimlemeleri artan tanrıçanın Hellenizim ile beraber Yunanistan'da da öneminin artması, rahiplerinin aynı zamanda yöneticilik vasfının bulunmasından anlaşılmaktadır.

Dikkate alınması gereken önemli bir diğer özellikte, Patara gemmesi üzerindeki kadın figürünün kendisini tanrıçaya özgü betimleyen Ptolemaios kraliçelerinden biri olma ihtimalidir. Bunu kesin olarak saptamak mümkün olmamakla birlikte, I. Kleopatra'nın özellikle İ.Ö. 176 yılına tarihlenen gemme örneğinde uzun düz burun, yuvarlak yanak Patara örneği ile benzer özelliklerdir. Fakat bu benzerliğin gamze ve öne doğru çıkık çene yapısında görülmemesi kesin yargıda bulunmayı güçleştirmektedir. Sonuçta asıl olan Patara gemmesi üzerinde tanrıça İsis'in varlığıdır.

Y11-ATHENA BETİMLEMELİ YÜZÜK

Müze Env. No= 37.28. 97

Buluntu Yeri= O.M.43

Malz.= Altın-Kırmızı Lal taşı

İç kısmı düz bırakılan çember yukarı doğru daralarak yüksek bir omuzla sonlanır. Taş hafif dışbükey olarak işlenmiştir. Oval yuvada yer alan koyu kırmızı renkteki taş büyük bir çatlakla iki parçaya ayrılmıştır. Taşın üst parçasında, miğferin üst kısmına denk gelen yerde -V biçiminde iki ince çatlak daha mevcuttur. Genel olarak yüzeyi tahrip olmuş yüzük taşı üzerinde sağa dönük miğferli bir baş bulunmaktadır. Atika miğferinin sorgucunun ucu ve ön kısımdaki göz deliği belirgindir. Miğferin altında alın kısmında az oranda takip edilebilen saç, ensede toplanmıştır. Tahribat nedeniyle gözün ve kaşın çok az bir kısmı seçilmektedir. Belirgin olan kısma dayanarak iri bir göz yapısı olduğu söylenebilir. Hafif etli yanak ve kalın boyun yapısı dikkat çekicidir. Boyunun hemen altında giysinin yakasına ait olabileceği düşünülen iki kıvrım çizgisi seçilebilmektedir. Çok tahrip olmasına rağmen, seçilebilen kısımlarından ve özellikle miğferli olarak betimlenmesi nedeniyle bu kadın figürünün Athena olması gerekmektedir.

Athena'nın Attika miğferi ile betimlenmesi özellikle sikkelerde çok fazla kullanılan bir kompozisyondur. İ.Ö. 480 - 460 yıllarında basılan Atina sikkelerinde ön yüzde sorguçlu Attika miğferi ile tanrıça Athena, arka yüzde ise kare çerçeve içerisinde tanrıçanın atributlarından biri

olan baykuş işlenmiştir.¹⁹⁷ Savaşçı olmasından dolayı miğferle betimlenen tanrıçanın hem Attika, hem de Korinth miğferini giydiği örnekler mevcuttur. Bunlardan biri İ.Ö. 310 yılına ait bir seri Sicilya sikkesidir.¹⁹⁸ Ön yüzde sorguçlu Korinth miğferli tanrıça Athena, arka yüzde ise Pegassos betimlenmiştir. Sikke betimlemelerinin Korinth miğferli olanlarında tanrıça çoğunlukla omzunun çok az bir kısmı görülebilen, bazen sadece boyunu olan bir büst olarak işlenmiştir. Erken dönem sikke baskılarından bilinen bu kompozisyon İ.Ö. geç 3.yy ile erken 2.yy sikkelerinde de görülmektedir.¹⁹⁹ Bu sikkelerde ön yüzde sorguçlu Korinth miğferli Athena bulunurken, arka yüzde ise çelenk taşıyan Victoria vardır.

Örneklerden de anlaşıldığı gibi sikke baskılarında erken dönemlerden itibaren kesintisiz olarak devam eden bu kompozisyon, gemmeler üzerinde İ.Ö. 1.yy'dan itibaren yoğunluk göstermektedir.²⁰⁰ Trakya'da Uzun Hacı Höyüğü'nde bulunan kırmızı renkli akik üzerine, sorguçlu ve aegisli profilden Athena büstü bu tip gemmelere örnektir.²⁰¹ Figürün her uzvu ayrıntılı biçimde işlenerek keskin bir görünüş yaratılmıştır. Fakat bu keskinliğe rağmen yüzün genelinde hala doğallığın hissedilebilmesi, tarihlemeye etkili olmaktadır. Trakya örneği bir Xanten gemmesi ile karşılaştırıldığında bu durum daha da belirginleşmektedir.²⁰² İ.Ö. 1.yy sonu- İ.S. 1.yy başına tarihlenen ve miğferli Mars büstünün yer aldığı gemmedeki keskinlik ve katı yapı, Trakya gemmesinin İ.Ö. 1.yy'ın sonundan önce yapıldığını düşündürmektedir. Kesin tarihlenmeyen yüzük, Erken Roma Dönemi başka iki yüzükle beraber bulunmuş ve Erken Roma Dönemi'nde olabileceği Onurkan tarafından belirtilmiştir.²⁰³

Yüzeyindeki büyük deformasyona rağmen korunan kısımlarından anlaşıldığı üzere Patara gemmesi İ.Ö. 1.yy'ın stil özelliklerini taşımaktadır. Tanrıça Roma'nın işlendiği bir kolye sarkacında görülen göz ve kaşın uyum içinde işlenmesi, Patara gemmesi için de geçerlidir.²⁰⁴ Gerek kompozisyon bakımından gerekse de stil özellikleri ile Patara örneğine benzer olan bu sarkaç İ.Ö. 1.yy işlerine tarihlenmektedir. Bu tarih yüksek ve yüzük taşına doğru daralan

¹⁹⁷ Üzerlerinde Athena büstü betimlenen Atina kent sikkeleri için bkz. Kraay 326 Lev. 116-119. 352-363.

¹⁹⁸ Kraay 293 Lev. 47, 132.

¹⁹⁹ Sear, 494 v.d. Kat. no 5432-3436.

²⁰⁰ Richter 1971, 24.

²⁰¹ S. Onurkan, Doğu Trakya Tümülüsleri Maden Eserleri (1988) 20 Lev. 4a.

²⁰² Horster 35 Lev. 12, 63.

²⁰³ Onurkan, a.g.e. 24.

²⁰⁴ C. Maderna-Lauter, Antiken Museum Berlin. Staatliche Museen Preußischer Kulturbesitz. Kaiser Augustus und die Verlorene Republik, Eine Ausstellung im Martin-Gropius-Bens, Berlin 7 Temmuz - 14 Ağustos 1988 (1988) 49 no. 258 Tanrıça Roma'nın önünde minyatür olarak işlenmiş elinde çelenk taşıyan Victoria figürü bulunmaktadır. Bu betimleme İ.Ö. 2.yy Pamphilia sikkelerindeki Athena - Nike betimlemelerini anımsatmaktadır.

omuzla sonlanan çember formunun İ.Ö.1.yy içlerinde kullanılmasıyla da desteklenmektedir.²⁰⁵ Tarihlemede İ.Ö.1.yy gemme stilindeki çeşitlilik ile atölye farkının da iyi biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir. Örneğin Xanten kataloğundaki Mars betimlemeli gemme ile kolye sarkacı, aynı kompozisyonda verilmelerine rağmen fakat Xanten gemmesi ikinci sınıf olarak adlandırılan işçiliğiyle farklıdır. İ.Ö. 1.yy sonundan İ.S. 1.yy başına kadar geniş bir tarihleme süreci olan Xanten gemmesinde, sarkaç örneğindeki yüz uzuvlarının birbirine uyumu sonucunda ortaya çıkan dingin ve oturaklı ifadenin olmaması, atölye farkına bir örnek oluşturmakla birlikte gemmeyi de İ.S. 1.yy'a yaklaştırmaktadır.

Patara gemmesinde figürün genelinde görülen yumuşak işleniş, İ.Ö. 100 ile 50 yıllarına tarihlenmesine neden olmaktadır. İ.Ö. 1.yy'ın son çeyreğine tarihlenen kolye sarkacına işlenen tanrıça Roma figüründe, özellikle çene ile boynun birleşim yerinde kendini belli eden keskinlik, Patara örneğinin birinci yarıya tarihlendirilmesi gerektiğini düşündürmektedir. Benzer gemme işlenişini, İ.Ö. 1.yy'ın ikinci çeyreğine tarihlenen ve muhtemelen Merkür'ün betimlendiği bir gemmede de görmek mümkündür.²⁰⁶ Bu durumda her iki gemmenin aynı tarih içlerinde yer alma olasılığı oldukça yüksektir.

Özellikle Kıta Yunanistan'da oldukça sevilen bir tanrıça olan Athena, sikke ve gemmeler üzerinde İ.Ö. 1.yy'dan itibaren yoğun biçimde işlenmiştir.²⁰⁷ Roma Cumhuriyet Dönem'inde de, özellikle sikkeler üzerinde miğferli bir kadın başı olarak görülen tanrıça Roma, her tür plastik eserler üzerinde sevilerek kullanılmıştır. Yoğun tapınım süreci Roma imparatorluk döneminde özellikle Hadrian zamanında olan bu tanrıçanın İ.Ö. 1.yy başlarında ki betimlemeleri özellikle sikkeler üzerinde mevcuttur.²⁰⁸ Ön yüzde sağa dönük miğferli kadın başı arka yüzde Dioskurlar'ın basıldığı sikkelerde tanrıçanın miğferi kanatlı olarak işlenmiştir.²⁰⁹ Örneklerde genelde miğferin kanatlı olması, bu tür miğferlerin tanrıça Roma'yı simgelediğini düşündürmektedir. Tanrıça Roma'nın betimlemeleri portre ve tüm vücudun görüldüğü eserler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Portre betimlemelerinin yanı sıra ayakta duran ve oturan betimlemelerinin de tanrıça Athena'ya özgü olduğu dikkati çekmektedir.²¹⁰ Gerek kolunu kalkana dayaması gerekse diğer eliyle mızrak tutması, Athena'nın erken dönem sikkelerinden

²⁰⁵ Schmuck der Antike. Gefäße und Geräte aus Bronze, (Munzen und Medaillen A.G. Basel (Edit.)), 15 Ekim – 30 Kasım 1981 (1981) 17 no 60.

²⁰⁶ Schlüter 118 Lev. 69, 513.

²⁰⁷ Athena'nın gemme örnekleri için bkz.Vollenweider 1966 ; Richter 1968 sikke örnekleri için bkz. Sear; Kraay.

²⁰⁸ J. P. C. Kent - B. Overbeck - A. U. Stylow, Die römische Münze (1973) Lev. 8, 17-21.

²⁰⁹ H. Mattingly, Roman Coins (1928) Lev. 18, 12.

²¹⁰ LIMC VIII 2 (1997) no 69. bkz. Roma (E. F. Balestrazzi).

bilinen bir baskıdır.

Yine oturan Roma betimlemelerinin elinde Victoria tutması, Athena'nın sikke şablonu olarak tanınmaktadır.²¹¹ Patara gemmesinde miğferli bir kadın başı işlendiği için, ikonografik değerlendirmede Athena ve Roma'nın daha çok büst olarak betimlenmiş örnekleri dikkate alınmalıdır. Hellenistik Dönem'de Athena gemmeler üzerinde genelde ayakta dururken ya da otururken betimlenmesine rağmen, özellikle Klasik Dönem'de sikkeler başta olmak üzere büst olarak yapılmış örnekler çoğunluktadır.²¹² Athena ile olan bağlantısından dolayı Minerva betimlemeleri de, alegorik bir tanrıça olan Roma ile çakışmaktadır. İ.Ö. 1-3.yy'a kadar olan süreçte bu tanrıçanın da Korinth ve Attika miğferli betimlemeleri gemme ve sikkeler üzerinde görülmektedir.²¹³ Mitolojik benzerliklerinden dolayı Athena-Minerva betimlemeleri birbirlerine yakındır. İ.S. 2.yy'la tarihlenen bir kırmızı akik karneol gemme üzerine sola dönük miğferli bir baş işlenmiştir. Sorguçlu miğferi, boynunun yanında sarkan yılanı ile bu baş Athena betimlemelerini hatırlatmaktadır.²¹⁴

Patara gemmesinin İ.Ö. 1.yy içine tarihlenen betimlenen figürün Minerva yada Roma olabileceği çelişkisi olarak da yorumlanabilir. Bu duruma en iyi örnek tanrıça Roma'nın gerek sikke gerek gemmelerden bilinen Victoria ile beraber betimlendiği kompozisyonun aynısının Trier kataloğunda bulunan bir gemme üzerinde de görülmesidir.²¹⁵ İ.S. 1.yy'a tarihlenen bu gemme ile Minerva-Roma tiplerinin zamanla birbirleri içine girdiğini ve ayrımının zorlaştığı görülmektedir. Aynı katalogda İ.S. 2.yy'a tarihlenen bir gemme üzerinde aynı kompozisyonda betimlenen kadın figürü, kalkan yerine mızrak tutmuş ve tanrıça Roma olarak değerlendirilmiştir ki, bu da aralarındaki küçük farkların kimlik saptamada kullanıldığını anlatmaktadır.²¹⁶ İ.S. 1.yy'a tarihlenen ayakta duran silahlı kadın figüründe Klasik Dönem'in Athena tiplmesi belirgin olarak görülmesine rağmen, Roma olarak adlandırılan figürde bu özelliğin olmaması değerlendirmede önemli rol oynamıştır.

Sonuç olarak Roma betimlemelerinin hepsi beraber değerlendirildiğinde, tanrıçanın

²¹¹ LIMC II 2 (1997) no 225. bkz. Athena (P. Demargne). Makedonya sikkesi üzerinde tanrıça Roma ile Athena'yı benzer kompozisyonda görmek mümkündür.

²¹² LIMC VIII 2 (1997) no 258. 259. 261. 263. bkz. Roma (E. F. Balestrazzi).

²¹³ Tanrıçanın sikke, gemme ve kandil üzerinde betimlenmiş örnekleri için bkz. LIMC VIII 2 (1997) no 12 – 60 bkz. Roma (E. F. Balestrazzi).

²¹⁴ Krug,1995, 202 Kat. no 27. Tanrıça Minerva'nın miğferinin her iki yanında silen maskı bulunmaktadır. Tanrıçanın betimlemesinde genel olarak plastik yapı hakimdir.

²¹⁵ Krug,1995, 208 Kat. no 47. Ayakta duran sola dönük Minerva, Athena Parthenos tipinde betimlenmiştir. Sağ eli ile kalkanını ve mızrağının tutarken sol elinde ise çelenk taşıyan Victoria'yı bulunmaktadır.

²¹⁶ Krug 1995, 208 Lev. 51, 49.

gemmeler üzerinde büstlerinin olmayışı ve tanrıçanın kolye sarkacında görüldüğü üzere daha çok Victoria ile beraber betimlenmesi, Patara örneğindeki miğferli kadın figürünün Athena-Minerva olarak değerlendirilmesinin daha doğru olduğunu düşündürmektedir.

Y12- ÇIPLAK ERKEK BETİMLEMELİ YÜZÜK

Müze Env. No= 80.28.97 Buluntu Yeri= O.M.43 Çap= 2,5 cm Malz.= Demir-Kalsit yada Jaspis

Demirden yapılan yüzük çemberinin alt kısmı kırılmış sadece omuzlar ve kaş kısmı günümüze ulaşmıştır. Oval yüzük yuvasında beyaz damarlı açık mavi renkte bir yüzük taşı bulunmaktadır. Taş iki büyük çatlak dışında sağlamdır. Üzerinde sola dönük dörtte üç cepheden verilen çıplak erkek figürü bulunmaktadır. Figürün sol elinde taşıdığı nesne tam olarak seçilememekle beraber sağ kolu belindeki beyaz bantla kapanmıştır. Mısır ya da Arkaik Dönem kuroslarına benzer dalgalı saçları omuzlarına dökülmüştür. Yüz uzuvlarının yüzeysel işlenmesi sonucu ortaya çıkan belirsizliği taşın yüzeyindeki aşınmalar arttırmıştır. Sadece hafif patlak verilen göz ile kenarları kabarık olarak verilen burun yapısı belirgindir. Burnun hemen altından geçen çatlak nedeniyle ağız, çene ve boyun yapısıyla ilgili olarak kesin bir tanımlama yapmak zordur. Vücudun geneline baktığımızda fazla kaslı olmayan dingin yapı gözlemlenmektedir. Sol omuz diğer omuza nazaran biraz daha yukarıda verilmiştir. Sol ayak hafif dizden kırılarak kalça sağa kaymıştır. Taşın damarı figürün belinden geçmiş ve bu bölgeyi tamamen kapatmıştır. Figürün çevresi taşın kenarına yapılan ve muhtemelen zeytin dallarından oluşturulmuş çelenk ile sarılmıştır. Özellikle Mısır saç yapısının varlığı gemmenin doğu kökenli bir atölyede yapıldığı düşüncesini destekler niteliktedir.

Patara gemmesi çıplak erkek figürünün genelinde hakim olan dingin ve yüzeysel işçiliğe rağmen doğal yapının kaybolmaması tarihlemeye önemli bir etken olacaktır. İ.S.2.yy'a tarihlenen gemmeler üzerindeki figürlerde kasların vurgulanarak işlenmesi ortak özelliktir.²¹⁷ (Lev.11.b) Bu işçiliğin Patara gemmesinde görülmemesi ve tarihlemenin diğer mezar buluntuları ile uyuşmaması açısından İ.S.2.yy. Patara gemmesi için geç bir tarihtir. Augustus Dönemi gemmelerindeki çıplak erkek figürlerinin bazılarında plastik ve detaya inen stilin İ.S.2.yy örneklerinden farkı, doğallığını korumuş olmasıdır. İ.Ö.1.yy'ın ikinci yarısına tarihlenen ve genç deniz kahramanı olarak tanımlanan çıplak bir erkek figürü²¹⁸ Augustus Dönemi'nden olmasına

²¹⁷ Zwierlein-Diehl 1973, 175 Lev. 122, 1316 – 1318. Üç gemme üzerinde de aynı kompozisyon işlenmiştir. Yapım stillerinin benzerliği sonucunda üçü de İ.S. 2.yy'a tarihlenmektedir.

²¹⁸ C. Maderna-Lauter, Antiken Museum Berlin. Staatliche Museen Preußischer Kulturbesitz. Kaiser Augustus und die Verlorene Republik Eine Ausstellung im Martin- Gropius-Bens, Berlin 7 Temmuz - 14 Ağustos 1988 (1988) 462 no 248.

rağmen yüzeysel işlenmiş plastiklikten uzak yapısı ile Patara örneğinin de bu dönemden olabileceğini ortaya koymaktadır.

İ.Ö. 1.yy'ın ikinci yarısına tarihlenen Patara gemmesi üzerindeki çıplak erkek figürünün en yakın örneği İ.Ö.5.yy Sicilya sikkelerinden tanınmaktadır.²¹⁹ Nehir tanrısı olarak adlandırılan bu figürler altar önünde sunuda bulunurken betimlenmiştir. İ.S. 64-65 yıllarına ait olan Nero sikkesinin arka yüzünde benzer kompozisyonda betimlenen çıplak erkek figürü ise genius olarak tanımlanmıştır.²²⁰ İ.S.69 yılına ait Vespasian sikkesindeki figür ile, İ.S.1.yy'a tarihlenen Trier katalogundan bir gemme üzerindeki figür Bonus Eventus olarak adlandırılmıştır.²²¹ Her iki örnekte de figürün altar önünde durmaması, sadece altarsız betimlenen figürlerin Bonus Eventus olarak adlandırılacağı, altarlı örneklerin ise farklı yorumlanacağı anlamına gelmemektedir. Bu durum İ.S.2.yy'a tarihlenen bir gemme üzerindeki çıplak erkek figürünün yuvarlak altar önünde sunu kabı ile sunuda bulunurken ve diğer elinde başak demeti taşırken betimlenmesi ile açığa çıkmaktadır.²²² Bonus Eventus olarak yorumlanan bu figür altarlı örneklerin de aynı biçimde değerlendirilebileceğini kanıtlamaktadır. Sonuç olarak genius olarak adlandırılan yarı çıplak erkek figürünün, İ.S. 2.yy'a tarihlenen gemme üzerindeki figürden kompozisyon olarak ayrılmaması düşündürücüdür.

İ.S. 1.yy'dan İ.S. 3.yy'a kadar gemme ve sikkelerde kullanılan Bonus Eventus'da başarı kazanma ve ödül alma kişileştirilmiştir. Özellikle Roma'nın imparatorluk döneminde önemi artan Bonus Eventus'un Campus Martius'da bir tapınağı bulunmaktaydı.²²³ Simgeleri olan başak demeti ve sunu kabına geç dönemlere doğru bereket boynuzu da eklenmiştir.

Patara örneğinin kimliğini belirlemede etkili olacak en önemli etkenlerden biri tarihi, diğeri ise figürün elinde tuttuğu nesnelere. Bu eserin İ.Ö.1.yy'ın ikinci yarısına tarihlenmesi, Bonus Eventus betimlemelerinin hem sikkelerde hem de gemmelerde daha çok İ.S.1.yy'dan itibaren karşımıza çıktıkları düşünüldüğünde önem kazanmaktadır. Taş yüzeyinin ortasından geçen beyaz bant nedeniyle figürün elinde taşıdığı nesnelere ayrıntılı olarak seçilememekle beraber, yalnız sol elinde taşıdığı ince uzun çubuk biçiminde nesne belirlenebilmektedir. Figürün çıplaklığı atlet olabileceğini düşündürmekte ve sol elinde taşıdığı nesne de strigilis biçiminde yorumlanabilmektedir. Ayrıca sağ ayağın önde, dizden bükük olan sol ayağın hafif

²¹⁹ Kraay, Lev. 9, 20 ; 66, 18 ; 67, 87. 88. Sicilya sikkelerinin arka yüzlerini süsleyen ve nehir tanrısı olarak adlandırılan figürler kare sunak önünde durmakta ve yanlarında çeşitli hayvanlar bulundurmaktadır.

²²⁰ J. P. C. Kent - B. Overbeck - A. U. Stylow, Die römische Münze (1973) 102 Lev. 51, 200.

²²¹ Krug 1995, 207 Lev. 50, 43. Sikke örneği için bkz. H. Mattingly, Roman Coins (1928) 285 Lev. 31, 3.

²²² Zwierlein-Diehl 1973, 175 Lev. 122, 1316.

²²³ The Oxford Classical Dictionary (1950) 141. bkz Bonus Eventus (H. J. Rose).

ayağa kalkık olan duruş biçimi Klasik Dönem atlet heykellerinden bilinmektedir.²²⁴ Roma Dönemi'ne tarihlenen bir bronz heykelin aynı duruş pozisyonunda verilmesi geç dönemde de kullanıldığını göstermektedir.²²⁵ Figürün elinde taşıdığı nesnenin strigiliz olması sporcu olma olasılığını kesinleştirecektir. Atlet tanımlamasının uygunluğu mezarda bulunan erkek iskeletlerin hamam takımlarıyla beraber gömülmesi ile de desteklenmektedir. Buna bağlı olarak mezar hediyesi olarak bir atletin muhtemelen hamam takımlarıyla beraber işlendiği bir atlet gemmesi ile gömülmesi uygun gelmektedir.

Patara örneğinin atlet olarak yorumlanması Bonus Eventus figürlerinden tamamen ayrılan bir içerik değildir. Bu tip figürler başarıyı simgelediği için buradaki atlet figüründe de aynı özelliği görmek mümkündür. Ayrıca figürün etrafını çeviren zeytin dallarından yapılmış çelenk de taşın çevre süslemesinden ziyade, onurlandırmanın işareti olarak buradaki figürü nitelmiş olmalıdır.

Sonuç olarak mezar sahibine hitaben hem atlet figürünün hem de mitolojik varlık olan Bonus Eventusun özünde, ödüllendirme ve başarı yatıyor olmalıdır. İ.Ö. 1.yy'ın ikinci yarısı biçimindeki bir tarihlenen Bonus Eventus figürleri için erken olması burada betimlenen Bonus Eventus'un anlamına yakın olarak mezar sahibinin başarılarının simgeleyen erkek figürü olduğu düşünülmektedir.

²²⁴ J. Boardman, *Greek Sculpture. The Classical Period* (1985) Res. 186. 187.

²²⁵ H. İşkan AP 26, 1998, 91v.d.d. Lev.35.

3.1.2. İşlemesiz

Y13

Müze Env. No.=40.28.97 Buluntu Yeri=O.M.43 Çap=1.5 cm. Yük. =2.1 cm Malz= Altın-Lal taşı

İç yüzeyi düz, dış yüzeyi bombeli olan halka, yüksek ve dar bir omuzla sonlanır. Yüzük kaşına doğru yükselen omuzdan taşa geçişte, çerçevenin taşı tutması için oluşturulan ince profilden başka süsleme unsuru yoktur. Oval ve dış bükey olan mat kırmızı renkli taşın üzeri işlenmemiştir.

Patara örneğinde taş yüzeyinin işlemesiz olması, tarihlemeye yüzüğün sadece halka formunun kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Özellikle Hellenistik Dönem'den itibaren halka formlarının kendi içlerinde sınıflandırması yapılmış, buna bağlı olarak da gemme tarihlerini destekleyici kronolojik veriler elde edilmiştir.²²⁶

Hellenistik Dönem'den itibaren yapılmaya başlanan skarabeler dışındaki yüzük halkalarının formları, kendi içinde detaylı olarak tarihlenmemiştir. Bir çok araştırmacı tarafından oluşturulan kümelerde, ortak formların yanında farklı örnekler de bulunmaktadır.²²⁷ İ.Ö. 3-2.yy'a tarihlenen halka formlarından Y13'e en yakın örnek, omuzun yüksek olmaması ve taş yuvasında hafif daralmanın görülmemesi ile farklıdır.²²⁸ Fakat bütün farklılıklara rağmen Patara örneğinin özde bu formdan kaynaklandığı ve küçük değişiklikler yapıldığını düşünmekteyim. Zazoff'un oluşturduğu farklı tiplerin bulunduğu kümede yer alan, omuzu yüksek ve taş yuvasına doğru daralma özelliğine sahip olan yüzük formu, diğer örneklerle göre Y13'e daha yakındır.²²⁹ Aynı kümede bulunan bir diğer örnekte de yüksek omuz olmasına rağmen taş yuvasının küçülmesine neden olacak biçimde bir daralmanın görülmesi, Y13 halka formundan ayrıncı bir özelliktir.²³⁰ Zazoff'un oluşturduğu tipoloji gruplamasında genel tarih verilmiş, formlara göre ayrıntılı bir tarihlemeye gidilmemiştir. Örneklerden yola çıkarak tarihleme yapılırsa grupta yer alan, yüzük kaşlarının iç içe profillerle verildiği örnekler İ.Ö. 4-3.yy'a tarihlenirken, taş yüzeyi dış bükey olan yüzükler halkalarının değişik formlarına göre

²²⁶ Richter 1968, 134.

²²⁷ Deppert-Lippitz 283 Res. 174; Zazoff 212. Her iki sınıflandırmada ortak örneklerin yanında farklı tiplerde bulunmaktadır.

²²⁸ Halka formlarının tipolojisi için bkz. Marshall 1907, 42 no 25; Richter 1968, 134 Res. g ; Deppert-Lippitz 283.

²²⁹ Zazoff 212 Res. 54 c.

²³⁰ Zazoff 212 Res. 54 e.

genelde İ.Ö.2.yy'ın ikinci yarısı ile sonuna tarihlenmektedir.²³¹ Tam anlamıyla Hellenistik Dönem formu özelliklerini taşıyan bu yüzüklerin Y13 ile karşılaştırılması sonucunda, aralarında belirgin bir fark olduğu görülmektedir. Yalnızca Zazoff'un hazırladığı kümede yer alan ve taş yuvasının küçük olması ile Patara yüzüğünden ayrılan formun bir örneği İ.Ö.1.yy'la verilmektedir.²³² Üzerinde çekirge figürünün işlendiği gemmede de dönemin stil özelliklerini görmek mümkündür.²³³

Y13'ün halka formunun en yakın benzeri, aynı mezarda bulunan ve gemmesinin üzerinde Victoria figürünün işlendiği yüzüktür. Gemmesinin stil özelliklerinden yola çıkarak İ.Ö. 1.yy'ın birinci yarısına tarihlenmiştir. Aynı mezarda ele geçen ve benzer halka formunun görüldüğü iki yüzük de tarihlemeye oldukça önemlidir. Erken olduğu özellikle üzerinde Athena figürünün bulunduğu gemmesinden de anlaşılan yüzükte oldukça yüksek bir omuz ve dış bükey olmayan bir taş görülmektedir. Omuz yüksekliği belirgin biçimde Y13'den ayrılmaktadır. Victoria betimlemeli örneğin halka formu ise Y13'e neredeyse şablon gibi benzemekte ve detaylı tarihleme yapılmak istendiğinde stil özelliklerinden dolayı İ.Ö 1.yy'ın ikinci çeyreğine verilerek, Athena betimlemeli gemmeden biraz daha geç olduğu düşünülmektedir.

Figürlerinin stil özelliklerine göre İ.Ö 1.yy'ın birinci yarısına tarihlenen her iki yüzük formu küçük farklarla birbirinden ayrılmakta, fakat özde aynı yapı bulunmaktadır. Athena figürünün Hellenistik Dönem örneklerini andıran stil yapısına ek olarak yüksek ve taş yuvasına doğru hafif daralan halka formu, Victoria betimlemeli gemmeden ayrılmaktadır. Yaklaşık olarak aynı dönem içerisine verilen her iki yüzüğün gemme stillerinden yola çıkarak ayrıntılı tarihleme yapıldığında, Athena betimlemeli yüzüğün daha erken olabileceği düşünülmektedir. Halka formu tek başına detaylı bir tarih sağlamamasına rağmen gemme stili ile daha doğru bir sonuca yaklaşılabilmektedir. Bu durumda Y13 ancak diğer mezar buluntuları ve gemme işçiliği gösteren örneklerin ışığında tarihlenmiştir.

²³¹ Die neue Welt der Griechen. Antike Kunst aus Unteritalien und Sizilien (Edit. H. Hellenkemper), Römisch Germanisches Museum der Stadt Köln, Mart – Ağustos 1998 (1998) Kat. no 207. 210. 214 Erken Hellenistik Dönem'den olan yüzük dışındaki üç örneğinde taşları işlenmemiş olup Zazoff tarafından hazırlanmış olan grupta yer almaktadır.

²³² Schmuck der Antike. Gefässe und Geräte aus Bronze, (Edit. Munzen und Medaillen A.G. Basel), 15 Ekim - 30 Kasım 1981 (1981) Kat. no 60.

²³³ a.g.e. 36 Kat. no 60

Y14

**Müze Env. No.= 23.41.93 Buluntu Yeri= O.M.6 Yük.= 2.4 cm. Çap= 1.8. cm. Malz.= Altın-
Lal taşı**

İçi düz, dışı yuvarlak profilli yüzük halkası kaşa doğru daralarak yükselir. Omuzların bitiminde hafif dış bükey profilli, koyu kırmızı renkte üzeri işlemez bir taş bulunmaktadır. Yüzük halkasının içinde parmak kemiği korunmuş olarak bulunmuştur. Halka, üzerinde birleşme yerlerinde görülen küçük açılmalar dışında sağlam olarak nitelendirilebilir.

Yukarıda sözü edilen ana tipolojilerden farklı özelliklere sahip olan Y14'ün formunu, aynı dönem içerisinde olduğu düşünülen diğer yüzük formlarıyla birlikte değerlendirmek gerekmektedir. 1993 yılında çalışılan 6 nolu yeraltı oda mezarından çıkan yüzük, 1997 yılında açılan 43 nolu mezarın Y9, Y11 ve Y13 nolu yüzüklerinin formlarıyla küçük farklılıkların dışında benzerlik içerisindedir. Y14'ü diğer yüzüklerden farklı kılan en önemli form özelliği, taş yuvasına doğru daralarak yükselen omuz yapısı ve yuvanın içerisinde çok az bir kısmı görülen dış bükey taş formudur. Omuzun yüksek olması ve taş yuvasına doğru daralması özellikleri Y11'de de görülmektedir. Fakat Y14'ün omuz yüksekliği Y11'den yaklaşık 03 mm. daha alçaktır. Omuz yüksekliği bakımından Y14'e daha yakın olan Y9 ise, omuzun taş yuvasına doğru daralmaması ve taşın belirgin biçimde dışa çıkık olması ile farklılaşmaktadır. 43 nolu mezardan ele geçen her iki yüzük de İ.Ö. 1.yy birinci yarısına tarihlenmektedir.

Y14'ün halka formuna benzeyen ve İ.Ö.1.yy tarihlenen Patara dışındaki örnekte ise, yüksek omuzu ve taş yuvasındaki daralmayı net olarak görmek mümkündür.²³⁴ Halka formunun genelde İ.Ö.1.yy'a tarihlenmesi, Y14'ün de aynı zaman içerisinde yer alması gerektiğinin bir göstergesidir. Detaylı bir tarihleme için Y14 genel mezar kompleksi içerisinde diğer buluntularla birlikte değerlendirildiğinde İ.Ö. 250 yıllarına kadar tarihlenen terrakotta buluntularına sahip olan bu mezarda bir de İ.Ö.1.yy ortalarına tarihlenen kadın portreli yüzük bulunduğunu görüyoruz.²³⁵ İşçilik benzerliği nedeniyle muhtemelen aynı kullanım sürecinden olan her iki malzemenin birbirine yakın tarihler içerisinde yer aldığı düşünülmektedir. Sonuç olarak Patara örneği İ.Ö.2.yy halka formlarından farklı olduğu için İ.Ö.1.yy içlerine tarihlenmiştir.²³⁶

²³⁴ a.g.e. 36 Kat. no 60.

²³⁵ Işın 11.

²³⁶ Schmuck der Antike. Gefässe und Geräte aus Bronze, (Edit. Munzen und Medaillen A.G. Basel) 15 Ekim - 30 Kasım 1981 (1981) Kat. no 57. 58.

Y15 KARE TAŞLI YÜZÜK

Müze Env. No. = 64. 28. 97 Buluntu Yeri= O.M. 40 Çap= 1.7 Malz.= Bronz

Yuvarlak kesitli bronz telden oluşan halkanın ön kısmında oval bir açıklık oluşturulmuş ve bu açıklığın her iki kenarındaki uçların birbiri üzerine sarılmasıyla halka sonlanmıştır. Kaşı oluşturan tellerden birine, büyük oranda tahrip olmuş kareye yakın bir taş geçirilmiş, diğer tel ile de desteklenmiştir. Kaşın her iki yanında hem işlevsel, hem de süsleme amaçlı olarak spiral atkılar yapılmıştır. Malzemesinin bronz olmasından dolayı korozyona uğramış olan yüzüğün bir halkası alttan kopmuştur.

Y15 malzeme ve genel yapısıyla sade ve ayırıcı özelliği olmayan bir forma sahiptir. Yüzük taşının içinden geçirilerek oluşturulan kaş kısmı ve yuvarlak kesitli ince telden oluşan halkası, İ.Ö. 7.ve 5. yy. Fenike yüzük formu olan ve mühür amaçlı kullanılan skarabeleri anımsatmaktadır.²³⁷ Kendi içinde çeşitli formlara sahip skarabeler özde ince telden oluşan halka kısmı ve bu tele takılan taştan oluşan yüzük kaşından oluşmaktadır. Form değişikliği ancak halkanın ve taşın biçiminde uygulanmıştır. İ.Ö. 7.yy'dan Hellenistik Dönem'in ortalarına kadar kullanımda olan skarabeler, özellikle Arkaik ve Klasik Dönem'de özellikle Etrüsk'de ana yüzük formunu oluşturmuş, Kıta Yunanistan'da ise değişik bir seçenek olarak kullanılmıştır.²³⁸

Y15'in form açısından skarabelerle benzer olan özelliği, yüzük kaşının oluşturuluş biçimi ile taşın her iki yanında halkayı oluşturan tellerin birbiri üzerine sarılarak halkanın bağlantısını sağlamasıdır. İşlevsel amaçlı spiral atkılar süsleme unsuru olarak da kullanılmıştır. Formun getirdiği bir zorunluluk olan spiral atkılar, Klasik ve Hellenistik Dönem skarabelerinde de görmek mümkündür.²³⁹ İ.Ö.340-330 yıllarına tarihlenen Tarent'den bir skarabe örneğinde, taşın her iki kenarında sabitlemek amaçlı kullanılan halkaların altında spiral atkılar oluşturularak, özde Y15 ile benzer bir yapım tekniğinin tercih edildiği görülmektedir.²⁴⁰ Y15'in erken dönemin en önemli yüzük formuna benzerliği, aradan geçen zamana rağmen takı sanatında gerek teknik özelliklerin getirdiği zorunluluk gerekse kullanıcının zevki ve sosyo-ekonomik durumuna bağlı olarak formların küçük değişikliklerle kullanıldığını göstermektedir.

²³⁷ Marshall 1907 Lev. 38, 1.2.

²³⁸ Zazoff 210 Res. 53. Etrüsk yüzük formları için bkz. Marshall 1907 Lev. 9.10.

²³⁹ Skarabe örnekleri için bkz. Zazoff 210 Res. 53 C; Spier 1992, 2 v.d.

²⁴⁰ Die neue Welt der Griechen. Antike Kunst aus Unteritalien und Sizilien (Edit. H. Hellenkemper), Römisch - Germanisches Museum der Stadt Köln, Mart - Ağustos 1998 (1998) Kat no 157.

Y15'de malzemenin bronz olması ve taşın değerli ve yarı değerli olarak adlandırdığımız sınıfta yer almaması, formun Roma Dönemi yüzük tipolojisine ait olduğunu desteklemektedir. Hellenistik Dönem'in özde birbirine benzeyen, ancak küçük nüanslarla ayrılan formlarından sonra Roma Dönemi'nde hem kullanılan malzemede hem de yüzük formlarında belirgin bir değişikliğe gidilmiştir.²⁴¹ Hellenistik Dönem'in devamı niteliğini taşıyan ve birbirlerine özde benzeyen yüzük formlarının yanı sıra tamamiyle farklı ve özgün örneklerin varlığı, dönemin form yaratıcılığını göstermesi açısından önemlidir. Hellenistik Dönem'in etkisinde kalmış üzeri figürlü gemmeli yüzüklerde halka ve gemme formunda yapılan değişikliklere rağmen, özde belirli esaslar korunduğu için rahatlıkla tarihlendirilebilir.²⁴²

Figürlü yüzükler dışında özellikle taşsız örneklerden bazıları, tek başına bir tip oluşturmaktadır.²⁴³ Bunun sonucunda Y14'ün tam olarak benzeri bulunmamakla birlikte, yapım tekniğinin basitliğinden dolayı her bölgede uygulanabilecek ve zengin bir işçilik gerektirmeyecek bir formdur. Yapım malzemesinden dolayı, Roma yüzük tiplerinden bronz telden yapılmış olan örneklerin bulunduğu kümeye girmektedir. Yalnız yüzük formuna göre tarihlenmesi yerine, aynı mezarda bulunan diğer buluntularla birlikte değerlendirilmesi daha uygun olacaktır. Tarihlenebilir durumda olan altı adet sikke İ.Ö. 14- İ.S. 43 yılları arasına verilirken, İ.S. 238- 244 yıllarına karşılık gelen III. Gordianus döneminden bir adet sikke de mezarın terminus ante quemini vermektedir.²⁴⁴ Sikkelerin yanı sıra tarihlendirmede etkili olacak diğer bir buluntu da çok parçalı kırıklar halinde ele geçen ve İ.Ö. 1.yy sonuna tarihlenen hitonlu bir genç erkek terrakottasıdır.²⁴⁵

Sonuç olarak aynı mezardan ele geçen sikke ve terrakotta buluntuları, İ.Ö. 1.yy sonu İ.S. 1.yy başına ait olduğu düşünülen bronz yüzüğün tarihini destekler niteliktedir.

²⁴¹ Richter 1971, 61.

²⁴² Pfeiler Lev. 16. Roma Dönemi gemmeli yüzükler formlarına göre sınıflandırılmışlardır.

²⁴³ Marshall 1907, 45 v.d.

²⁴⁴ Ş.Özdoğan, Patara 1997 kazı döneminden ele geçen sikkeler (Yayınlanmamış Bitirme Tezi, Antalya 1999)

²⁴⁵ Işın 70 Lev. 17.

3.1.3. Yüzük Taşı Korunmamış

Y16- OVAL TAŞ YUVALI YÜZÜK

Müze Env. No= 103.28.97 Buluntu Yeri= O.M.18 Çap= 2 cm. Mal.= Altın

Yuvarlak yüzük halkasının üst kısmında elips biçiminde taş yuvası bulunmaktadır. Taşı tutmayı sağlayan ince altın levhanın gevşemesi sonucunda yüzük taşı düşmüştür. Halkadan taşa geçişte kademeli bir profil bulunmamaktadır.

Taşı korunmamış olan Y16'yı tarihlemeye sadece yüzük halkasından yararlanılabilecektir. Hellenistik yada Greko- Roma Dönemi'nde görülen yüzük kaşına doğru yükselen ve aynı zamanda daralan halka formundan tamamen farklı yuvarlak ve basık denilebilecek bir yapıya sahiptir. Genel formu Roma Dönemi'nin içlerinde görülen örnekleri anımsatmakla birlikte küçük farklılıklar da vardır. Y16'nın halka formunun en belirgin özelliği taş yuvasının oval olması ve buna uyan dar ve yuvarlak omuzlu halka yapısı göstermesidir. Oval garnet taşından işlemeli gemmesi bulunan yüzük örneğinde de benzer özellikler görülmeyle birlikte halkanın gövdeden itibaren keskin hatla sonlanması sonucunda oluşan geometrik yapı ayırıcı özelliktir.²⁴⁶ Leda ve kazın betimlendiği gemmenin halkayla birleşiminde erken dönemlerde yoğun olarak görülen profil bulunmamaktadır. Aynı tarihten bir başka örnekte de oval yüzük taşının halkayla birleşiminde profil görülmemekte ve halkanın formu tam olarak bilinmemekle beraber düşük omuz yapısı ile Y16 ile benzerlik kurulabilmektedir.²⁴⁷ İ.S. 3.yy tarihlenen her iki örnekte de benzer özelliklerin görülmesi Y16'nın da bu tarihten olabileceğini düşündürmekle birlikte daha doğru bir tarihleme için İ.S. 1-2.yy örneklerinin nasıl bir halka formu gösterdiğinin saptanması gerekmektedir.

Roma Dönemi yüzüklerinde oval ve elipse benzer halka formuna yapılan değişiklik ve eklemelerle yan tipler oluşmaktadır. Elips halka yapısını İ.S.1-3.yy'da görmek mümkündür. Fakat hepsinde de tarihlemeyi sağlayacak farklılıklar uygulanmıştır. İ.S. 1-2.yy örneklerinde elips halka formu örneklerde genelde düşük ve dar bir omuz ve kendi içinde değişiklik gösteren taş yuvası formları görülmektedir. İ.S. 2.yy'da aynı zamanda esas İ.S. 3.yy karakteristik halka formu olan elips biçimli kalın omuzlu keskin hatlı örnekler yapılmaya başlanmıştır.

²⁴⁶ Sotheby's Catalogue of Antiquities and Islamic Art, 8 Aralık 1975 (1975) 46 no 100.

²⁴⁷ Antike Kunstwerke nachlass Dr. Jacob Hirsch II. Teil und anderer Besitz. Alt-Ägypten, Griechenland, Rom und Byzanz, Auktion 2 Mayıs 1959 (1959) 63 no 151.

Sonuç olarak aynı tarihte farklı halka formları görülmekte, ancak gemmeli örneklerde kesin ayırım yapılabilmektedir. Halka formunun en zengin olduğu dönem İ.S. 3.yy olmakla birlikte artık geometrik hatların hakim olmaya başladığı ve halka üzerinin işlendiği dikkati çekmektedir. Y16 genel stil özellikleri göz önüne alındığında İ.S.1- 2.yy karakteristiği taşımakta fakat daha önce karşılaştırılan İ.S. 3.yy örnekleriyle olan benzerlikler dikkate alındığında İ.S. 2.yy'a tarihlenmesinin taşın düşmüş olmasının verdiği eksiklikle daha uygun olduğu düşünülmektedir. İ.S. 2.yy tarihlenen demir yüzükte de aynı halka formunun ve diğer özelliklerin görülmesi bu düşünceyi doğrular niteliktedir.²⁴⁸

Y17-GÜMÜŞ YÜZÜK

Müze Env. No= 41.28.97 Buluntu Yeri= O.M.22 Malz.= Gümüş Çap= 2.1 cm

İnce gümüş telden oluşan yuvarlak formlu yüzük halkasının en geniş yeri ortadadır. Ön kısımda yer alan oval yüzük kaşında taşı düşmüş olduğu için sadece yuva bulunmaktadır. Halkanın en ince yerindeki kırık ve düşmüş olan yüzük taşı dışında sağlam olarak nitelendirilebilir. Gümüş olmasından dolayı bronza göre daha az korozyona uğramıştır.

Roma Dönemi'nde malzemenin çeşitliliği ile doğru orantılı olarak, yüzük formlarının da birbirlerinden oldukça farklı olduğu örnekler ışığında bilinmektedir. Malzemenin çeşitliliği ise kullanıcının sosyo-ekonomik durumuyla ilgili olup, formların oluşumunda etkili olmuştur. Özellikle taşlı altın yüzüklerde saptanabilen birkaç form hariç diğer malzemelerden yapılan değişik formlu örneklerin tipolojisini oluşturmak, çeşidin fazla olması nedeniyle oldukça zordur. Roma Dönemi yüzüklerde altın malzeme dışında yapılan örnekler çok miktarda bulunmalarına rağmen, kataloglara alınmaya uygun görülmedikleri için karşılaştırma örnekleri de oldukça sınırlı kalmıştır. Y17'nin tarihlemeye en büyük avantajı mezar buluntusu olmasının yanında aynı yerden yüzüğün tarihini aydınlatmaya yardımcı olabilecek başka buluntuların da olmasıdır.

Altın yüzüklerden bilinen taşlı, taşsız, düz plakadan kalkan formunda oluşturulan yüzük kaşı ve mühür amaçlı kullanımı olan yazıtlı kaşlardan oluşan gümüş yüzük serisi içerisinde bu tiplerden farklı olan tekil örneklerinde yer alması, daha önceden de vurgulanan tipoloji çeşitliliğine örnektir.²⁴⁹ Kendi içinde düzenli olarak tipolojileri yapılan yüzüklerden Y17'ye en

²⁴⁸ Ruseva-Slokoska, Kat. no 271.

²⁴⁹ Ruseva-Slokoska, Kat. no 223-263.

yakın olan örnek, yuvarlak kesitli gümüş telden yapılan halkası ile benzer olmasına karşın omuzdan oval taş yuvasına profilsiz geçilmesi ve taş yuvasının dışa çıkık olarak yapılmamasıyla farklılaşmaktadır.²⁵⁰ Aynı katalogda bulunan başka bir örnek ise halka formunun çokgen biçiminde olmasıyla farklılaşmakta, böylece Roma Dönemi'nde tam anlamıyla benzer örnek bulmanın güçlüğüne ortaya koymaktadır.²⁵¹ Slakoska tarafından incelenen gümüş yüzükler arasında Y17'nin taş yuvasının formuna en yakın örnek olan bu yüzük, İ.S. 1.yy'la verilmektedir.

Korinth örneklerinden oluşturulan tipolojik ve kronolojik gruplamada Y17'nin formuna genel olarak benzer olan örnekler, Geç Roma, hatta Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenmektedir.²⁵²

Her iki farklı bölgeden gümüş yüzük formlarıyla yapılan karşılaştırma sonucu Y17'nin tam anlamıyla benzer formu bulunmamakla birlikte, tarihlmeyi kolaylaştıracak veriler de elde edilememiştir. Bu durumda son olarak aynı mezardan ele geçen diğer takı buluntularının tarihlenmesinin yapılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Tarihlemeye etkili olacak önemli buluntusu olmayan mezardan bir adet altın küpe, beş adet altın boncuk ve gümüş yüzük ele geçmiştir. Küpenin genel formu tam anlamıyla Roma Dönemi özelliklerini göstermekte, fakat İ.S. 1-3.yy'a kadar geniş bir zaman dilimine tarihlenmektedir. Literatürde benzer örneği bulunmadığı için, tarihlemeye güçlük çekilen altın boncukların tarihini yüzüğün ve küpenin tarihi belirleyecektir. Sonuç olarak örneklerin genelde İ.S. 2-3. yy tarihlenmesi ve mezar buluntularının da aynı tarihi göstermesi Y17'yi, İ.S. 2-3.yy gibi geniş zaman dilimleri arasında tarihlere neden olmaktadır.

Y18-KARE TAŞ YUVALI YÜZÜK

Müze Env. No= 58.28.97 Buluntu Yeri= O.M.40 Çap= 1.6 cm. Malz. = Altın

İnce şerit altından şeridinden oluşturulan halka diğer örneklerden farklı olarak poligonal bir forma sahiptir. Yüzük kaşında fazla derin olmayan, kenarları ince silmeli taş yuvası bulunmaktadır. Yuva ile yüzük halkasının birleşim yerine altın tanecikleri yerleştirilmiştir. Halkada görülen küçük ezikler ve düşmüş olan taş dışında genelde sağlam olarak nitelendirilebilir.

²⁵⁰ Ruseva-Slokoska, Kat. no 232.

²⁵¹ Ruseva-Slokoska, Kat. no 186

²⁵² G. R. Davidson, Corinth XII (1952) 228 Lev. 102, 1817- 1822.

Y18'i değerlendirirken ilk olarak halka formunun dikkate alınması gerekmektedir. Polygonal halka İ.S. 1.yy'a tarihlendirilen ve daha önce gümüş yüzük ile taş yuvası için karşılaştırılan bir örneğe benzemektedir.²⁵³ Roma Dönemi'nde oldukça yaygın olan bu halka formunun Y18'de küçük değişikliklerle uygulandığı görülmektedir. Hellenistik Dönem'de gemmenin kendisi yüzük halkasının formuna göre daha önemli olmasına rağmen, Roma Dönemi'nde gemmelerin ölçüleri küçülerek yüzük halkasına farklı formlar verilmiş ve halka ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Halkaların köşeli yapılarak forma hareketlilik getirmek istenmesi bunun bir göstergesidir. Y18 İ.S. 2-3.yy'da görülen ve özellikle 3.yy'da çok yaygın olan polygonal formların öncüsüdür. Roma Dönemi'nde polygonal yüzüklerde kaşa hafif dışarı çıkık küçük gemmeler yerleştiriliyordu.²⁵⁴ Y18'in İ.S. 3.yy örneklerinden farklı olması ve İ.S. 2.yy'ın ortalarına tarihlenen Karpathos yüzüğüne form açısından benzemesi, tarihlemede sınırı belirlemektedir.²⁵⁵

Tarihleme için incelenecek ikinci kısmı oluşturan kare taş yuvası, Roma Dönemi'nde yoğun olarak kullanılmış olan bir formdur. Geç Roma Dönemi'ne tarihlenmiş olan bir yüzük, kare taş yuvası ve kenarlarına altın taneciklerinin konulması özelliği ile Y18'e benzemekte fakat yuvarlak halka formunun bulunmasıyla farklılaşmaktadır.²⁵⁶ Karşılaştırmalardan da anlaşıldığı gibi benzer örneklerin genel olarak Geç Roma Dönemi'ne tarihlenmesi, bu dönem takılarının genel zorluğudur. Y18'in farklı özellikleriyle iki örneğe benzemesi, dönemin takı formlarındaki zenginliği göstermesi açısından önemlidir. Genel olarak oldukça sade bir forma sahip olan yüzüğün tarihlenmesi için ayrıntıya inildiğinde taş yuvasının her iki kenarında bulunan granüle tekniği ile yapılmış altın taneciklerinden yararlanılabilmektedir. Granül tekniğinin takıları süslemede kullanımı, erken dönemlerden itibaren bilinmekte, fakat Roma örneklerinde özellikle İ.S. 1.yy'dan itibaren daha fazla yoğunluk göstermektedir.²⁵⁷ Yuvarlak halkalı bir örneğin taş yuvasının etrafında altın taneciklerinden üçgen süslemeler oluşturulmuştur.²⁵⁸ İ.S. 4.yy'a verilen bu örnekle artık altın taneciklerinin ayrı bir süsleme elemanı olarak kullanıldığı ve bu dönemde kullanılmaya başlayan üçgen formunda görülen altın taneciklerinin özellikle Erken Bizans

²⁵³ Ruseva-Slokoska, Kat. no 234.

²⁵⁴ Ruseva-Slokoska, Kat. no 181.182.

²⁵⁵ Pfeiler, Lev.16, 7.8.

²⁵⁶ Marshall 1907, 138 Lev. 21, 845.

²⁵⁷ Krug 1995, 217 Lev. 58, 83. İ.S. 1. yüzyıla tarihlenen yuvarlak halkalı örnek, Patara yüzüğünde olduğu gibi kalın altın şeridinden yapılmıştır. Yuvarlak yüzük taşının kenarında ve taş yuvası ile halkanın birleşim yerinde, altın taneciklerinin bordür biçiminde sıralandığı görülmektedir. Gemme işçiliği bakımından İ.S. 1. yüzyıla tarihlenen yüzük formunun, İ.S. 4.yy örneklerinden farkı oldukça belirgindir.

²⁵⁸ B. Deppert-Lippitz, A Group of Late Antique Jewellery in the Getty Museum, *Studia Varia* I (1993) 122 v.d.

Dönemi'nde daha gösterişli formlara dönüştüğü bilinmektedir.²⁵⁹

Y18'in İ.S. 4.yy örneklerinden farklı olması, en azından tarihleme sınırını belirlemeyi sağlamıştır. Halka formu İ.S. 1.yy'ın özelliklerini göstermekte, yüzük kaşı ise İ.S. 2.yy'ın ortalarına tarihlenen örneklere benzemektedir. Y18 ile aynı forma sahip örneklerin İ.S. 1-2 yy'a verilmesi, Patara yüzüğünün tarihlenmesinde önemlidir. Daha detaylı tarihleme yapmak, aynı mezarda ele geçen diğer buluntuların dikkate alınmasıyla mümkün olacaktır. Bunun sonucunda tarihlenebilecek durumda olan bir adet sikke İ.Ö. 43- İ.S.96 yıllarına verilmekte ve Rodos lejantını taşımaktadır.²⁶⁰ Diğer buluntular içerisinde bol miktarda altın takı yer almakta ve bunlar arasında bir stil birliği bulunmaktadır. Her biri kendi bölümlerinde ayrıntılı olarak işlenecek olan bu takılar, kesin tarih vermemekte ve genelde İ.S. 1-2.yy'ın form özelliklerini göstermektedir. Sonuç olarak sikkenin verdiği İ.S. 1.yy tarihini takı buluntuları için başlangıç olarak kabul edilebilir. Böylece kare taş yuvalı küpede İ.S. 1-2.yy arasına yerleştirilebilir.

²⁵⁹ Naumann Kat. no 103 .107.

²⁶⁰ Ş. Özudoğru, Patara 1997 Kazı Döneminden Ele Geçen Sikkeler (Yayınlanmamış Bitirme Tezi , Antalya 1999)

3.1.4. YÜZÜK TAŞLARI

3.1.3.1. Cam

Y19

Müze Env. No.= 125.28.97 Buluntu Yeri= O.M.16 Çap= 1.1 cm.

Alt yüzeyi düz, üst yüzeyi hafif bombeli yeşil renkli yüzük taşıdır. İşlemesiz olan taş yüzeyi hafif aşınmıştır.

Y20

Müze Env. No.= 126.28.97 Buluntu Yeri= O.M.16 Çap= 1.1 cm

Bir yüzü düz , diğer tarafı hafif bombeli olan mavi renkli yüzük taşının üzeri işlemesizdir.

Y21

Müze Env. No= 127.28.97 Buluntu Yeri= O.M. 16 Çap= 1 cm.

Yuvarlak formlu, bir yüzü taş yuvasına oturması için düz, diğer yüzü hafif bombelidir. Açık mavi renkli işlemesiz taşın üst yüzeyi hafif aşınmıştır.

Y22

Müze Env. No= 128.28.97 Buluntu Yeri= O.M.16 Çap= 0.9 cm.

Açık renkli, diğer örneklerle aynı forma sahip, üst yüzeyi hafif aşınmış yüzük taşıdır.

Y23

Müze Env.= 129.28.97 Buluntu Yeri= O.M.16 Çap= 1.7 cm.

Küresel gövdeli, alt kısmı düz siyah renkli yüzük taşıdır. İşlemesiz taş yüzeyinin üstü hafif aşınmıştır.

Aynı mezardan ele geçen cam yüzük taşları gerek form gerek malzemelerinin aynı olması nedeniyle birlikte değerlendirilecektir. İşlemsiz olmaları nedeniyle, ancak genel formlarına göre bir tarihleme yapmak mümkündür. Formdan yola çıkarak yapılan tarihleme aynı mezardan ele geçen diğer buluntularla desteklenecektir. Gemme formları erken dönem örnekler dışında tek başına tarih vermemekte ve genelde üzerlerindeki motiflerin stil gelişimine göre dönem saptamaları yapılabilmektedir. Gemme formları Minos ve Miken Dönem'inden Roma Dönemi'ne kadar figürlerinin stil özelliklerinin dikkate alınmasıyla gruplandırılmışlardır. İ.Ö. 7.yy'da ana form olarak kullanılan skarabe tarzında yapılmış yüzüklerin gemmeleri, lens ya da elips biçimindedir.²⁶¹ İ.Ö. 4.yy'ın sonunda skaraboidlerin kendi içinde üç gruba ayrılarak gelişimlerini tamamladığını ve artık yerini Hellenistik Dönem'in taş yuvasına yerleştirilen gemmelerine bıraktığı görülmektedir.²⁶²

Hellenistik Dönem'de yapım tekniğine bağlı olarak gemme formlarında görülen değişiklik, Roma Dönemi'nde de aynı tekniğin kullanılması sonucunda devam etmiştir.²⁶³ Her iki dönem içerisinde yüzük halkası ile ele geçen ve üzerinde işleme görülen gemmeler dışında genelde her yerde bulunabilecek kadar basit formlu, işlemsiz yüzük taşlarından özellikle cam örnekleri tek başına tarihlemek ve kesin bir zaman belirtmek oldukça zordur. Çoğunlukla tarihlemeye yardımcı olacak başka buluntuların varlığı gerekmektedir. Örnek olarak İ.Ö. 4-3.yy'a tarihlenen açık mavi renkli cam bir yüzük taşı dış bükeyliğinin Y18'den biraz daha fazla olmasıyla ayrılmakta, fakat genel özellikleri ile benzerlik göstermektedir.²⁶⁴ Aynı yerde bulunan, fakat Hellenistik Dönem'e tarihlenen dört adet işlemsiz gemmenin İ.Ö. 4-3.yy'a tarihlenen gemmenin devamı niteliğini taşıdığı görülmektedir.²⁶⁵ Biri mavi renkli fayans, diğerleri cam olan yüzük taşlarından ikisi açık yeşil renkli, biri ise renksizdir. İ.S. 1-2.yy'a tarihlenen yüzük taşlarının ise Hellenistik Dönem örneklerinden farklılaştığı, dış bükey olmanın azalmasından ve biraz daha yassı bir forma sahip olmasından anlaşılmaktadır.²⁶⁶ Bu özelliklerin tam anlamıyla bu tür basit formda yapılmış olan gemmeler için tarihleme kriteri olduğunu söylemek örneklerin azlığından dolayı zordur. Kesin olan nokta, Patara örneklerine göre büyük tutulmuş Korinth yüzük taşlarının form olarak birbirlerine benzerliğidir. Ayrıca dört adet yüzük taşından en büyük olanının, küresel forma yakın gövdesi ve siyah renkli olması ile Y23'ye benzemesi, formun basit olmasından dolayı bir çok yerde bu tarzda yüzük taşların

²⁶¹ Spier 1.

²⁶² Spier 1.

²⁶³ Zazoff 270 Res. 65.

²⁶⁴ G. R. Davidson, Corinth XII (1952) 226 Lev. 101, 1781.

²⁶⁵ a.g.e. Lev. 101, 1782 - 1785.

²⁶⁶ a.g.e. 226 Lev. 101, 1786 - 1789.

kullanılabileceğini göstermektedir. Kıbrıs'da Amathous'un doğu nekropolünde yapılan çalışmalar sonucunda Patara örneklerine benzeyen biri cam diğeri paste iki yüzük taşı, diğer eserlerden yola çıkarak İ.S. 1.yy'a tarihlenmektedir.²⁶⁷ Mavi cam yüzük taşının hafif dış bükey verilmiş olan ön yüzeyi işlemsizdir. Hem Kıbrıs hem de Korinth örneklerinden anlaşıldığı gibi, ayırıcı form özelliği olmayan bu yüzük taşlarını mezardan ele geçen diğer yüzük, sikke ve terrakotta malzemelerine dayanarak İ.Ö. 1.yy sonu İ.S. 1.yy'ın başına tarihlemek uygun olacaktır.

²⁶⁷ I. Nicolau, RDAC 1985, 279. 281 Lev. 52, 23 b.c. Her iki yüzük taşında aynı mezardan ve aynı tabakadan ele geçmiştir. Mezar içerisinde toplam üç tabaka saptanmış yüzük taşlarının bulunduğu II. tabaka seramik ve kandil örnekleriyle İ.S. 1.yy'a tarihlenmiştir.

3.2. Taşsız Yüzükler

Y24- HERAKLES DÜĞÜMLÜ YÜZÜK

Müze Env. No= 83.28.97

Buluntu Yeri= O.M.16

Çap= 2.3 cm.

Malz.= Bronz

İnce bronz telden oluşturulan halka yuvarlak profilidir. Ön kısımda yüzük kaşında Hellenistik Dönem'de çok sayıda örnekleri görülen Herakles Düğümü motifi bulunmaktadır. Yüzük korozyon izleri dışında sağlamdır.

Hellenistik Dönem'in özgün takı motifi olan Herakles Düğümü'nün M.Ö. 2. binde Mısır'da bulunduğu örneklerle kanıtlanmıştır.²⁶⁸ Motifin takıda kullanılmış ilk örneği Miken eserlerinden bilinmekle beraber, Yunanistan'da Arkaik ve Erken Klasik Dönem'de örnekleri görülmemiştir.²⁶⁹ Özellikle İ.Ö 4-3.yy'ın zengin ve gösterişli takılarında ana motif olarak kullanılan Herakles Düğümü Roma Çağı'nda önemini yitirmesine rağmen, az sayıda da olsa örnekleri bulunmaktadır. Hellenistik Dönem'in başlarında motif genelde bilezik, diadem ve bacak bantlarını süslerken, İ.S. 3.yy'ın ortalarına tarihlenen Antradas örneğinden anlaşıldığı gibi Roma Çağı'nda yüzüklerde taş ve kolyelerde zincir motifi olarak kullanılmıştır.²⁷⁰

İ.Ö. 4-3. yy'larda örneklerin çok olması ve bunların kendi içinde farklılıklar göstermesi sonucunda motifin stil gelişimini belirlemek mümkün olmaktadır. İ.Ö. 4.yy bilezik ve bacak bandının bazı örneklerinde motifin tamamen altından yapıldığını²⁷¹, bazılarında ise ekstra olarak sadece merkezde bulunan altın figürlerin ya da rozetlerin yerine taş yuvasına yerleştirilen değerli taş ile süslemenin tamamlandığı görülmektedir.²⁷² İ.Ö. 3.yy taşlarında ise değerli taşlar motifin geneline hakim olmaya başlamış²⁷³, bu durum Hellenistik Dönem'in takı formuna getirdiği temel yenilik olan değerli ya da yarı değerli taşların yapı malzemesi olarak kullanılması özelliği ile paralellik göstermiştir.

²⁶⁸ Higgins 155 dn. 1.

²⁶⁹ M. Pfrommer, Untersuchungen zur Chronologie früh-und hochhellenistischen Goldschmucks, IstForsch 37 (1990) 4 .5.

²⁷⁰ Pfeiler 67 Lev. 15.

²⁷¹ Hoffmann - Davidosn , 152 Kat. no 54. İ.Ö. geç 4.yy'a tarihlenen işlemeli altın şeridinden oluşan bir bilezikte ana motif olarak Herakles Düğümü kullanılmıştır. Tamamen altından yapılan düğümün merkezinde motiften ayrı yapılmış fakat daha sonra lehimle tutturulmuş olan Eros figürü bulunmaktadır. Bileziğin altın şeridinde ve motifin üzerinde görülen özenli ve zarif işçilik İ.Ö. 4-3.yy takılarının stil özelliğini oluşturmaktadır.

²⁷² Hoffmann- Davidson 51 v.d.d. Kat. no 1.2. İ.Ö. 3.yy'ın başından ortalarına kadar tarihlenen diademler hem ana form hem de Herakles Düğümü motifi olarak birbirine oldukça benzerdir. Hoffmann - Davidosn , 156 Kat. no 55. İ.Ö. 4 – 3.yy'a verilen Herakles Düğümü'lü bir bilezik de ise değerli taşların motif içerisine yerleştirilmeye başladığı görülmektedir. İlk olarak sadece motifin ortasına yerleştirilen yuvarlak ya da oval taşlar, zamanla kullanım alanını genişletmiştir.

²⁷³ Higgins, Res. C.

Herakles Düğümü İ.Ö. 4-3.yy'da bilezik, bacak bandı, taç ve kolyelerde yoğun olarak kullanılmasına rağmen yüzük kaşında aynı zaman diliminde çok nadir olarak kullanılmıştır. En erken örnek İ.Ö. geç 4. erken 3.yy'a tarihlenen bir yüzüktür.²⁷⁴ Düğümün kenarlarında İ.Ö.4-3.yy kolye ve pazubantlarında görülen filigre süslemeler bulunmaktadır. Yaklaşık olarak İ.Ö. 300 yıllarına tarihlenen diğer bir Herakles Düğümlü yüzüğün merkezinde ise satyr başı bulunmaktadır.²⁷⁵ Kerch'de İ.Ö. 3.yy tarihlenen B mezarında bulunan yüzük ise, daha sade bir formda yapılmıştır. Yüzüklerde düğümün en yaygın olduğu süreç, Geç Hellenistik ve Roma Dönemi'dir.²⁷⁶

Aşağı Mısır'da bulunan aynı tarihten Athribits örneğinde, altın tellerinden spiral atkılarla oluşturulan yüzük halkasının kaşı, kalın altın şeritlerden merkezi yuvarlak altın plakalı bir Herakles Düğümü'nden oluşmaktadır.²⁷⁷ İ.Ö. 3.yy'da yüzük kaşı olarak örneği görülen motifi, İ.Ö. 2.yy'da yüzük halkasının iç kısmında ek süsleme elemanı olarak görmek mümkündür.²⁷⁸ Talebin azlığına bağlı olarak bu tarz örneklerin sayısının taç ve bileziklerden az olduğu anlaşılmaktadır.

İnce halka ve motif yapısı nedeniyle İ.Ö. 1.yy'a tarihlenen Herakles Düğümlü yüzük, az sayıda da olsa üretimin devam ettiğini göstermektedir.²⁷⁹ (Lev.14.c.) Benzer özellikler gösteren bir diğer örnek ise, düğümün stilize olması nedeniyle Roma Dönemi'ne tarihlenmiştir.²⁸⁰

Roma Dönemi'nde Herakles Düğümü'nün fazla yaygın olmamakla beraber, yüzük kaşlarında kullanımının sürdüğü görülmektedir. Bileziklerde de erken Hellenistik Dönem'in yüksek altın işçiliğinden tamamen farklı yapı gösteren, sade ve yalın işlenmiş örnekler bulunmaktadır.²⁸¹ Herakles Düğümü'nün yüzük kaşı olarak kullanımı İ.Ö. 1.yy'dan Roma Dönemi'ne kadar devam etmesi ve stilize olmanın özellikle Roma Dönemi içlerinde başlaması, Y24'un tarihlenmesinde belirleyici olacaktır.

²⁷⁴ B. C. Sampson, Ancient Finger Rings (1997) 104 Kat. no 21.

²⁷⁵ Williams – Ogden, Kat. no 196.

²⁷⁶ Higgins 175.

²⁷⁷ Marshall 1907, 154 Kat. no 958.

²⁷⁸ Marshall 1907, 174 Res. 29. Yüzük kaşında kullanıcısının adı bulunan örneğin halkasının arkasında, üzerinde değerli taşıyla birlikte Herakles Düğümü vardır. Aynı özelliği sandık formunda yüzük kaşı olan örnekte de görmek mümkündür. bkz. Deppert-Lippitz 272 Res. 206.

²⁷⁹ Marshall 1907, 154 Lev. 24, 959.

²⁸⁰ Marshall 1907, 154 Lev. 24, 961.

²⁸¹ İ.S. 200 yılına tarihlenen Lyons'dan bilezik örneği için bkz. Higgins 188 Res. 32.

Patara örneğinin düz telden oluşturulan halkası İ.Ö. 1.yy'dan itibaren yoğun olarak kullanılmaktadır.²⁸² Bu nedenle Y24'ün İ.Ö. 1.yy sınır alınarak tarihlenmesi gerekmektedir. Aynı mezardan ele geçen kare taşlı yüzükte kaşın her iki yanında halkanın birbirine tutturulmasını sağlayan spiral atkılar bulunmaktaydı.²⁸³ Bunların Herakles Düğümlü yüzükte de görülmesi, her iki yüzüğün beraber değerlendirilmesi gerektiğini düşündürmektedir. Aynı mezarda bulunan ve daha önce kare taşlı yüzüğün tarihini belirlemek için kullanılan sikke ve terrakotta buluntularının bu yüzük için de, geçerli olması Y24'un İ.Ö. 1.yy sonuna tarihlenmesinde etken olmaktadır. Herakles Düğümü motifinin Roma dönemi içlerinde aldığı stilize forma, Korinth'de bulunan bir kurşun yüzük örnek gösterilebilir.²⁸⁴ Malzemenin de etkisiyle oldukça yalın bir form gösteren bu yüzük, motifin Roma Dönemi'ndeki geldiği noktayı göstermesi açısından önemlidir. Y24, gerek motifin kendi gelişim çizgisinde İ.Ö. 1.yy özelliklerini taşıması, gerek diğer mezar buluntularının tarihi ile İ.Ö. 1.yy içlerine tarihlenmektedir.

Düğümün ikonografisi tam anlamı ile bilinmemekle birlikte, amulet olarak kullanımında yaraları iyileştirici özelliği olduğuna inanılmaktaydı. Herakles Düğümü sadece süsleme motifi olarak düşünülmemeli, aynı zamanda amulet (apotropeik) amaçlı kullanıldığı dikkate alınmalıdır. Düğüm Mısır kökenlidir²⁸⁵; Hellenistan'da takılarda süsleme elemanı olarak kullanımının yanı sıra, kötülüklerden koruyucu ve hastalıkları iyileştirici özelliği ile de insanlar üzerinde etkili olmuştur. Helenler düğümün yalnızca ölümsüzleri değil, ölümlüleri de koruduğuna inanmaktaydı. Özellikle evlenmemiş kadınları koruduğuna inanılan düğüm, günlük hayatta Hellenistik öncesi dönemde yaygın olmasına rağmen takı motifi olarak kullanılmamıştır. Fakat Hellenistik Dönem'de ise birçok takı formunun zengin süsleme motifi olmuştur.²⁸⁶ Denizciler ve çiftçiler tarafından da bilinen Herakles Düğümü'nün ölümsüz sevginin simgesi olarak evlilik yüzüğü amaçlı kullanıldığı da bilinmektedir.²⁸⁷ Herakles Düğümün takıların yanı sıra ostotheke ve yuvarlak altarlarda üzerinde dekoratif ve amuletik amaçlı kullanılması takılardaki ikonografisine zenginlik kazandırmıştır. İ.Ö. 1.yy birinci yarısına tarihlenen Phaselis örneğinde kalın girlandı taşıyan cepheden verilen boğa başının üzerinde çok net olarak Herakles Düğümü bulunmaktadır.²⁸⁸ Benzer özelliği İ.S. 2.yy'ın ikinci yarısına tarihlenen Alanya'daki bir

²⁸² Marshall 1907 Lev. 12, 405; 13, 468. 469.

²⁸³ Benzer örnek için bkz. Y15.

²⁸⁴ G. R. Davidson, Corinth XII (1952) 244 Lev. 106 no 1944.

²⁸⁵ M. Pffrommer, Untersuchungen zur Chronologie früh- und hochhellenistischen Goldschmucks, IstForsch 37 (1990) 4.

²⁸⁶ a.g.e. 4.

²⁸⁷ B. C. Sampson, Ancient Finger Rings (1997) 104.

²⁸⁸ D. Berges, Hellenistische Rundaltäre Kleinasiens (1986) 161 Kat. no 63.

ostothek üzerinde bulunması motifin kullanımının devamını göstermesi açısından önemlidir.²⁸⁹

Medusa'nın boyununun altında bulunan düğümün, yapısındaki küçük farklılıklara rağmen Herakles Düğümü ile ikonografik paralellik gösterdiği düşünülmektedir.²⁹⁰ Hellenistik Dönem'de Alexander kendini Herakles ile özdeşleştirmiş ve bununla bağlantılı olarak da düğümün motif kullanımı Makedonya krallığı sürecinde önem taşımış ve barok formlarda üretilmiştir. İmparatorluğun yıkılmasından sonra Alexander ve Herakles etkisi ortadan kalktığı için motif de buna bağlı olarak önemini yitirmiştir.²⁹¹

Y25-SPİRAL KAŞLI YÜZÜK

Müze Env. No= 116.28.97 Buluntu Yeri= O.M.16 Çap= 1,9 cm. Malz.= Bronz

Yuvarlak kesitli ince bronz telden yapılmış yüzük halkasının ön kısmında telin birinin spiral formda sarılmasıyla kaş oluşturulmuştur. Yüzük kaşının her iki tarafında bulunan spiral atkılarla halkanın bağlantısı sağlanmıştır.

Aynı mezardan ele geçen kare taşlı yüzük örneğinde olduğu gibi yalın bir forma sahip olan yüzük, belirli bir yöre ve dönem özelliği göstermemektedir. Aynı formun Miken Dönemi takılarında da bulunması, bu durumu en iyi biçimde vurgulamaktadır.²⁹² Miken sanatında dönemin özelliği olarak geometrik süslemeler etkili olduğu için kullanılmıştır. Ayrıca spiral motifini yalnızca yüzük formunda değil aplikler üzerinde de görmek mümkündür.²⁹³ Yalnızca Miken takı tipolojisinde bulunan spiral kaşlı yüzüklerin, İ.Ö. 1.yy ve Roma Dönemi yüzük tipolojisinde ise sadece yakın formda örnekleri bulunmaktadır.²⁹⁴ Bu örneklerin genelde bronzdan yapılmış olması sosyo - ekonomik düzeyi düşük insanlar tarafından kullanıldıklarını göstermektedir.

Y25 ile aynı formda yapılmış örneklerin ortaya koyduğu tarih, diğer mezar buluntularıyla kesinlik kazanacaktır. Britanya Müzesi'nde İ.Ö. 1.yy içlerine tarihlenen spiral

²⁸⁹ T. Korkut Die pamphylich- kilikischen Kalkstein- Girlanden ostotheken, OLBA II (Edit. S. Durugönül - M. Durukan) (1999) 393 Lev. 127, 4 b.

²⁹⁰ S. Bayhan, Priene- Miletos- Didyma (1990) 137.

²⁹¹ M. Pfrommer, Untersuchungen zur Chronologie früh- und hochhellenistischen Goldschmucks, IstForsch 37 (1990) 6.

²⁹² Marshall 1907, 37 Kat. no 874.

²⁹³ F. Matz, Kreta- Mykene- Troia (1957) Lev. 84. Baklava dilimi formundaki apliklerin kenarlarına iç içe çemberler yerleştirilmiştir. Aplikler spiral motiflerden oluşturulmuş ya da kenarlarına spiral motifler eklenmiştir. bkz. Higgins, Lev. 10, L. J. K.

²⁹⁴ Marshall 1907 Lev. 33, 1448.

kaşlı bir örnek, küçük değişikliklere rağmen Y25 ile özde benzerdir.²⁹⁵ (*Lev.14.e*) Altın tellerden örülen halkanın ön kısmında bulunan spiralin merkezinde yılan başı bulunmaktadır. Y25'ye kıyasla daha detaylı işçiliğe sahip olduğu için Y25 bu örnekten daha geç bir tarihten olmalıdır. Aynı müzede Geç Roma Dönemi yüzük formları arasına yerleştirilen diğer bir örnekte ise, üç ayrı telden oluşan yüzük halkasında spiral formlu kaş bulunmaktadır.²⁹⁶ Yüzük kaşının formu Y25'e benzemekle beraber halkası geç dönem özelliklerini taşımaktadır. İ.Ö.1.yy sonu ile İ.S.1.yy'ın ilk yarısı arasına tarihlenen diğer buluntularla stil birliği göstermesi, Y25'in geç Roma Dönemi'ne verilmesini engellemektedir. Karşılaştırma örneklerine tam olarak benzememesi ve arada bir form göstermesi, İ.S.1.yy'ın başlarına ait olduğu düşüncesini desteklemektedir. Herakles Düğümü gibi dinsel bir anlam taşımayan spiral motifini sadece süsleme elemanı olarak değerlendirmek gerekmektedir.

²⁹⁵ Marshall 1907 Lev. 24, 939.

²⁹⁶ Marshall 1907 Lev. 33, 1448.

Y26-BİTKİSEL MOTİFLİ YÜZÜK

Müze Env. No= 114.28.97 Buluntu Yeri= O.M. 40 Gen.= 1,5 cm. Der.= 1 cm. Yük.= 0,7 cm.
Malz.= Altın

Kalın ve düz altın şeridinden oluşturulan yüzük halkası köşelidir. Yüzük kaşı olarak kullanılan düz alana, kazıma tekniği ile yatay bir bitki motifi işlenmiştir.

Yüzük halkasının köşeli yapısı, Geç Roma ve Erken Bizans Dönemi'nin oktagonel yüzük formlarını hatırlatmakla beraber bunlara kıyasla daha yumuşak hatlara sahip olması eserin bu tarz yüzüklerin öncüsü olduğunu düşündürmektedir.²⁹⁷ Form olarak Higgins ve Pfeiler tarafından hazırlanan Roma yüzük tipolojisinde yer almamaktadır.²⁹⁸ Higgins'in gruplamasına göre, halkanın kalın bir altın şeritten yapılma özelliği ile bağlantılı olarak İ.S. 3.yy'da yoğun bir şekilde rastlanan İ.S.4.yy'da da önemini kaybetmeyen yüzük formlarıyla benzerlik göstermekte, fakat Y26'nın tarihlenmesinde kesin olarak etkili olabilecek belirgin bir form ilişkisi bulunmamaktadır.²⁹⁹

Pfeiler tarafından daha kapsamlı oluşturulan gruplamada ise, taşlı yüzüklerin köşeli halkalarına benzerlik göstermekte, fakat halkanın dar olması ile farklılaşmaktadır. İ.S. 2.yy'ın ortalarına tarihlenen Karpathos örneğinin halkasının köşeli formu, bu tip yüzüklerin farklı versiyonlarda üretildiğini göstermektedir.³⁰⁰ Y26 ile aynı formda yapılan, fakat yüzük kaşında bitki motifi yerine yılan figürünün applike edildiği bir altın yüzük, İ.S. 1-3.yy arasına tarihlenmiştir.³⁰¹ Benzer forma sahip bir diğer örnekte ise, yüzük kaşında insize tekniğiyle yapılmış yazı bulunmaktadır.³⁰² İ.Ö. 1-3.yy'a tarihlenen her iki yüzük Roma Dönemi'nde yoğun olarak görülen ve kullanıcının parmağına göre daraltma ve genişletme işlemini kolaylaştıran böylece kullanımda pratiklik sağlayan açık halkalı yüzük formunda yapılmıştır.

Hellenistik Dönem'den farklı olarak Roma Çağı'nda yüzük formlarının uzun zaman dilimlerinde kullanılması, tarihlenmeyi zorlaştırmaktadır. Yüzüğün form olarak İ.S. 1-3.yy arasına tarihlenmiş örneklere yakınlığı, Geç Roma Dönemi yüzükleriyle birlikte değerlendirilmesini engellemektedir. Kassel'de bulunan bazı yüzüklerin kaş süslemesi Y26'dan farklı olmasına rağmen, halka formunun benzerliği nedeniyle aynı dönem malzemesi

²⁹⁷ Bingöl Kat. no 185. Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen yüzük halkasında köşelidir.

²⁹⁸ Higgins, Lev. 63; Pfeiler, Lev. 16.

²⁹⁹ Higgins 191 Lev. 63 B.

³⁰⁰ Pfeiler 74 Lev. 16, 7.8.

³⁰¹ Naumann 58 Lev. 25, 139.

³⁰² a.g.e. 58 Lev. 25, 140.

olmalıdır.³⁰³

Form olarak benzeri bulunan yüzüğü tarihlemeye etken olan ikinci faktör Pompei yüzüklerinde görülen bitki motifli bezektir.³⁰⁴ (Lev.15.b) İnce, yuvarlak kesitli altın telden yapılan halkanın ön kısmında kaş olarak kullanılmak amacıyla düz bir alan oluşturulmuş bu alana da Patara örneğinde olduğu gibi yatay bitki motifi işlenmiştir. Aynı motifin biraz daha stilize olmuş örneğinin Keban'da da bulunması formun sadeliğinin de etkisiyle yaygın bir süsleme elemanı olduğunu göstermektedir.³⁰⁵ Uşak Eşme'de bulunan halka formu açısından benzerlik gösteren yüzüğün kaşına *Dextrarum Iunctio* kabartması işlenmiştir.³⁰⁶ Gerek Roma Dönemi'nin önemli bir yerleşimi olan Pompei örnekleri gerek Anadolu'da bulunan örneklerin birlikte değerlendirilmesi sonucunda bu tip yüzüklerde halka formunun korunmasına rağmen, kaş betimlemelerinin çeşitlilik gösterdiği anlaşılmaktadır. Örneklerden de anlaşıldığı üzere çokgen halkalı yüzüklerin kaşları insize tekniğiyle yapılmış motiflerle ya da apliklerle bezenmekteydi. İ.S. 2-4.yy arasına tarihlenen örnekte ise aynı halkanın kaşına işlemeli garnet taşı yerleştirilmiştir. Genel yapısıyla Erken Roma Dönemi yüzüklerini andıran tekil bir örnektir.³⁰⁷

Karşılaştırma örneklerine dayanarak İ.S. 1-3.yy arasına yerleştirilmesi gereken Y26'yı mezar buluntusu olmasından dolayı diğer malzemeler yardımıyla da tarihlemek mümkündür. Araştırmalar sonucunda aynı mezarda ele geçen disk aplikli küpelerin İ.S. 1-2.yy arasına tarihlenmesi ve buluntuların genelinin İ.S. 3.yy özellikleri taşımaması Y26'in İ.S. 2.yy'a verilebileceğini düşündürmektedir.

Y27- DÜZ KAŞLI YÜZÜK

Müze Env. No= 88.28. 97 Buluntu Yeri= O.M. 43 Çap= 2 cm. Gen. = 1.2 cm Malz. = Altın

İç yüzeyi düz, dış yüzeyi yuvarlak profilli yüzük halkasının en geniş yeri omuzdadır. Yukarıya doğru daralan omuzdan ince bir profille düz altın plakanın oluşturduğu kaşa geçilmektedir. Birleşim yerlerinde ezilme nedeniyle oluşan açılmadan halkanın içinin boş olduğu anlaşılmaktadır. Yüzük bu ezikler dışında sağlam olarak nitelendirilebilir.

³⁰³ Naumann, Lev. 25, 139. 140.

³⁰⁴ A. D'Ambrosio, *Gli Ori di Oplontis. Gi orelli romani del Suburbio Pompeiano 14-28 Nisan 1982* (1987) Lev. 21, 40-42.

³⁰⁵ Bingöl 170 Kat. no 190.

³⁰⁶ Bingöl 172 Kat. no 192.

³⁰⁷ Ondrejova, Lev. 2, 8.

Aynı mezarda ele geçen diğer yüzüklere göre oldukça farklı bir özelliğe sahip olan Y27'nin yüzük kaşı işlemesiz altın plakadan oluştuğu için, sadece halka formundan yararlanarak tarihlenmesi mümkündür. Kaş işlemesiz olmasına rağmen, eserin özde taşsız fakat işlemeli yüzüklerin alt kümesi olduğu düşünülmektedir. Bu gruba giren yüzüklerin ilk örnekleri, yine Miken takılarında görülmektedir.³⁰⁸ Yassı plaka üzerine hiyeroglifle sahibinin adının yazılı olduğu Miken yüzük formlarına benzeyen bir Alacahöyük örneği İ.Ö 14- 13.yy tarihiyle aynı zaman dilimindeki form benzerliğini göstermesi açısından önemlidir.³⁰⁹ Bu kaş yapısının sürekliliği İ.Ö. 4.yy'da Gordion kazısında ele geçen bir yüzükle ortaya çıkmaktadır.³¹⁰ Burada daire biçimindeki yüzük kaşı üzerine insize tekniğiyle içinde tanrıçasıyla beraber tapınak cephesi işlenmiştir.

Erken dönem yüzük formlarında karşımıza çıkan altın plakadan yüzük kaşlarının yerini, Hellenistik Dönem'den itibaren değerli ve yarı değerli taşlar almıştır. Ancak Erken Roma Dönemi'nde taşsız yüzükler eski önemini kazanmış, fakat Y27'den farklı olarak kaşın üzeri motif veya yazı ile süslenmiştir.³¹¹ Geç Roma Dönemi'nde ise Hellenistik Dönem'den bilinen değerli taşlar farklı halka ve taş yuvalarının içerisine yerleştirilmiş, ancak taşsız örnekler az sayıda da sürmüştür.³¹² Kaşın işlemesiz olması nedeniyle yüzük halka formuna göre değerlendirilmelidir. Y27'nin dışa çıkık ve yüzük kaşına doğru daralan omuz yapısını İ.Ö. 1- İ.S.1.yy arasına verilen taşlı örneklerde küçük değişikliklerle görmek mümkündür.³¹³ Aynı mezardan ele geçen ve İ.Ö.1.yy'a tarihlenen Likya birliğine ait olan sikkeler³¹⁴ ve İ.Ö.1.yy özelliği gösteren gemmeli yüzükler Y27'nin de bu dönem içerisine tarihlenmesini gerektirmektedir. Özellikle İ.Ö. 1.yy'ın ikinci yarısına tarihlenen Y8'in halka formuna benzer olması, Y27'nin de aynı tarihten olabileceğini düşündürmektedir.

³⁰⁸ Higgins, Lev. 7 A. Üzeri işlemeli oval kaşı yüzük İ.Ö. 1500- 1300 yıllarına tarihlenmektedir.

³⁰⁹ Bingöl 168 Kat. no 187.

³¹⁰ Bingöl 169 Kat. no 188.

³¹¹ Marshall 1907, 45 Kat. no 117. 582.

³¹² Marshall 1907, 42 Kat. no 640. 648. 1442.

³¹³ Bingöl 156 no. 170. 172.174. 175.

³¹⁴ Ş. Özudoğru, Patara 1997 Kazı Dönemi'nden Ele Geçen Sikkeler (Yayınlanmamış Bitirme Tezi, Antalya 1999)

Y28- YILANLI YÜZÜK

Müze Env. No= 109. 28.97 Buluntu Yeri= O.M. 43 Malz.= Altın

Sarılmış yılan formunda yapılan yüzük iki spiralin oluşturduğu ana gövde ile baş ve kuyruk kısmı olmak üzere üç parçaya ayrılmaktadır. Gövdenin üstü kıvrılarak başın altında fiyonk biçimini almıştır.

Hellenistik Dönem'de oldukça yaygın bir form olan Y28'in gelişim sürecindeki ilk aşaması Geometrik Dönem'in yüzük ve küpelerindeki spiral yapıdır. Altın telin spiral formda burulmasıyla oluşturulan ve oldukça sade yapıya sahip bu örnekler üzerinde, süsleme unsuru olarak sadece kazıma metoduyla yapılmış bezekler görülmektedir.³¹⁵ Y28'in formunu oluşturan spiral küpe ve yüzüklerin dönemler için gelişimini izlemek mümkündür. Aradan geçen süreye rağmen İ.Ö. 4.yy'da, Geometrik Dönem'in spiral formunu küçük değişikliklerle küpelerde görmek mümkün olmaktadır.³¹⁶ Geometrik örneklerden en önemli farkı, dönemin teknik gelişimiyle bağlantılı olarak granülasyon süslemesinin zenginleşmesi ve yine modanın gereği olarak yeni motiflerin varlığıdır. Özellikle Hellenistik Dönem'de yaygın olan yılanlı yüzükler form olarak geometrikten bilinen spiral örneklere benzemektedir.

İ.Ö.4.yy'da spiral yılan formu öncelikli olarak bileziklerde, daha sonra ise yüzüklerde görülmektedir. Bileziklerden bazıları, grup oluşturacak derecede birbirine benzer özellikler taşımaktadır. Sade form ve spiralin sayısı ile yılanın kıvrılışı, tarihleyici özelliklerdir. Bunların dışında en son olarak yılan derisinin işlenişi dikkate alınmalıdır. İ.Ö.4.yy'la tarihlenen ve tek spiralden oluşan bir Kuzey Yunanistan örneğinin baş ayrıntıları, büyük olmasından dolayı ustaca verilmiştir.³¹⁷ Spiral formda yapılmış İ.Ö.3.yy'a tarihlenen başka bir bilezik örneğinde ise, formda önemli değişiklikler yapıldığı rahatlıkla gözlemlenebilmektedir.³¹⁸ Spirallerin ve kıvrımların sayısının artmasıyla gösterişli bir yapıya ulaşılmıştır. Her iki ucu da yılan başı biçiminde yapılmış spiralin ortasına Hellenistik Dönem'in önemli motiflerinden biri olan ve amuletik anlam taşıyan Herakles Düğümü yerleştirilerek gösterişli yapı artırılmıştır.

Sonuç olarak İ.Ö.4-3.yy'da yapılan bileziklerde iki ana form bulunmaktadır. Tek bir spiralden oluşan ve sade yapıli ilk grupta, kuyruğu ve başı ile tam anlamıyla yılan formu

³¹⁵ Korinth F mezarından İ.Ö. 8.yy'a tarihlenen küpe ve yüzük örnekleri için bkz. Deppert-Lippitz 1985, 60 Res. 25.

³¹⁶ Higgins Lev. 25 C.

³¹⁷ Hoffmann - Davidosn , 174 Kat. no 65.

³¹⁸ Hoffmann - Davidosn , 178 Kat. no 67. Eretria veya Mısır'da bulunduğu belirtilmektedir.

oluşturulmuştur. İkinci grupta ise gösteriş formun geneline hakim olmuş ve spiralin her iki ucu da yılan başı biçiminde yapılmıştır. Her iki formun İ.Ö.4-3.yy da beraber görülmesi tarihlenmede net ayırım yapmayı engellemiştir. Y28, bileziklerin çift yılan başlı grubuna spiralinin çok olmasıyla benzerken, doğal yapısıyla aynı zamanda birinci gruba da uyuşmaktadır. Bu durum formun yüzükte kullanılmasından kaynaklanmış olmalıdır; zira spiral yılan formu yüzüklerde de Y28'de görülen çeşitlilik bulunmaktadır.

İ.Ö. 2.yy'dan bir yılanlı yüzüğün çok sayıda spirallerden oluşan gövdesinin ortasına Yüksek Hellenistik Dönem örneklerinden bilinen değerli taşın yerleştirilmesi, form çeşitliliğine örnektir.³¹⁹

Spiral yılan formu yüzüklerde Y28'e benzeyen örnekler, İ.Ö. 3.yy'ın ikinci yarısından itibaren tarihlenmektedir.³²⁰ Dört spiralden oluşan yüksek gövde yapısı dışında Y28 ile aynı formun görüldüğü bir bilezik örneği ise, İ.Ö.2.yy'ın ikinci yarısı ve 1.yy başına tarihlenmektedir.³²¹ İ.Ö.3.yy'a tarihlenen yüzüklerde spirallerin araları geniş bırakılırken, özellikle başın altındaki kıvrım yapısı ile Y28'e benzeyen bileziğin spiralleri sık aralıklı yapılmıştır. Bu durumda spiralın sıklığı ya da seyrekliği tarihlenmede etkili olmadığı anlaşılmaktadır.

Bütün bu verilerin ışığında Y28'in gerek İ.Ö. 2-1.yy'a ait olan bilezik örneğine benzemesi gerek İ.Ö. 1.yy örnekleriyle uyuşmasından dolayı İ.Ö. 1.yy'ın ilk yarısına ait olduğunu düşünülmekte, işçiliğinin kalitesi de bu görüşü desteklemektedir. Daha detaylı bir tarihlendirme yapmanın bu tarz yüzüklerde mümkün olmadığı örneklerden bilinmekle beraber, İ.Ö. 1.yy'ın ilk yarısı olarak düşünülmesinin en önemli nedeni ise, mezarda ele geçen ve Hellenistik etkiler taşıyan diğer takı buluntularıyla bir bütünlük içerisinde bulunmasıdır.³²²

13.yy ikinci yarısına tarihlenen Mısır tapınağının duvarında, tanrıça İsis'in yılanlı taç taktığı görülmektedir.³²³ Tanrıçanın yanında betimlenen kraliçe Nefertari'nin kulağında da küçük kobra yılanından küpe bulunmaktadır. Mısır dininde Yılanın tek bir tanrı ya da tanrıçaya ait bir simge olmadığı, tanrılaşan Mısır firavunlarının da yılanlı başlıkla betimlenmesinden anlaşılmaktadır.³²⁴ Yunan mitolojisinde ise yılan biçimindeki Zeus Meilichios'a tapınıldığı

³¹⁹ Deppert-Lippitz , 274 Res. 211. Beyrut'dan bir örnektir.

³²⁰ M. Pffrommer, Untersuchungen zur Chronologie früh-und hochhellenistischen Goldschmucks, IstForsch 37 (1990) 353 Lev. 22 SR 31. İ.Ö. 3.yy'ın ikinci yarısına tarihlenmektedir.

³²¹ Deppert-Lippitz 292 Res. 223.

³²² İsis betimlemeli gemme, Attis tipli Eros'lu küpenin İ.Ö. 1.yy başlarına ait olduğu düşünülmektedir.

³²³ K. Lange - M. Hirmer, Ägypten (1985) Res. 56.

³²⁴ a.g.e. Res. 155.

Arkaik Dönem kabartmalarına dayanılarak belirtilmiştir.³²⁵ Ayrıca aynı dönemde Yunanlı kahramanlarında yılanla birlikte ya da sadece yılan olarak işlenmesi özelliği de görülmektedir.³²⁶ Yunan mitolojisinin devamı olarak Roma Dönemi'nde yılan, hastalıkları iyileştirici özelliğinden dolayı sağlık tanrısı Asklepios'a eşlik etmiştir.³²⁷ Apollon'un oğlu olan Asklepios'un en önemli tapınağı, hastane olarak da kullanılan Bergama tapınağıdır.³²⁸ Bergama'da basılan sikkeler üzerinde ön yüzde Asklepios arka yüzde ise Y28'de olduğu gibi spiral yılan figürü bulunmaktadır.³²⁹ Yılanı Asklepios'la birlikteliği nedeniyle Hygeia betimlemelerinde de görmek mümkündür.³³⁰

Sonuç olarak özellikle Hellenistik Dönem'de yüzük ve pazıbentlerde yoğun olarak kullanılan yılanın, tanrısalığı simgelemesinin yanında günlük hayatta Herakles Düğümü'nde olduğu gibi amuletik anlam taşıdığı da düşünülmektedir.

³²⁵ J. Harrison, *Prolegomena to the study of Greek Religion* (1957) 18 Res. 1.

³²⁶ a.g.e. 325 v.d.d.

³²⁷ E. Simon, *die Götter der Römer* (1990) 24 no 19. Askelepios simgesi olan yılanlı asa ile betimlenmiştir. İ.S. 144 yılına tarihlenen kabartmada ise Asklepios ve Hygea'nın her iki yanında büyük yılanlar bulunmaktadır.

³²⁸ *The Oxford Classical Dictionary* (1955) 106 bkz. Asklepios (F.R. Walton)

³²⁹ Sear, 369 Kat. no 3967.

³³⁰ E. Simon, *die Götter der Römer* (1990) 21 Res. 12.

4.KÜPELER

4.1. Sarkaçlı

29- K1 KALP FORMLU KÜPE

Müze Env. No= 17.27.95 Buluntu Yeri= O.M. 1 Yük.= 2.8 cm. Gen.= 0.9 cm. Malz.= Altın- Lal Taşı

İğne, ana gövde ve sarkaç olmak üzere üç kısımdan oluşan küpenin ana gövdesinde ters kalp formunda yapılmış mat, koyu kırmızı renkte taş bulunmaktadır. Üçüncü parça olan sarkaçlar ise, taş yuvasının altına lehim yolu ile tutturulan iki çengelin ucuna bükme teller takılarak ve bu tellerin ucuna da üzerinde tahribat izleri görülen birer cam boncuk konularak oluşturulmuştur. Boncukların düşmesini engellemek için telin bitimi boncuk deliğini kapatacak biçimde düzleştirilmiştir.

Küpenin ana motifi olarak düşünülen ters kalp formlu taşın en erken örnekleri İ.Ö. 3.yy'a tarihlenmektedir.³³¹ Dönemin yüksek altın işçiliği gösteren bu örneklerde ters kalp motifi K1'de olduğu gibi ana motif değil, yan süsleme elemanı olarak ve her çeşit takıyı süslemek için kullanılmıştır. Örneğin İ.Ö. geç 3.yy.-erken 2.yy'a tarihlenen Güney Rusya'daki Olbia'dan ele geçen ve çeşitli taşlardan stilize olarak yapılmış olan kelebek formlu bir kolye sarkacında, ters kalp motifi hayvanın başını oluşturmaktadır.³³²

İ.Ö.3-2.yy'a tarihlenen bir başka kolye örneğinde ise, düz kalp motifinin ucuna K1'deki gibi cam boncuğu bulunan telin sarılmasıyla oluşturulan bir sarkaç eklenmiştir.³³³ Tek başına kolye sarkacını oluşturan her bir parça, aralarına altın yaprağından yapılmış geometrik motifler gelecek biçimde yerleştirilmiştir. Düz kalp formunda yapılmasına rağmen gerek ana gövde yapısı, gerek buna asılan sarkacı ile bu kolye, K1'den farklı değildir.

İ.Ö.2.yy'ın birinci yarısına tarihlenen ve yüksek kuyumculuk işçiliği gösteren Batı Suriye'den bir bilezikte, yan süsleme elemanı olarak kolye sarkacından bilinen düz yerleştirilmiş kalp formlu taşlar kullanılmıştır. Kelebek formlu kolye ile Suriye bileziği, ters ve düz olarak yerleştirilen kalp motifinin İ.Ö.3-2.yy'da beraber kullanıldığını da göstermektedir.

³³¹ Hoffmann – Davidson 55 Res. I f. İ.Ö. 3.yy'a tarihlenen diadem örneğine takılan sarkaçların ana gövdesini kalp formlu taş oluşturmuştur.

³³² Hoffmann – Davidson 142 Kat no 51.

³³³ Naumann 24 Lev. 5, 11.

İ.Ö. 1.yy'dan itibaren Hellenistik Dönem'deki kadar kaliteli işçilik gösteren takı örneklerinin bulunmaması, dönemin takı sanatındaki değişim ile açıklanabilmektedir. İ.Ö. 1.yy'ın ikinci yarısından itibaren geometrik formlu ve yapımı daha kolay örnekler takı modasına hakim olmuş, böylece Hellenistik Dönem'in yüksek kaliteli işçiliği ortadan kalkmıştır. Sonuç olarak erken örneklerde ek süsleme elemanı olarak kullanılan motifler Hellenistik Dönem sonu ve Erken Roma Dönemi'nde takılarda ana motif olarak kullanılmışlardır. K1 bu gelişmeye örnektir. Hellenistik Dönem'de küpelerde kullanılmış örnekleri bulunmamasına rağmen İ.S. 1.yy'a tarihlenen ve ucundaki boncuk sarkacı ile K1'e benzeyen bir küpe, motifin varlığının Erken Roma Dönemi'ne kadar azalarak da olsa devam ettiğini göstermektedir.³³⁴ Küpenin geneline hakim olan ve dönem özelliğinden kaynaklanan sade form, bu tarihin doğru olduğunu kanıtlamaktadır. Ana gövdeye iki sarkaç yerine tek sarkaç takılarak K1'den daha sade bir form oluşturulmuştur.

Yan süsleme elemanı olarak Kalp formlu motifin kullanıldığı en geç örnek İ.S. 3-4.yy'a tarihlenen küpedir.³³⁵ Bu dönemden bu küpe dışında başka örnek bilinmemektedir.

Gerek İ.S.1.yy'a tarihlenen benzer motifli örnekler gerekse K1'in bulunduğu mezarın diğer buluntuları, Hellenistik etki taşıyan küpenin İ.Ö. 1.yy'ın ikinci yarısına tarihlenmesine neden olmaktadır. Özellikle mezarda yoğun olarak ele geçen ve tarihlenmiş olan terrakotta buluntuları İ.Ö.25 ile İ.S.10 yılları arasına tarihlenmektedir.³³⁶ Küpe kulak iğnesinin formuna göre F.H. Marshall tarafından yapılan gruplamalar içerisinde "S" biçimli küpeler grubuna girmektedir. İ.Ö. 1.yy'dan İ.S. 3.yy'a kadar yoğun bir kullanım gören, genelde taş yuvası ve ona asılan en az iki en fazla üç sarkaçtan oluşan bu tip küpeler, taş yuvalarının formlarına göre alt kümelere de ayrılmışlardır.³³⁷ Bu özellikleri ile Patara küpesine benzer S formlu küpelerin İ.Ö.1.yy'dan itibaren başlaması, İ.Ö.1.yy'ın ikinci yarısı olarak düşünülen K1'in de tarihine uymaktadır.

³³⁴ Marshall 1911 Lev. 51, 2338.

³³⁵ Bingöl 76 Kat. no 56. İlk kullanımı Hellenistik Dönem olan küpeye, daha geç bir dönemde eklemeler yapılmıştır. Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan bu küpede ana taş yuvası ile kulak iğnesinin bağlandığı yeri kapatmak için ters kalp formlu motif yerleştirilmiştir.

³³⁶ Işın 9.

³³⁷ Ruseva-Slokoska 29.

30- K2 KARE TAŞ YUVALI KÜPE

Müze Env. No= 70.28.97 Buluntu Yeri= O.M. 22 Yük.= 1.2 cm. Gen.= 1.4 cm. Sarkaç= 2.7 cm.
Malz.= Altın

Altın telin bir ucu ilmik oluştururken, diğer uç buranın içinden geçip iki defa dolanarak elips oluşturacak biçimde birleştirilmiştir. Ön kısımda ek süsleme elemanı olarak taşı düşmüş kare bir yuva bulunmaktadır. Muhtemelen ucunda boncuk bulunan sarkaçın sadece teli sağlam olarak kalmıştır. Yalnızca sarkacın üzerinde boncuğun takılı olduğu yerin dışında kalan alanda insize süslemeler görülmektedir.

K2 Roma Dönemi küpe formları içerisinde oldukça önemli bir yer edinen halka küpeler grubuna girmektedir.³³⁸ Oldukça geniş bir küme olduğu için, form değişikliklerine göre alt kümeler oluşmuştur. Sade bir form yapısına sahip olduğu için birçok bölgelerden örnekler bulunmuştur. Halka formu küpeler apliklerine göre sınıflandırıldığı için K2'yi kare taş yuvalı küme içerisine yerleştirmek gerekmektedir. Kare taş yuva aplikli küpeler diğer alt kümelerde olduğu gibi sarkaçlı ve sarkaçsız olabilme özelliğine sahiptir. İ.S. 2.yy'a tarihlenen ve sadece halka kısmı korunan bir örneği form olarak K2'den ayrı düşünmemek gerekmektedir.³³⁹ Halkanın formundaki farklılık, kare taş yuvasının ilmiğin altına yerleştirilmesinden kaynaklanmıştır. K2'de ise yuva bağlantı yeriyle ilişkisiz olarak ön kısma monte edilmiştir.

Aynı yapı özelliğini taşıyan, fakat kare yerine yuvarlak taş yuvasının yerleştirildiği Smyrna örneği, sarkacının ve taş yuvasının formundaki değişiklik dışında Patara örneği ile aynı grupta yer almaktadır.³⁴⁰ Roma Dönemi'nin yaygın formu olmasından dolayı örneklerin sayısını arttırmak mümkün olmaktadır. Tarihlemede talebin fazla olmasıyla ilişkili olarak uzun süreli bir kullanım dikkate alınmalıdır. Bu formda küpelerin başlangıç tarihi olarak İ.S. 1.yy, en yoğun olduğu tarih olarak ise İ.S. 2.yy kabul edilmektedir.³⁴¹ Kenarları tel ile bordürlü örneklerden farklı olan K2, İ.S.2-3.yy arasına tarihlenmelidir. Bordürlü örneklerden farklı olması ve İ.S.2.yy Britanya Müzesi örneğine benzemesi bu tarihten olma ihtimalini yükseltmektedir. Ayrıca İ.S.3.yy'da halka küpe yerine ana gövdeye asılı en az iki sarkaçtan oluşan küpelerin yoğunluk göstermesi, K2'nin İ.S.2.yy'dan olma olasılığını yükseltmektedir.³⁴²

³³⁸ Ergil 10.

³³⁹ Marshall 1911 Lev. 3, 2535.

³⁴⁰ Pfeiler 74 Lev. 27, 4.

³⁴¹ Ergil 104 v.d.

³⁴² Bingöl , 88-91 Kat. no 76-83.

31- K3 BONCUK SARKAÇLI BİR ÇİFT KÜPE

Müze Env. No= 57.28. 97 - 137.28.97 Buluntu Yeri= O.M. 40 Çap=1.3 cm Malz= Altın-Cam

Bir ucu ilmik biçiminde olan altın telin diğer ucu buradan geçerek bağlantı sağlanmıştır. Başlangıçta kalın olan tel bağlantı yerine doğru incelmıştır. Üzerinde yer yer yivlerin bulunduğu halkanın ön kısmında ilmiğin hemen altına yarım küre formunda üzerinde süslemesi olmayan aplik yerleştirilmiştir. Halkaya aslı olan sarkaçlardan birinin cam boncuğu korunmuştur. Sarkacın üzerinde de halkada görülen süsleme amacı taşıyan yivler bulunmaktadır.

Roma Dönemi'nde Hellenistik Dönem'in gösterişli takılarından tamamen farklı olarak sade, fakat kendi içinde çeşitlilik gösteren formlar bulunmaktadır. Belirgin birkaç tipin üzerinde yapılan değişikliklerle küçük alt kümeler oluşturulmuş ve uzun süreli bir kullanım görmüşlerdir. Bunun getirdiği bir sonuç olarak Hellenistik Dönem takılarında olduğu gibi kısa zaman dilimleri içerisine yapılan tarihlemeler Roma takıları için geçerli olmamıştır. Çeşidin ve kullanım süresinin çok fazla olması, kronolojik bir dizin oluşturmayı zorlaştırmaktadır.

Bir çok araştırmacı ellerindeki malzemenin özelliklerine göre ana tiplerin alt kümelerini oluşturmuştur.³⁴³ Bu çalışmada yer alan K3, K4 ve K5 Pfeiler tarafından oluşturulan "baretta" adı verilen kümeye girmektedir. Süslemeli veya sade olan yarım küre formu apliklerin halka küpelerine eklenmesiyle ortaya çıkan tipe baretta adı verilmektedir.³⁴⁴ İ.S. 1.yy içinde ortaya çıktığı belirtilen bu tip İ.S. 3.yy'a kadar sevilerek kullanılmıştır. Kendi içinde süslemesinin farklılığına göre alt grupla ayrılabilir. İtalyan Roma küpe çeşidi olan baretta diğer küpelerde olduğu gibi önceki dönemlerle bağlantılı bir form değildir.³⁴⁵

İ.S. 1-2.yy arasındaki örnekler bir arada değerlendirildiğinde, üzeri bezemesiz yarım küre formu apliklerin yoğunluğunun İ.S. 2.yy' da daha fazla olduğu dikkati çekmektedir. Kataloglarda yer alan örneklerin bir kısmının ikiyüz yıllık zaman dilimine tarihlenmesi, özellikle baretta tipli küpelerdeki detaylı tarihlendirme zorluğunu ortaya koymaktadır.³⁴⁶

³⁴³ Higgins 183 v.d.d. ; Pfeiler 19 v.d.d. ; Ruseva- Slokoska 24 v.d.d. ; Ergil 10 v.d. ; Bingöl 55 v.d.d. ,

³⁴⁴ Pfeiler 9.

³⁴⁵ Pfeiler 9.

³⁴⁶ Pfeiler tarafından baretta olarak adlandırılan bu tipin örnekleri bazı araştırmacılar tarafından Higgins'ın oluşturduğu yuvarlak aplikli küpe grubuna dahil edilmektedir. bkz. Ruseva – Slokoska 1991, 126. Fakat yuvarlak aplikli küpelerde "S" biçimli kulak iğnesinin mutlak varlığı söz konusudur. Halka formu küpelerde ise, formun getirdiği bir zorunluluk olarak S biçimli kulak iğnesinin bulunmaması Pfeiler tarafından yapılan kümelemenin daha doğru olduğunu düşündürmektedir.

Bulgaristan'da bulunan üzeri işlemsiz yarım küre aplikli bir halka küpe, bu tarz sınıflandırmaya iyi bir örnek niteliğini taşımaktadır.³⁴⁷ Küpe İ.S.1-3.yy arasına tarihlenmiş ve benzer örneklerin İtalya'da Puzzuoli ve Kıbrıs'da Enkomide'de bulunduğu belirtilmiştir.³⁴⁸

K2, K3, K4 ve K7'de bulunan altın telden hareketli sarkaç, Roma takıları kapsamında da oldukça fazla rağbet görmüştür. İ.S.1-3.yy'lar arasında yaygın olan bu sarkaç türünün örneklerini Kıbrıs, Tortous, Güney Rusya ve bir çok yerde görmek mümkündür.³⁴⁹ Genelde sadece halka kısmı ele geçen, üzeri işlemsiz yarım küre formlu aplikli küpelerin K3' de olduğu gibi sarkaçlı örneklerini de bulmak mümkün olmaktadır. Küpenin sarkaçlı olması, sadece halka kısmı bulunan küpelere kıyasla daha detaylı bir tarihleme imkanı sağlamamaktadır. Kassel Müzesi'nde yer alan ve gerek apliği, gerek sarkacı bakımından K3 ile büyük benzerlik içerisinde bulunan iki örnek İ.S.1-3.yy arasına tarihlenmektedir.³⁵⁰ Özellikle sarkacı cam boncuklu küpeyi, boncuğun silindir formunda yapılmış olması dışında K3'den farklı düşünmemek gerekir. K3'den farklı olarak sadece halka kısmı ele geçen, fakat aynı apliğin görüldüğü küpeler ise, Ergil tarafından İ.S. 1-2.yy arasına yerleştirilmiştir.³⁵¹

Aynı tip apliği bulunan, fakat burgu metodu ile yapılmış halkasından dolayı Hellenistik Dönem'de yoğun ilgi gören hayvan başlı küpelere benzeyen örnek de İ.S. 1-3.yy arasına tarihlenmektedir.³⁵² Apliğin üzerinde yer alan boncuklar ve işçiliğin kalitesi, kesinlikle Roma Çağı özelliklerini yansıtmaktadır.

Karşılaştırma örneklerine dayanarak İ.S. 1-3.yy arasına verilen bu küpe tiplerinde genel olarak İ.S. 2-3.yy'a tarihlemelerin yapıldığı görülmektedir. Ancak tarihleme yoğunluğunun belirli bir dönemde artması, bu küpe tipinin ilk olarak İ.S. 1.yy'da ortaya çıktığı, fakat İ.S. 2-3.yy'larda kullanımın yaygınlaştığı biçiminde yorumlanabilir. Bu kadar yoğun ve uzun süreli kullanım görmüş olan eserlerde, bu denli net bir ayırım yapmanın kolay olmadığı ve ancak kesin tarihlenebilir başka buluntuların desteğiyle mümkün olabileceğini düşünüyorum. K3'ün mezar buluntusu olmasının sağladığı kolaylıkla, diğer buluntuların detaylı olmasa da sağlıklı bir tarihlemeye imkan sağlayacağı düşünülmektedir. Fakat buluntu yoğunluğunu takıların ve tarihlemesi en az takı kadar problemlili olan camların oluşturması, çok fazla değerlendirilebilecek

³⁴⁷ Ruseva-Slokoska 106 Kat. no 8. 9. Bu küpeler Ruseva-Slokoska tarafından oluşturulan sınıflandırmada I. Tip 3 B versiyonuna yerleştirilmektedir.

³⁴⁸ Ruseva-Slokoska 106 Kat. no 8.

³⁴⁹ Ruseva-Slokoska 26. Tip I'in 3C versiyonu olarak oluşturulan kümedir.

³⁵⁰ Naumann 42 Lev.16, 77.78. Sarkaçsız iki çift küpe örneği apliklerinin formu bakımından Patara örneği ile benzerlik göstermekte ve İ.S. 1-2.yy'a tarihlenmektedir.

³⁵¹ Ergil Kat. no 76-82. arasında diğer karşılaştırma örnekleriyle aynı özelliklere sahip küpeler yer almaktadır.

³⁵² Naumann 42 Lev. 16, 80.

veri sağlamadığı için detaylı bir tarihleme yapmanın güvenli olmayacağı bellidir. Gerek diğer karşılaştırma örnekleri gerekse mezar buluntularının etkisiyle K3 için ortak tarih olarak İ.S. 2.yy'ın daha uygun olduğu düşünülmektedir. Ayrıca aynı mezarda ele geçen ve yüzükler bölümünde incelenen Y 21'inde İ.S. 2.yy'a tarihlenmesi bu görüşü destekler nitelik taşımaktadır.

32-K4 DAMLA SARKAÇLI KÜPE

Müze Env. No= 89.28.97 Buluntu Yeri= O.M. 40 Yük.= 2.6 cm. Çap =1.4cm. Malz.= Altın

İnce altın telden, yuvarlak formda yapılan halkanın işlemsiz yarım küre formunda apliği bulunmaktadır. Üzerinde yivlerin bulunmadığı halkaya, doğrudan altın plakadan yapılmış içi boş ve damla formunda bir sarkaç takılmıştır. Sarkacın üzerinde görülen hafif ezikler dışında küpe sağlam olarak ele geçmiştir.

Diğer örneklerde olduğu gibi K4 de aplik ve sarkaç olmak üzere iki kısımda incelenecektir. K3 ile aynı özellikleri taşıyan yarım küre formundaki aplik karşılaştırma örneklerinin yinelenmemesi için irdelenmeyecek, sadece farklı forma sahip olan sarkaç ele alınacaktır. Bu sarkaç formunun, değerli ya da yarı değerli taş veya cam boncuklardan yapılmış örnekleri bilinmektedir. İ.S. 2.yy sonlarına tarihlenen yuvarlak taş yuvası aplikli bir halkaya, su damlası formunda biçimlendirilmiş cam boncuk takılmıştır.³⁵³ Farklı renklerde yapılmış olan bu sarkaçları, form olarak altından yapılmış örneklerden farklı düşünmemek gerekmektedir. Özde aynı mantık içerisinde yapılan ve İ.S. 3.yy'dan 4.yy'a kadar uzun bir tarihleme süreci içerisinde değerlendirilen bir çift küpe örneğinin stilize olmuş zümrüt taşından yapılmış sarkaçları, bu tip sarkaçların ne kadar uzun süre kullanıldığını göstermektedir.³⁵⁴

Damla formunda yapılmış olan sarkaçların altın dışında başka malzemelerden yapılmış örneklerini yalnızca halka formlu küpelerde değil , dönemin önemli küpe tiplerinden biri olan ve adını kulak iğnesinin formundan alan S biçimli küpelerde de görmek mümkündür. İ.S. 2.yy'ın ikinci yarısı ile sonlarına tarihlenen Lyon küpesinde, K4 ve K5'den farklı olarak lal taşından yapılan sarkaç zincir aracılığıyla ana gövdeye bağlanmıştır.³⁵⁵ Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen Adana - Kozan'dan bir çift küpe örneğinde, apliksiz halkaya çubuk aracılığıyla bağlanan sarkaç

³⁵³ F. Sauerland, BOREAS 8, 1985, 255 Lev. 31, 9.

³⁵⁴ a.g.e. 252 Lev. 31, 3.

³⁵⁵ Pfeiler 96 Lev. 32, 1.

zümürten yapılan damla formlu bir boncuk ile son bulmaktadır.³⁵⁶ Her iki küpe örneğinde de benzer sarkaçlar farklı yöntemlerle halkaya ya da ana gövdeye bağlanmıştır.

İ.S. 2-3.yy'a tarihlenen bir başka S formlu küpe örneğinde ise, damla formlu taştan yapılmış olan sarkacın kenarı altın şeritlerle çevrilerek neredeyse taş yuvası oluşturmuştur. Artık taş ile altın malzemenin damla formlu sarkaç yapımında beraber kullanıldığını görülmektedir.³⁵⁷ Aynı özellik K4 gibi halka formlu küpe kümesine giren ve İ.S.2-3.yy'a tarihlenen bir başka küpe örneğinde de görülmektedir.³⁵⁸

K4 ve K5'in sadece altından yapılan sarkaçlarının İ.S.2.yy'dan itibaren kullanıldığı, tarihlenmiş örneklerden anlaşılmaktadır. İ.S.2.yy'dan Uşak Kula'da bulunan halka formlu bir küpeye takılan sarkaç, altından su damlası oluşturacak formda yapılmıştır.³⁵⁹ Bağlantı K4 ve K5'de olduğu gibi sarkacın üzerinde bulunan küçük kulp aracılığıyla sağlanmıştır. Küpenin ortası bombeli, kenarları düz olan apliği K5 ile aralarındaki benzerlikten dolayı daha sonra ele alınacaktır. Sarkaç, üzerinde bulunan kabartmalar dışında K4 ve K5'e benzemektedir.

Üzeri işlenmesiz, sade formlu sarkaç yapısını İ.S. 2.yy'a tarihlenen S formlu bir Giresun küpesinde görmek mümkündür.³⁶⁰ Yapım tekniği K4 ve K5 ile aynı olan sarkaç, keskin hatlı oval yapısıyla farklılık göstermektedir. Giresun örneğinde olduğu gibi S formlu küpeye takılan ve İ.S. 2-3.yy'a tarihlenen sarkacın dış hatları yumuşak olduğu için, K4 ve K5'e daha fazla benzemektedir.³⁶¹ İ.S. 3.yy'a tarihlenen rozet aplikli bir halka küpeye altından, üzeri yivli damla formlu sarkaç asılması ilginin devam ettiğini göstermektedir.³⁶² Roma takı sanatının ana özelliklerinden biri olarak kabul edilen geometrik hatların malzemenin geneline hakim olması, özellikle sarkaçlarda en iyi bir biçimde gözlemlenebilmektedir.³⁶³ Dönemin stil özelliklerine paralellik gösteren damla formlu sarkaçların başlangıcının, ana form olan halka küpelere denk olduğu düşünülmektedir. Fakat kataloglarda yer alan tarihlenmiş örneklerin en erken olanlarının İ.S. 2.yy'dan başlaması ve diğer mezar buluntularının da çoğunluk olarak aynı tarihi vermesi, K4'ün İ.S. 2.yy'da yapıldığını düşündürmekle beraber, bu tip küpelerde kesin tarih belirtmenin zorluğunu da bir kez daha ortaya koymaktadır.

³⁵⁶ Ergil 34 Kat. no 62.

³⁵⁷ Marshall 1911 Lev. 52, 2404.

³⁵⁸ Marshall 1911 Lev. 53, 2576.

³⁵⁹ Bingöl 78 Kat. no 59.

³⁶⁰ Bingöl 93 Kat. no 85.

³⁶¹ Marshall 1911 Lev. 52, 2406.

³⁶² F. Sauerland, BOREAS 8, 1985, 252 Lev. 31, 1.

³⁶³ Marshall 1911, Lev. 53, 2575. 2573.

34-K5 DAMLA SARKAÇLI BİR ÇİFT KÜPE

Müze Env. No= 76.28.97-77.28.97 Buluntu Yeri= O.M. 40 Yük.= 2.4 cm. Çap= 1.4 cm. Malz.= Altın

Oval halkanın ön kısmında ortası bombeli, kenarları düz disk formunda bir aplik bulunmaktadır. K4'den bilinen içi boş su damlası formundaki sarkaç, üst kısmında bulunan küçük kulp aracılığıyla halkaya asılmıştır. Sarkacın iki ayrı altın yaprağın birleştirilmesiyle oluşturulduğunu gösteren lehim izleri yan taraflarda bulunmaktadır. İçi boş olması nedeniyle sarkaçlardan birinin yüzeyinde hafif ezikler görülmektedir. Çift olarak ele geçen küpe bu ezikler dışında sağlamdır.

Bilinen formlardan farklı bir yapı gösteren K5, genel yapısıyla halkası diskli kümeye girmektedir.³⁶⁴ Bu kümede yer alan apliklerin bombeli kısımları, altın taneciklerinin çeşitli formlarda yerleştirilmesiyle bezenmekteydi. Bu küme örneklerinin başlangıç tarihi İ.S. 1.yy, en yoğun kullanıldığı dönem ise İ.S. 2.yy olarak kabul edilmektedir. Kassel Müzesi'nde bulunan ve İ.S. 1-2.yy'a tarihlenen halka formu bir küpede bu tarzda yapılmış aplik bulunmaktadır.³⁶⁵ Küpenin bilinen örneklerden farklı olarak, halkasının altın tellerinden örülerek kaliteli işçilikle yapıldığı görülmektedir. Apliği bu denli yoğun süslemeden uzak olan K5 örneğinin bu grupta olan bağlantısı, kenarının düz ve ortasının bombeli yapılmasıdır.

Sarkaçsız olarak ele geçen Alaşehir küpesinde de aynı form özelliklerini görmek mümkün olmaktadır.³⁶⁶ Aplik formu bakımından K3 ve K4'e üzeri işlenmiş yarım küre formundaki apliğiyle benzemekte ve halkası diskli apliklerin bulunduğu küme içerisine yerleştirilmektedir. Özellikle telkari işçiliği ile yapılmış olan aplikler dönemin takı sanatına uygun olarak çeşitlilik göstermiştir.

Antaradus'da bulunan ve tek olarak ele geçen küpe ise, hem bilinen halka yapısına sahip olması, hem de aplik olarak K5'in bire bir benzeri niteliğini taşıması açısından oldukça önemlidir.³⁶⁷ İ.S. 2.yy'ın ikinci yarısı ile sonlarına tarihlenen bu örnek, K3'de bulunan tel çubuk aracılığıyla halkaya asılan altın boncuğun takılı olduğu sarkaç dışında K5'den ayrılmamaktadır. Pfeiler'de bunu baretta olarak adlandırdığı grubun içerisine yerleştirmiş ve apliğinin farklı olması yeni küme arayışlarına neden olmamıştır.³⁶⁸

³⁶⁴ Bingöl 78.

³⁶⁵ Naumann 42 Lev. 16, 79.

³⁶⁶ Bingöl 72 Kat. no 47. 50.

³⁶⁷ Pfeiler Lev. 27, 2.

³⁶⁸ Pfeiler 19.

Değerlendirilmesi gereken diğer önemli parça da, su damlası biçimindeki sarkacıdır. K4'de de aynı sarkaç yer aldığı ve buna bağlı olarak daha önce ki bölümde anlatıldığı için burada ayrıntılı olarak incelenmeyecektir. Fakat İ.S. 2.yy'a tarihlenen Uşak Kula küpesi gerek ortasının altıgen formda bombeli yapılması ve apliğin kenarlarının K5'de olduğu gibi düz bırakılması gerekse üzerinde repousse tekniğinde yapılmış küçük kabartmalı ve damla formu sarkacı bakımından K5 ile ortak özellikler taşımaktadır.

Sonuç olarak aplik ve sarkaç açısından K5 ile bağlantılı görülen örneklerin ortak tarih olarak İ.S. 2.yy'ı göstermesi, ayrıca aynı mezarda bulunan ve birbirlerinden ayrı düşünülmemesi gereken takılarında çoklukla İ.S. 2.yy özelliklerini taşımaları, K5'in de bu tarihten olma olasılığını kuvvetlendirmektedir.

34- K6 DÜZ DİSK APLİKLİ KÜPE ÇİFTİ (Bir Tanesi Sarkaçlı)

Müze Env. No= 63.28. 97 - 84. 28. 97 Buluntu Yeri= O.M. 40 Çap= 1.3 cm. Malz.= Altın

Yuvarlak kesitli altın telden yapılan oval halkanın ön kısmına, diğer örneklerde olduğu gibi disk formu aplik yerleştirilmiştir. Altın plakadan yapılan apliğin üzerinde K3, K4 ve K5'de olduğu gibi bezeme bulunmamaktadır. Küpelerden birinde sarkaç ele geçmezken diğerinde sadece halkaya takılı olan kısmı korunmuştur.

Ana kümeler içerisinde yer alan halka formu küpe örneklerinden farklı bir apliği olan K6, genel özellikleri dikkate alınarak disk aplikli küpe kümesine girmektedir. Karşılaştırma örneklerinin azlığı yaygın bir aplik formu olmadığını düşündürmektedir.

İ.Ö.1-İ.S.1.yy'a tarihlenen bir Anadolu örneği halka formu kümede yer alması ve düz plakadan yapılan apliği ile K6'ya benzemektedir.³⁶⁹ Diğer küpe örnekleriyle özde aynı form yapısına sahip olmasına rağmen, sadece apliğinden dolayı tarihlemeye İ.Ö.1.yy'a kadar inilmektedir. Karşılaştırma örneklerinin azlığı K6 hakkında yeterince bilgi edinmeyi güçleştirmekte ve buna bağlı olarak da sağlıklı bir tarihleme yapmayı engellemektedir. Ayrıca bire bir benzer tek örnek olan Anadolu küpesinin İ.Ö.1.-İ.S.1.yy tarihlenmesi, K6'nın da aynı tarihten olabileceğini düşündürmekte, fakat aynı mezardan ele geçen diğer takı buluntularının homojenliğine ters düşmektedir.

Halka formulu küpeler İ.S.1-3.yy arasında geniş bir kronolojik süreç içerisinde yerleştirilmektedirler. Mezar buluntusu olan K6'nın sarkacının, aynı mezarda ele geçen K3'e benzemesi buluntular arasındaki birliği göstermektedir. Halka formulu küpelerin çıkış tarihi olarak kabul edilen İ.S. 1.yy, K6 için saptanabilecek en erken tarih olmalıdır. Karşılaştırma örnekleri ve aynı mezarda ele geçen diğer takıların aracılığıyla K6 İ.S. 2.yy'a tarihlendirilebilir.

35-K7 DÜZ DİSKLİ BİR ÇİFT KÜPE

Müze Env. No= 99.28.97- 100.28. 97 Buluntu Yeri= O.M. 40 Malz.= Altın

Düz altın plakadan oluşan disk aplikli, halka formulu küpedir. Uzun tel çubuk aracılığıyla halkaya bağlanan sarkacın bitiminde olasılıkla boncuk asıldığı telin kanca biçiminde son bulmasından anlaşılmaktadır.

Aplik ve sarkaç açısından K7'e benzeyen örnekler 40 numaralı yeraltı oda mezarında ele geçmiştir. Mezar takılarının tümü Roma Döneminin karakteristik takı formunda yapılmış olup aralarında kronolojik birlik bulunmaktadır.³⁷⁰ Özellikle K6 ile benzeştiği için ayrıca karşılaştırmaya gidilmeyecektir. Sonuç olarak benzer formda yapılmış olan K6 ve K7 aynı mezarda bulunmaları nedeniyle aynı tarihten olmalıdırlar.

36- K8 EROSLU KÜPE

Müze Env.No= 42.28.97 Buluntu Yeri= O.M. 43 Malz.= Altın

Çift olarak ele geçen küpenin bir tekinde Eros figürünün oluşturduğu sarkaç ve ana gövdede bulunan taş korunmuşken, diğerinde sadece kulak iğnesi ve taşı düşmüş ana gövde ele geçmiştir. Fakat sarkaçsız olan küpede kulak iğnesinin ve ana gövdenin formu daha iyi korunduğu için rahatlıkla gözlemlenebilmektedir.

Küpe iğne, taş yuvasının oluşturduğu ana gövde ve buna asılı olan sarkaç olmak üzere üç parçadan oluşmaktadır. Çengel formunda ince altın telden yapılan iğnenin ucu kulağa girmesi için sivrileştirilmiştir. İğne ile ana gövdenin birleşim yeri, iki boynuz arasına daire yerleştirilerek oluşturulan bir motif ile kapatılmıştır. İsis'in tacı olarak bilinen motifin ortasında

³⁶⁹ Naumann 42 Lev. 16, 76. Karşılaştırma örneği olarak Marshall 1911Kat. no 2481.

³⁷⁰ 40 numaralı yer altı oda mezarı buluntuları ve mimari yapısı için bkz. İşkan – Çevik 1995, 162 v.d.d.

muhtemelen ana gövdede olduğu gibi taş bulunmaktaydı. Taşı düşen yuvanın üzerinde yan yana yapılmış iki dil motifi bulunmaktadır. İç kısmı zedelenip açılma yapan taş yuvasının altında sarmaşık dalına benzer sarmallardan oluşan süslemeler görülmektedir. Yıpranmış durumda ele geçen bu sarmalların sağlam olanların bitiminde küçük altın taneciklerinden çiçek motifleri yapılmıştır. Küpenin diğer eşinde belirgin olarak görülen sarmal motifinin ortasında bulunan altın taneciklerinden yapılmış üçgen motifi dikkat çekicidir.

İkinci parçayı oluşturan ana gövdenin tamamı mat kırmızı renkte taştan oluşmaktadır. Öne doğru daralarak yükselen taş yuvasının etrafı iki sıra altın taneciklerinden oluşan bordür ile çevrilidir. İkinci sıradaki bordür dizisinin içinde ise taşı sabitlemek için kullanılan ince çerçeve bulunmaktadır.

Üçüncü parça olan sarkacı tutturabilmek için ana gövdenin altında iki halka yer almaktadır. Lir çalan Eros figüründen oluşan sarkaç küçük ezikler dışında sağlam olarak nitelendirilebilir. Lüleler halinde geriye doğru taranmış saç, iri uzuvlu geniş yüzü çevrelemektedir. Uzuvların iriliğine rağmen yüzeysel işlemeden kaynaklanan belirsizlik, yüzün geneline hakimdir. Genelde tumbul bir çocuk olarak betimlenen Eros burada da aynı özelliğini korumuş ve yüz yapısında da bunu aktarabilmek için yanaklar, çene ve gerdan hafif topluca işlenmiştir. Eros'un çaldığı müziğin ritmine kendini kaptırmışlığını ifade edebilmek için, baş hafif sağ tarafa yatık verilmiştir. Figür karnı ve genital bölgeyi açıkta bırakan bir pantolon giymiştir. Cepheden bakıldığında pantolonun dizden nokta biçiminde manşetler ile tutturulduğu görülmektedir. Cinsel organı ve göbek deliği de nokta biçiminde işlenmiştir. Omuzda arkada uçuşan pelerinin tokalarını görmek mümkündür. Eros sol kolu ile liri arkadan kavrayarak göğsüne hafif dayamıştır. Üzerinde üç adet tel yeri olan liri sağ elinde tuttuğu pena ile çalmaktadır.

Rozet veya taş yuvasından oluşan ana gövdeye insan başı ya da mitolojik figürlü sarkaçların asılmasıyla oluşturulan küpeler, Hellenistik Dönem'in önemli formları arasında yer almaktadır. İ.Ö. geç 4.yy'da yapılmaya başlanan bu tip küpeler, figürlerine göre kendi içinde çeşitli alt kümelere ayrılırlar. Mitolojik figürler arasında Nike, Siren ve Eros en çok işlenen konulardır. Diğer küpe örneklerinde olduğu gibi K8' de, ana gövde ve sarkaç olmak üzere iki ayrı kısımda ele alınmalıdır. Ana gövdede tarihlleme ve ikonografi açısından oldukça önemli olan İsis tacı motifi, ilk olarak ele alınması gereken kısımdır. Hellenistik Dönem'de kullanılan yeni motifler arasında yer alan İsis tacı, Higgins tarafından İsis- Hathor olarak

adlandırılmaktadır.³⁷¹ Diğer kaynaklarda İsis tacı olarak geçmektedir.³⁷² Başlangıç tarihi olarak İ.Ö. 2.yy kabul edilen bu motif, Hellenistik Dönem’de kullanılmaya başlanan Mısır kökenli Herakles Düğümü motifine göre daha az ilgi görmüştür. Vulci - Fronçois mezarında bulunan küpenin ana gövde formu K8 ile aynı yapıdadır.³⁷³ İ.Ö. 2-1.yy’a tarihlenen ve üzerinde İsis-Hathor motifinin de bulunduğu ana gövdeye amuletik anlam taşıyan amphora sarkacı asılmıştır. Vulci örneğinde İsis tacı motifinin sağlam olmasından dolayı, K8’de seçilemeyen ayrıntıları daha net olarak görmek mümkündür.

Motif süsleme elemanı olmasının yanında kulak iğnesi ile ana gövdenin birleşim yerini kapatmak amacını da taşıdığı için, kullanımı belirli formdaki küpelerle sınırlı kalmamış ve birbirinden farklı küpe formlarında uygulanmıştır. İ.Ö. 2.yy’ın ikinci yarısına tarihlenen halka formu bir küpenin ön kısmına İsis tacı motifi de dahil olmak üzere K8’de görülen ana gövde formu daha küçük ölçülerde uygulanmıştır.³⁷⁴

Pelinna’dan bir küpe örneğinde ise araba sürerken betimlenen Nike figürünün halkayla bağlantısı K8 ve Vulci küpesindeki ana gövde formuyla sağlanmıştır.³⁷⁵ İsis tacı motifinin en erken ve kesin tarihlenen örneği olması açısından önem kazanan küpe, genel yapısına hakim olan zengin işçilik dışında temelde K8 ile benzerdir.

K8’in ana gövdesinde kullanılan İsis tacını bazı örneklerde hayvan başlarının üzerinde de görmek mümkündür. Hellenistik Dönem’in özgün küpe formu olan hayvan başlı küpe kümesi içerisinde yer alan vaşak protomlu küpede, hayvanın başının üzerinde K8 ile aynı form yapısına sahip İsis tacı bulunmaktadır.³⁷⁶ Mineleme tekniği ile süslenmiş boynuzların arasında mitolojik olarak dünyayı simgeleyen garnet taşından yapılmış küre bulunmaktadır. Hayvan başlı küpelerin erken dönem örneklerinde değerli ve yarı değerli taşların kullanılmamasına karşın, vaşak protomlu küpede sadece İsis tacında değil, aynı zamanda protomun bitiminde de garnet taşından yapılmış boncuk kullanılmıştır. Detaylı bir tarihlemeyen kaçınılması Geç Hellenistik Dönem’e verilen küpe, vaşak protomunda ve spiral atkılı halkasında görülen kaliteli işçilik nedeniyle en geç İ.Ö.2.yy sonuna ait olmalıdır. Yapımında değerli taşların kullanılması erken dönemlere tarihlenmesini engellemektedir. Ayrıca İsis tacının K8 ile olan benzerliği tarihleme açısından oldukça önemlidir. Amphipolis’de bulunan ve İ.Ö. 2.-1.yy’a tarihlenen bir küpede İsis

³⁷¹ Higgins 155.

³⁷² Hofmann – Davidson 109 Kat. no 30.

³⁷³ Hofmann – Davidson 166 Lev. 48 G.

³⁷⁴ Deppert-Lippitz 261 Kat. no 194.

³⁷⁵ Deppert-Lippitz 256 Res. 25.

³⁷⁶ Hoffmann- Davidson 109 Kat. no 30.

tacının ana gövde kadar ön planda verilebildiği görülmektedir.³⁷⁷ Hayvan başlı küpe kümesine giren Amphipolis örneğinde oval garnet taşı üzerinde bilinen örneklerden büyük ve stilize olmasıyla farklılaşan İsis tacı motifi bulunmaktadır.

Sonuç olarak K8'i tarihlemeye yararlanılacak olan İsis tacı motifinin başlangıcını İ.Ö. 2.yy'a tarihlenen Pelinna küpesi oluşturmaktadır. K8'de ki motifin, sarkacı ve ana gövdesi zengin işçilik gösteren ve İ.Ö. 2.yy tarihli küpelerden sade ve yalın stili ile ayrılmaktadır. Bu durumda doğal olarak motifin küpenin genel stiline uyduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Tarihleme yapabilmek için K8'in stilini ana gövdenin ve Eros figürünün stil özelliği ile bir arada değerlendirmek gerekmektedir. Gerek İsis motifi gerekse etrafı iki sıra nokta bordürle çevrili taş yuvasından oluşan ana gövde yapısı dikkate alındığında K8'in en yakın olduğu örnek, İ.Ö. 2-1.yy tarihlenen Vulci örneğidir. Farklı küpe tipinde ise İ.Ö. 2.yy sonuna ait olduğu düşünülen vaşak protomlu küpedir. Her iki örneğin kesişim tarihi İ.Ö. 2.yy sonu İ.Ö. 1.yy başını vermektedir. Diğer süsleme elemanlarının da incelenmesi sonucunda K8'in tarihi, verilerin çokluğundan dolayı netleşecektir.

Marshall tarafından İ.Ö. 1.yy'a tarihlenen küpeye asılan amphora sarkacının, ana gövdesi testere dişi motifleri ile süslenmiş olan örneğin sarkacı ile benzemesi, tarih olarak birbirlerinden farklı olmadıklarını düşündürmektedir.³⁷⁸

Sonuç olarak ana gövde formu İsis tacı motifinin de etkisiyle İ.Ö. 2-1.yy arasına yerleştirilmektedir. Bu durumda kesin bir tarihleme yapabilmek, ancak Eros figürünün değerlendirilmesi sonucunda mümkün olacaktır.

Sarkaçlı küpelerde sevilerek kullanılan Eros figürünün en erken örneği İ.Ö. geç 4.yy'a tarihlenen bir Makedonya küpesidir.³⁷⁹ Ana gövde, telkari tekniğinin de etkisiyle zenginleştirilmiş rozet motifinden oluşmaktadır. Kithara çalan Eros, ön ve arka olmak üzere iki ayrı parçadan yapılmış ve sonradan lehimlenerek birleştirilmiştir. Kolun ve bacağın üzerinde lehim izini görebilmek mümkündür. Figürün sol elinde bulunan ve aynı teknikte yapılan kitharanın üç tane olması gereken tellerinden sadece bir tanesi korunmuştur. Ayrıntılar genel olarak ustaca verilmeye çalışılmış ve özellikle yüz yapısında orantının korunmasıyla başarıya ulaşılmıştır. Saç şekli İ.Ö. 4.yy'ın üçüncü çeyreğine tarihlenen Nike'li bir küpe ile benzerdir.³⁸⁰

³⁷⁷ Hoffmann- Davidson 263 v.d. Kat. no 123.

³⁷⁸ Marshall 1911 Kat. no 2370. 2371.

³⁷⁹ Hoffmann – Davidson 87 Kat. no 14.

³⁸⁰ Hoffmann – Davidson 76 Kat. no 12.

Benzerliğin sadece saç şekli ile sınırlı kalmayıp genel yapı içinde geçerli olması, aynı atölye ürünü olabileceğini düşündürmektedir.

Amphipolis’de bulunan birbirinden farklı formda iki küpe örneği İ.Ö. 3.yy’a tarihlenmektedir.³⁸¹ Elllerinde taşıdıkları masklar dışında hiçbir ortak noktaları olmayan bu küpelerden biri, alışagelmışin dışında ana gövde olmaksızın doğrudan küpe iğnesi ile bağlantılıdır. Eros figürünün arkasına lehimlenen kulak iğnesi diğer örneklerde olduğu gibi uzun çengel formunu korumuştur. Erken dönemde yaygın olan bu form Roma Dönem’inde de sevilerek kullanılmıştır.³⁸² Stil olarak Roma Dönemi örneklerinden farklı olan Amphipolis küpesindeki Eros figürünün İ.Ö. 3.yy’a tarihlenen diğer küpenin sarkacındaki Eros’a benzemesi, her iki küpenin de form farklılığına rağmen aynı tarihten olabileceğini düşündürmektedir. Rozet formlu ana gövdeye asılan ve tam anlamıyla sarkaç oluşturan diğer küpede de aynı ikonografi görülmektedir. Detay işçiliğinin az olmasına rağmen, özde Makedonya küpesindeki rozet formlu ana gövde yapısını görmek mümkündür.

İ.Ö. 2.yy’da Eros sarkaçlı küpelerde ana gövdenin ve figürlerin genel yapısı dönemin sanat anlayışına ve işçilik özelliklerine bağlı olarak değişikliğe uğramıştır. İ.Ö. 4-3.yy’da yaygın olan altın rozetten oluşan ana gövde yapısı yerine, değerli ve yarı değerli taşların takı yapımında kullanılmaya başlamasıyla ana gövde taş yuvasından oluşmuştur. Ana gövde rozet kadar büyük olmadığı için kulak iğnesinin birleşim yerini kapatmak amacıyla ana gövdenin üzerine ikinci bir taş yerleştirme gereksinimi duyulmuştur.

Thesselya’da bulunan ve İ.Ö. 2-1.yy arasına tarihlenen bir küpede, dönemin getirdiği bütün değişiklikleri görmek mümkündür.³⁸³ Değerli taşların kullanıldığı bu küpede ana gövdede lal taşı, bağlantı yerini kapatan yuvada ise zümrüt bulunmaktadır. Gövdenin altında bulunan iki halkaya asılan Eros figürlerinden biri kithara, diğeri ise flüt çalmaktadır. Arkalarında uçuşan pelerin dışında her ikisi de çıplak olarak betimlenmiştir. K8’de olduğu gibi geniş verilen yüzde uzuvların büyük ve erken örneklere kıyasla ince işçilikten yoksun olduğu görülmektedir. Ayrıca belirgin verilen kasık çizgisi ve göbek deliği K8’deki Eros figüründe de görülmektedir. Birbirinden farklı stil özelliklerinin yarattığı çelişkiler nedeniyle tutarsız tarih görüşleri, Thesselya ve benzeri diğer küpeler için ortaya atılmıştır. Bazı araştırmacılar İ.Ö. 2.yy’a ait olduğunu düşünürken, bazıları İ.Ö. 1.yy’a tarihlenmektedir.³⁸⁴ Bütün bu çelişkiler göz önüne

³⁸¹ Hoffmann – Davidson 94 Kat. no 18.

³⁸² Marshall 1911, 34.

³⁸³ Hoffmann –Davidson 111Kat. no 32.

³⁸⁴ Hofmann – Davidson 286. Theselya küpesinin Palaikastron hazinesinde yer alan Eros sarkaçlı küpe ile olan

alınarak Hoffmann-Davidson tarafından Thesselya küpesi İ.Ö. 2-1.yy arasına yerleştirilmiştir.³⁸⁵

Aynı tarihe verilen Kassel Müzesi'nden bir çift Eros figürlü küpe, özellikle rozet motifinden oluşan ana gövdesi ile İ.Ö. 3.yy'a tarihlenen Amphipolis örneğine benzemektedir.³⁸⁶ Eros figürlerinin yüz ve vücutlarının hafif orantsız verilmesi özelliği, Kassel küpesinin Amphipolis örneğinden biraz daha geç bir tarihten olabileceğini, fakat rozet formu ana gövde formundan dolayı İ.Ö. 2.yy'dan sonra olamayacağını düşündürmektedir.

1909 yılında Thesselya'da ki Palaiokastro (Megalapolis) köyünde bulunan büyük bir hazine, gösterişli işçilikleri ve döneminin önemli takı formlarına sahip olduğu için büyük önem taşımaktadır.³⁸⁷ K8'in sarkacını oluşturan Eros'a hem stil hem de ikonografik açıdan tam anlamıyla benzeyen bir çift küpe tarihlleme açısından oldukça sorunlu bir buluntu niteliğini taşımaktadır. Ana gövde yapısı K8'den tamamen farklı olan Palaiokastron küpesinin sarkacındaki Eros figürü, İ.Ö. 2.yy'a tarihlenen Thesselya örneğine benzemektedir. K8 ile Palaiokastron küpesindeki en belirgin benzerlik, her iki örnekte de Eros'un Frig giysisi olarak adlandırılan giysi ile betimlenmesidir. Karını ve cinsel organı açıkta bırakan bu kıyafet ikonografik açıdan Attis'le bağlantılıdır. Thesselya örneğindeki çelişkiler, aralarındaki yakın benzerlikten dolayı Palaiokastron küpesi içinde geçerlidir. İ.Ö. 3.yy ile İ.Ö. 1.yy'dan olduğu düşünülen küpenin tarihinin netleşmesi, Eros figürlerinin benzerliğinden dolayı K8'in de tarihini belirlemede oldukça etkili olacaktır. Stilistik açıdan değerlendirildiğinde farklı saç formuna rağmen geniş ve ablak verilen yüz yapısının ortak olması her iki küpenin de aynı atölye ürünü olabileceğini düşündürmektedir.

Benaki Müzesi'nde bulunan Eros sarkaçlı küpe, ana gövde formu ve figürünün Attis kostümlü betimlenmesi bakımından Palaiokastron örneği ile benzemektedir.³⁸⁸ Özellikle iki taştan oluşan ana gövde, yanlarda bulunan ek süsleme elemanlarına kadar Palaiokastron küpesi ile benzerlik göstermekte ve aynı atölyenin ürünü olabileceğini de düşündürmektedir. Palaiokastron küpesinde sarkaçlar birbirinden farklı ikonografilerde betimlenirken, Benaki küpesinde her iki figürde mask taşımaktadır. Stilistik açıdan ise elbisenin işlenişindeki farklılık

benzerliği nedeniyle farklı görüşler ortaya atılmıştır. Palaikastron küpesi Arvanitopullos (AM 37 1912, 73 v.d.) Küthmann- Kusel (AM 50 1925, 167 v.d) ve Becatti (Oreficerie antiche della Minoiche alle Barbariche (1955) 378.) tarafından İ.Ö. 3.yy'a tarihlenirken, Segall ve Higgins ise İ.Ö. 1.yy'a tarihlenmektedir. Segall Thesselya küpesini Palaikastron ile olan benzerlikten dolayı İ.Ö. 1.yy'a tarihlenmektedir.

³⁸⁵ Hofmann – Davidson 111.

³⁸⁶ Naumann 40 Lev. 30, 69. İ.Ö. 4.yy örneklerine göre geç özellikler taşıyan küpe Naumann tarafından Eros sarkaçlı küpelerin başlangıç tarihi İ.Ö. 2.yy olarak kabul edilmesinden dolayı, İ.Ö. 2.yy'a tarihlenmiştir.

³⁸⁷ Naumann 286 Kat. no 136.

³⁸⁸ Segall 55 Lev. 16 a, Kat no 43.

kendini hissettirmektedir. K8 ve Palaiokastron küpesinde olduğu gibi karnı ve cinsel organı açıkta bırakan giysi, bu örneklerden farklı bir biçimde işlemişlerdir. Giysi, uçtuğu izlenimini verebilmek için yanlarda çember formunda işlenmiştir. Diğer örneklere oranla fazla sayıdaki kıvrımların sert verilmesi, tamamen farklı bir yapının oluşmasına neden olmuştur. Gerek Palaiokastron gerek K8 ile ortak olan en önemli nokta, detaydan yoksun ve kaba işlenmiş yüz yapısıdır.

Benaki Müzesi'ndeki küpenin stildeki farklara rağmen Palaiokastron küpesi ile beraber değerlendirilmesi gereği, hem ana gövde formu hem de Attis kostümü içerisinde betimlenmesinden anlaşılmaktadır. Segall tarafından İ.Ö. 1.yy başına tarihlenen Benaki örneğinin bir Suriye atölyesinin ürünü olduğu belirtilmiştir. Palaiokastron küpesi ise daha önceden de belirtildiği gibi bazı araştırmacılar tarafından İ.Ö. 3.yy'a verilmektedir. Fakat bu tarihli Eros figürlerinin genellikle rozet formu ana gövdeye asılması ve Attis kostümü, bu düşünceyi zayıflatmaktadır.

İ.Ö. 1.yy başlarına tarihlenen Palaiokastron küpesi ve Segall tarafından incelenen Benaki örneğinin, K8 ile benzer özellikler taşıması sonucu Patara küpesinin İ.Ö. 1.yy başlarına tarihlenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Yunan mitolojisinde sevgi tanrısı olarak bilinen Eros, bu özelliğinin sonucu olarak Aphrodite ile birlikte değerlendirilmektedir.³⁸⁹ Genelde tanrıçaya eşlik eden Eros'un tek başına betimlendiği anlatımları da oldukça yaygındır.³⁹⁰ Eros'la ilgili bilgileri ilk olarak Hesiodos vermektedir. En önemli tapınağı Boeotalılar tarafından yaptırılan Thespieae idi.³⁹¹ Klasik Dönem'de genç ve güzel erkek çocuğu gibi betimlenmekte, Hellenistik ve Roma Dönemi'nde ise kanatlı küçük çocuk olarak plastik ve seramik eserlerde işlenmektedir.³⁹² Annesinin Aphrodite olduğu bilinmekte babasının ise Ares, Hermes veya Zeus olabileceği belirtilmekte, fakat elde kesin bilgi bulunmamaktadır.

Bir çok dalda çeşitli ikonografide betimlenmiş olan Eros, takılarda da belirli konuların dışına çıkmamıştır. Askılı küpe örneklerinin sarkaçlarında kase taşıyan, flüt veya kithara çalan, mask taşıyan ve dans ederken betimlenen Eros figürleri yoğun olarak görülmekte, ayrıca aynı kompozisyonların diğer takı formlarının uygulandığı da örneklerden bilinmektedir.³⁹³

³⁸⁹ The Classical Oxford Dictionary (1950) 338 v.d. bkz. Eros (G.M. A. Hanfmann)

³⁹⁰ LIMC III 2 (1986) no 332, 335. bkz. Eros (A. Hermari - H. Caseimatis - R. Vollkommer)

³⁹¹ R. Graves, The Greek Myths 1 (1950) 58.

³⁹² LIMC III 2 (1986) no 141, 142. bkz. Eros (A. Hermari - H. Caseimatis - R. Vollkommer)

³⁹³ Hoffmann - Davidson Hellenistik Dönem takılarını inceleyen eserde, askılı küpe formunda kullanılmış

Yaygın bir kompozisyonda betimlenen K8'in ikonografisini farklı ve karmaşık kılan özellik, Attis kostümü ile betimlenmesidir. Palaiokastron hazinesinde yer alan ve daha önceden stil ve atölye açısından değerlendirilen askılı küpenin sarkacındaki Eros figürünün üzerinde de aynı giysiyi görmek mümkündür.³⁹⁴ Diz kapağının üzerinde bulunan düğmeler ve pantolondan pelerine geçiş K8 ile tam olarak benzemektedir. İkonografik olarak uzun kollu ve göbeği açıkta bırakan Frig giysisi içerisinde verilmesi, aynı kıyafetle betimlenen ve Frigya'da önemli bir yeri olan Attis kültü ile bağlantı olarak görülmesine neden olmuştur. Eros'u küpe sarkaçlarına ek olarak terrakotta örneklerinde de doğu giysisi ile görmek mümkündür.³⁹⁵ İ.Ö. 3.yy'ın üçüncü çeyreğine tarihlenen Erethria'dan olduğu düşünülen terrakottada Eros uzun kollu ve sadece karnı açıkta bırakan kemerli bir pantolon giymiştir. Attis giysisi olarak bilinen bu kıyafeti Tarsus'da bulunan Attis terrakottalarında da görmek mümkündür.³⁹⁶ Girland taşıyıcı olarak bu giysi ile betimlenen Attis örneklerine Attis Castratus (hadım edilmiş Attis) olarak yorumlanmıştır.³⁹⁷ Plastik sanatında Attis'in bu tarzda betimlenmesi Roma Dönemi'nde gerçekleşmiştir.³⁹⁸ Friglerden itibaren Kybele ile birlikte düşünülen Attis, Roma Dönemi'nde ise Claudius'dan itibaren yayılım göstermiştir.³⁹⁹

Takı örneklerinde Eros ile Attis birlikteliğiyle ilgili olarak kapsamlı bilgileri Segall'den edinmek mümkündür.⁴⁰⁰ Segall kanatlı ve Frig giysili çocukları Adonis olarak yorumlamakta ve Frig Kybele'si ile bağlantılı olan Suriye'nin yerli tanrıçasının, Grek Aphrodite'sinin özelliklerini aldığı bir dönemde Eros - Attis ilişkisini gösteren bu tarz betimlenmelerin yadırganmaması gerektiğini belirtmektedir.⁴⁰¹ Anadolu'da erken dönemlerden itibaren yaygın olan ana tanrıça kültürünün Frig Döneminde efsanelerle zenginleştirildiğini ve daha sonra Klasik Yunan Mitolojisine ise küçük değişikliklerle aktarıldığı anlaşılmaktadır. İ.S. 1-2.yy'a tarihlenen K8'de Eros'un üzerinde görülen giysi ve kendine özgü başlığı ile betimlenmiş terrakotta ve bronzdan yapılan plastik örnekler, Roma Dönemi'nde Attis'e olan ilgiyi göstermesi açısından

Eros sarkaçlarını ve diğer takılar formlarında betimlenmiş Eros'lu örnekleri görmek mümkündür.

³⁹⁴ Hoffmann-Davidson 287 Kat. no 136.

³⁹⁵ The Search for Alexandr. Museum of Fine Arts Boston 27 Ekim 1981- 10 Ocak 1982 (1980) 151 no. 94

³⁹⁶ N. Baydur, Attis kültü ve Tarsus'ta bulunmuş Attis Terrakottaları. Karatepe'deki Işık. Anı Kitabı (1998), Lev.112, 6. 7.

³⁹⁷ T. Korkut, die kaiserzeitlichen pampylisch-kilikischen Girlandenostotheken aus Kalkstein. Untersuchungen zu Typologie, Chronologie und Ikonographie. (1999)

³⁹⁸ a.g.e. 44 dn. 118.

³⁹⁹ Attis kültü için bkz. Baydur, a.g.e. 105.

⁴⁰⁰ Segall 55 v.d.

⁴⁰¹ Segall 55 v.d.

önem taşımaktadır.⁴⁰²

Diğer bir görüşte Attis'in Sami kökenli olduğu ve Yunan Mitolojisinde yer alan Adonis ile bağlantılı kabul ederek Suriye Aphrodite'sinin semitik eşlikçisi olduğu görüşü ileri sürülmüştür.⁴⁰³ Bu görüş Segall'in yerli Suriye tanrıçasına eşlik eden Adonis tezini de doğrular niteliktedir.

Attis'in elinde syrinx taşıyan betimlemesi, K8'de kithara çalan Eros figürünün kompozisyonu ile müzik aleti çalması açısından uyumaktadır.⁴⁰⁴ Belirli bir kompozisyonda Eros ile Attis betimlemelerinin ortak noktada çakışması, aralarındaki bağlantının kurulmasını da desteklemektedir. Roma Dönemi mevsim lahitlerinin üzerinde Eros'u Attis giysisi içerisinde görülmektedir.⁴⁰⁵ Ayrıca Attis, Eros gibi küpe sarkacı olarak yapılmış örneklerinde dans ederken betimlenmiştir.⁴⁰⁶ Delos'dan iki küpe örneğindeki Attis sarkacı, giysi ve saç biçimi açısından K8'e benzemekte, fakat taşıdığı Attis başlığı ile ayrılmaktadır.

Sonuç olarak K8'in sarkacında Attis giysisi içerisinde Eros figürü bulunmaktadır. Attis'in ve Eros'un ortak formlarda ve benzer kompozisyonlarda betimlenmesi, aralarındaki ilişkiyi göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Aynı mezarda ele geçen takıların Aleksandria atölyesinde yapıldığı düşünülmesine rağmen K8'in buna ek olarak Suriye atölyesine de ait olabileceği düşünülmektedir. Aynı ikonografiye sahip olan Benaki küpesinin Segall tarafından Suriye atölyesine ait olduğunun belirtilmesi bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

⁴⁰² LIMC III 2 (1986) 17 no. 41,50,53 bkz. Attis (M. J. Vermaseren – M. B. De Boer)

⁴⁰³ N. Baydur, Attis kültürü ve Tarsus'ta bulunmuş Attis Terrakotaları, Karatepe'de ki Işık Anı Kitabı (1998), 105 dn.2.

⁴⁰⁴ LIMC III, 2 (1986) 21 no. 115 bkz. Attis (M. J. Vermaseren – M. B. De Boer) Edirne'den Hadrianoupolis örneğidir.

⁴⁰⁵ T. Korkut, a.g.e. 44. dn. 121.

⁴⁰⁶ LIMC III 2 (1986) no. 278. bkz. Attis (M. J. Vermaseren – M. B. De Boer)

4.1.1. Küpe Sarkaçları

37- KS1 YAPRAK FORMLU SARKAÇ

Müze Env. No= 135.28. 97 Buluntu Yeri= O.M. 40 Zincir Uz.=1.9 cm. Malz.= Altın

Sivri uçlu yaprak formunda yapılan ince altın plakanın ortasına ve kenarlarına ince insize çizgilerle damarlar işlenmiştir. Sarkacın üzerinde küpe ile bağlantıyı sağlayan ve çok az bir kısmı korunan zincirin takılması için, küçük bir halka bulunmaktadır.

Bitkisel motiflerin Erken Minos Dönemi'nden itibaren takı sanatında sevilerek kullanıldığı ele geçen örneklerden anlaşılmaktadır.⁴⁰⁷ Özellikle çelenklerde ana yapıyı oluşturan yaprak motifi, bitkisel bezemenin en önemli örgesidir. Klasik Dönem'le beraber palamut ve çiçek motiflerinin de özellikle kolye ve küpelerde sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir.⁴⁰⁸ Palamut motifiyle bitkisel bezeklerin sarkaç olarak kullanımı da yaygınlaşmıştır. Hellenistik Dönem'de ise bitkisel motifler erken dönem örneklerden farklı olarak ana motifleri süslemek için kullanılmış ve İ.Ö. 3.yy'da kullanımı sona eren palamut motifinin yerini, rozet ve bitki dalları ile palmet motifi almıştır.⁴⁰⁹

Bitkisel motiflerin, Roma Dönemi'nde takı formlarına geometrik hatların hakim olması sonucunda Hellenistik Dönem'e kıyasla belirgin biçimde azaldığı dikkati çekmektedir. Mevcut olan bitki motifleri ise oldukça yalın ve ayrıntısız işlenmiştir. Erken Hellenistik Dönem'de örnekleri görülen sarkaç amaçlı bitki motifleri, Roma Dönemi'nde stilize olmuş palmet ve yaprak motiflerinden oluşmaktadır. Ancak bunlar daha azdır. Gerek sarkaç gerek yan süsleme elemanı olarak kullanılan bitki motifleri, aynı stilistik özellikleri taşımaktadır.

İ.S. 1.yy'a tarihlenen bir bilezik üzerinde yan süsleme elemanı olarak kullanılan yaprak motifleri, stilize formlarıyla KS1'i andırmaktadır.⁴¹⁰ Sarkaç olarak kullanılan yaprak motifinin küpe ile bağlantısı kaliteli işçilik gösteren zincir ile sağlandığı için diğer örneklerden ayrılmaktadır. Birbirinden farklı formların görüldüğü Roma küpelerinde sarkaçlar genelde ya ince tel çubuk aracılığıyla asılıyordu, ya da sarkacın üzerine yerleştirilen küçük kulp ile doğrudan halka ile bağlantı sağlanmaktaydı. Tam olarak benzeri bulunmayan yaprak motifinin

⁴⁰⁷ Higgins, Lev. 2 A-B.

⁴⁰⁸ İ.Ö. 5.yy ortasından kolye örneği için bkz. Deppert-Lippitz 145 Res. 93.

⁴⁰⁹ Hoffmann – Davidson 159 Kat. no 56. Batı Suriye'den İ.Ö. 2.yy'ın birinci yarısına tarihlenen bilezik örneği. Altın, garnet ve cam malzemeden yapılan bilezikde sarmaşık motifi ve rozetler yan süsleme elemanı olarak kullanılmıştır.

⁴¹⁰ Higgins, Lev. 59 A.

ucuna yerleştirilen altın taneciği, örneklerin çokluğundan da anlaşıldığı üzere dönemin önemli bir süsleme unsurudur.⁴¹¹ İlk başta küpe iğnesi ve ana gövdenin lehim izini kapatmak amacıyla⁴¹² yapılan motif, ilerleyen aşamalarda ayrı bir süsleme elemanı haline gelmiştir.⁴¹³ Sarkaçların bitimine yerleştirilen ve süsleme amacı taşıyan altın tanecikleri genelde üçgen oluşturacak biçimde yerleştiriliyordu.⁴¹⁴ İ.S. 2.yy'a tarihlenen burgulu telden halka formu bir küpeye asılan küre sarkacın bitimine, altın taneciklerinden üçgen süsleme yapılmıştır.⁴¹⁵ Erken dönemlerden itibaren sevilerek kullanılan granülasyon, Geç Roma Dönemi küpelerinde de görülmektedir.⁴¹⁶ Form olarak bire bir benzeri bulunmayan KS1 sarkacı, gerek bağlantının altın tel yerine iyi bir işçilik gösteren zincir ile sağlanması gerek buluntu yeri olan O.M.40'dan çıkan takı kümesinin desteğiyle İ.S. 2.yy'a ait olmalıdır. Ayrıca stilize olmuş yapısı da dönemin takı formlarına uymaktadır.

38- KS2 BONCUKLU SARKAÇ

Müze Env. No= 134. 28.97 Buluntu Yeri=O.M.40 Uz.= 1.3cm. Boncuk Çapı= 0.4cm. Malz.= Altın - Cam

İnce altın tel mavi cam boncuk ile sonlanmıştır. Boncuk deliği tel ile kapatılarak düşmesi engellenmiştir. Küpe halkası ile bağlantıyı sağlamak için telin ucu çengel formunda yapılmıştır.

KS2, Roma Dönemi halka formu küpelerin genel sarkaç yapısının tipik bir örneğidir.⁴¹⁷ Bu sarkaç formu yalnızca halka formu küpelere özgü olmamakla beraber, Marshall tarafından oluşturulan S kümesindeki küpelerde de kullanılmıştır.⁴¹⁸ İ.S. 2.yy'ın ikinci yarısına tarihlenen Tryphena örneğinde S formu küpenin gövdesine, sarkaç KS2'de olduğu gibi çengel yaparak tele lehimlenmiştir.⁴¹⁹ Lehim izlerini kapatmak için gerekli yerlere altın tanecikleri konulmuştur. Yivli altın telin bitiminde oval boncuk bulunmaktadır. Boncuk, KS2'de kullanılan yöntemle sabitleştirilmiştir. Küpenin formu bilinmemekle beraber, sarkaç yapısında her iki örnek detaya

⁴¹¹ Bingöl, Kat. no 58; Ondrejova, Lev. 12, 2 a. b.

⁴¹² Ondrejova 55 Lev. 12, 22.23. İ.S. 1-2.yy arasına tarihlenen glabular formu küpe örneğinde, küpe iğnesi ile ana gövdenin bağlantı yerini kapatmak amacıyla üç adet granüle altın taneciği işlenmiştir.

⁴¹³ Higgins Lev. 54 B. İ.S. 2.yy'a tarihlenen Amathus örneğinde tel çubuk ile halkaya bağlanan altın küresinden oluşan sarkacında, küre ile telin birleşim yerinin etrafı altın tanecikleri ile sarılmıştır. Bu tür süslemeyle birleşim yerini kapatmak amaçlanmıştır.

⁴¹⁴ Ondrejova 71 Lev. 14, 46.

⁴¹⁵ Bingöl, Kat. no 58.

⁴¹⁶ İ.S. 3-4.yy'a tarihlenen küpe örneği için bkz. Coche de la Ferte, Lev. 43, 1.

⁴¹⁷ Ruseva-Slokoska, Kat. no 36.

⁴¹⁸ Marshall 1911, 44.

⁴¹⁹ G. Becatti, Oreficerie Antiche Dalle Minoiche alle Barbariche (1955) 217 Lev. 151, 536.

kaçan süs unsurları dışında özde benzerlik bulunmaktadır. Aynı mezardan ele geçen K3, K6 ve K7’de aynı sarkaç yapısı bulunmaktadır. Bu nedenle KS2 sarkacı, bu küpelerden form ve tarih olarak ayrı düşünülmemelidir.

Aynı sarkaç yapısını İ.S. 3.yy’a tarihlenen üç sarkaçlı bir küpe örneğinde de görmek mümkündür.⁴²⁰ Sarkaçların boncukları ele geçmemesine rağmen, telin ucunda boncuğu tutması için yapılan çengeller kalmıştır. Bu tür sarkaçlarda halkayla bağlantıyı sağlayan çengeller, genelde tele lehimlenerek birleştiriliyordu. KS2 örneğinde ise farklı olarak telle birleştirilmemiştir. Aynı özelliğin İ.Ö. 1.yy - İ.S. 1.yy’a tarihlenen bir küpede de görülmesi, her iki bağlantı biçiminin de eş zamanlı kullanıldığını göstermektedir.⁴²¹ Bu örnekten de anlaşıldığı üzere halka formu küpelere bağlı olarak bu sarkaç formu, asıl İ.S. 1-3.yy arasında kullanılmıştır. Farklı forma sahip boncuğu ve halkanın bağlantı yerinde bulunan “Herakles Düğümü” motifinden dolayı KS2 sarkacından daha erken olmalıdır.

Başlangıç tarihi olarak en erken İ.S. 1.yy’ı kabul etmek, diğer takıların homojenliğine de uymaktadır. İ.S. 2.yy’a tarihlenen halka formu disk aplikli küpenin yuvarlak cam boncuklu sarkacının bulunması, O.M. 40’da bulunan K3, K4, K5 ile sarkaç ve genel küpe tipolojisi açısından benzerlik göstermektedir. Önemli olan nokta KS2’nin diğer buluntulara dayanarak halka formu küpe sarkacı olduğudur. Ayrıca O.M. 40’da sarkaçsız halka formu küpelerin bulunması, KS2’nin bunlardan birine ait olabileceği düşündürmektedir. Bu düşünce beraberinde, KS2’nin tarihinin diğer halka formu küpelerle aynı kalması zorunluluğunu getirmektedir.

39- KS3 ALTIN BONCUKLU SARKAÇ

Müze Env. No= 133.28.97 Buluntu Yeri= O.M. 40 Yük.= 1 cm. Çap= 0,6 cm. Malz.= Altın

Üzeri yer yer ince yivlerle süslü, içi boş altın küreden oluşan bir küpe sarkacıdır. Üst kısmında küpe halkası ile bağlantıyı sağlayan küçük bir kulp bulunmaktadır. Sarkacın bitiminde ise üç adet altın taneciği üçgen oluşturacak biçimde birbiri üzerine yapıştırılmıştır.

İ.Ö. 7-5.yy’a kadar granül süslemenin sarkaçta kullanımı görülmemekte ve ilk olarak İ.Ö. 5.yy’da Etrüsk küpelerinde ortaya çıkmaktadır.⁴²² KS3’ün belirgin süsleme özelliği olan

⁴²⁰ Ondrejova 75 Lev. 4, 51.

⁴²¹ Naumann, Lev. 16, 74.

⁴²² Naumann Lev. 40, 3.

granülasyon, İ.Ö. 6-5. yy'da dönemin yaygın formu olan spiral küpelerin bitim yerlerini süslemekteydi. Altın tanecikleri ile genelde piramit motifi oluşturulmaktaydı.⁴²³ Özellikle Arkaik küpelerde yoğun olarak görülen granülasyonun kullanımı yalnızca spiral küpeler ile sınırlı kalmamış, ayrıca ikinci önemli formu oluşturan halkası kayık formu (boat shape) küpeleri de süslemiştir. Spiral ve kayık formu küpelerde KS3'den farklı olarak granüle süsleme sarkacı değil, doğrudan küpenin ana formunu süslemede kullanılmıştır.⁴²⁴ Gösterişli bir yapı sağlayan bu teknik, özellikle Etrüsk takılarında ana süsleme unsuru olmuştur. KS3'de olduğu gibi İ.Ö. 4-3.yy'la tarihlenen küpenin küresel sarkacının ucuna granülasyonla üçgen oluşturulmuştur.

Arkaik küplerde ana motif olarak kullanılan granülasyon süslemeler, Hellenistik Dönem'de takı repertuarının zenginleşmesine paralel olarak sadece yardımcı süsleme elemanı olmuştur. Hayvan başlı küpelerde altın taneciklerinden oluşturan küçük halkalar boncukları birbirinden ayırmak için kullanılmıştır.⁴²⁵ Roma Dönemi'nin geometrik hatlara dayalı takı sanatında ise Hellenistik geleneğe bağlı olarak granüle süsleme ikinci motif olma özelliğini korumuş, fakat Arkaik örneklerde olduğu gibi üçgen ve piramit formlar tercih edilmiştir.

Özellikle Geç Roma ve Erken Bizans takılarında, Etrüsk örneklerinde olduğu gibi granüle süsleme genel yapıya hakim olmuş ve özellikle küpelerde dönemin stil özelliklerine bağlı olarak yoğun biçimde uygulanmıştır. İ.S. 1.yy başlarında ortaya çıkan ve altın küreden ana gövdenin kulak iğnesi ile bağlandığı alana daha küçük bir kürenin yerleştirilmesiyle oluşturulan küpe tipine, "ball-type" adı verilmektedir.⁴²⁶ İ.S. 2.yy sonuna kadar devam eden bu küpelerde ana gövde ile üstte yer alan küçük kürenin bağlantı yerini kapatmak amacıyla altın taneciklerinden bir dizi oluşturulmuştur.⁴²⁷ KS3'de olduğu gibi üçgen formunda ve küpe sarkacının bitimini süsleyen örnekler, İ.S. 2.yy'dan itibaren görülmektedir. Burgulu halka formu küpeye eklenen küçük altın kürenin bitimine KS3'de olduğu gibi altın taneciklerinin üst üste yerleştirilmesiyle piramit formuna yakın süslemeler oluşturulmuştur.⁴²⁸ KS3'de olduğu gibi teknik zorunluluğa bağlı olarak küpe halkası ile bağlantı, kürenin üzerindeki küçük kulp aracılığıyla sağlanmıştır.⁴²⁹ Aralarındaki belirgin farklılık, KS3'ün halkayla olan bağlantısının kısa tutulmasıdır.

⁴²³ Coche della Fert, e Lev. 16, 2.

⁴²⁴ Bingöl Kat no 23-25.

⁴²⁵ Hoffmann - Davidson 108 Kat. no 29.

⁴²⁶ Higgins 184.

⁴²⁷ Pfeiler, Lev. 2, 1.

⁴²⁸ Ondrejova, Lev. 5, 4b. 5a. b.

⁴²⁹ Ondrejova 71 Lev. 16, 1.

İ.S. 3-4 yy tarihlenen halka formu küpe, granül süslemenin yoğunlaşmasıyla artık Geç Roma Dönemi'nin stil özelliklerini taşımaktadır. İ.S.2.yy örneklerinde altın boncuğun bitiminde genelde üç veya dört altın taneciğinin üçgen formunda birleştirilmesiyle oluşturulan süslemeler bulunurken, geç örneklerde granül süslemenin yalnızca sarkaçta değil, aynı zamanda küpenin geneline yayılarak halkada da kullanıldığı görülmektedir.⁴³⁰

Sonuç olarak, İ.S. 1-2.yy örneklerinde sadece geometrik hatlı olan ana motifleri süsleyen ve bazı örneklerde görüldüğü gibi bağlantı yerlerini kapatarak işlevsel amacı da olan granül süslemeler, Hellenistik örneklerde görülen ikincil kullanımın devamı niteliğini taşımaktadır. İ.S. 3-4.yy'larda ise tam tersi bir gelişimle granüle süslemenin artması ve Arkaik örneklerde olduğu gibi genel yapıya hakim olması da tarih belirlemede oldukça önemli bir özelliktir. Bu gelişim tablosunda KS3'ün tarihini İ.S. 1-2.yy arasındaki zaman diliminde aramak gerekmektedir. Gerek İ.S. 2.yy tarihli aynı form özelliklerini gösteren küpenin varlığı, gerek İ.S.1.yy'da sarkaçlarda üçgen motifinin kullanımına örnek bulunmamasından dolayı KS3'ün İ.S. 2.yy'dan olduğu düşünülmektedir.

⁴³⁰ Kunst der Antike. Galerie Günther Puhze 4 (1982) 5 no. 34.

4.2. Sarkaçsız Küpeler

40- K9 HALKA FORMLU KÜPE

Müze Env. No= 16.27.95 Buluntu Yeri= O.M. 3 ap= 2.1 cm. Yük.= 1.8 cm. Malz.= Altın- Akik

İnce spiral telden oluşturulmuş halka küpedir. Başlangıçta kalın olan tel sona doğru incelmiş ve bitim yerinde spiral teller düzleşerek birleşmiştir. İnce bitim yeri başlangıçta oluşturulan ilmiğin içinden geçip iki defa dolanarak sonlanmıştır. İlmiğin hemen altında altın taneciklerinden oluşturulan halkalar arasında hareket halinde olan oval boncuk bulunmaktadır. Boncuğun ortası kalın beyaz şeritli, geri kalan yerleri ise kahverengi bantlıdır. Boncuklardan bir tanesi diğerinden daha mat olması ile ayrılır.

Spiral halkası ve altın taneciklerinden oluşturulmuş bileziklerin arasında bulunan oval boncuğu ile K9, Hellenistik Dönem'in karakteriştiği olan hayvan başlı küpeler grubuna girmektedir. Bu tip küpelerin bitim yerlerinde, erken örneklerde insan, geç örneklerde ise hayvan başları bulunmaktaydı. İnsan başlarının s s olarak kullanımı ilk kez İ.Ő. 4.yy'da spiral formlu küpelerde görülmektedir.⁴³¹ Hayvan başlı küpelerde en çok aslan kullanılmış, Hellenistik Dönem sonlarında boğa, keçi, vaşak ve yunus gibi diğer hayvanlar da yapılmıştır.⁴³² Aslan başlı küpelerin çıkış noktası Etrüsk sanatı olarak kabul edilmektedir.⁴³³

Aslan başlı küpeler halkalarına göre burgulu ve burgusuz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.⁴³⁴ Burgulu örneklerde kendi içinde ince ve kalın olmak üzere iki alt kümeye ayrılır.⁴³⁵ İnce spiral halka ilk olarak İ.Ő. 4.yy ortalarında İtalya'da görülmektedir. K9'un halka formu "ince tel spiral halka" grubuna girmektedir.

Halka formuna ek olarak tarihlemeye kullanılacak ikinci önemli unsur, küpenin bitiminde altın taneciklerinden yapılan iki halka arasına yerleştirilmiş boncuk s slemesidir. K9, oval boncuk süslemesiyle en erken İ.Ő. 3.yy'ın ilk yarısında görülen taşlı küpelerle aynı özelliği taşmaktadır.⁴³⁶ Erken örneklerde aslanın gözünü ya da boğa başını süsleyen değerli taşların daha sonra kullanım alanı çeşitlenmiş ve K9'da olduğu gibi halkalar arasına boncuklar

⁴³¹ Deppert-Lipitz 130.

⁴³² M. Pfrommer, Untersuchungen zur Chronologie früh- und Hochhellenistischen Goldschmucks, İstForsch 37 (1990) Lev. 24, 4 - 12.

⁴³³ a.g.e. Lev. 26, 1 İ.Ő. 5.yy'a tarihlenen düz halkalı Etrüsk  rneği genel yapısıyla İ.Ő. 4.yy aslan başlı küpelerine benzemektedir.

⁴³⁴ a.g.e. 154 Lev. 23, 6. Doğu'da yapılan aslan başlı küpelere özgü bir özellik olan düz halka, Ptolemaos Dönemi'nde Kıbrıs ve Mısır'dan örnekleri bulunmaktadır.

⁴³⁵ a.g.e. 154 Lev. 23, 4. İ.Ő. 4.yy'a ait aslan başlı küpelerde kalın burgulu halka formu bulunmaktadır

⁴³⁶ Hoffmann - Davidson 108 Kat. no 29.

yerleştirilmiştir.⁴³⁷ Boğa, vaşak ve yunus başlı küpelerde tek boncuk yerine farklı renklerde üç veya dört boncuk yerleştirilmiştir. Boncuk sayısındaki artışa paralel olarak, hayvan başlarının hafif stilize olması ve halkanın incelmeye başlaması izlenebilen gelişim çizgisidir.

İ.Ö. 2.yy'ın sonuna tarihlenen bir karşılaştırma örneğinde küpede K9'da olduğu gibi, altın taneciklerinden yapılan halkaların arasında akik taşından oval boncuk bulunmaktadır.⁴³⁸ Küpenin bitiminde bulunan yunus başı çıkartıldığında, halkanın burgusu ve boncuklu süslemesi ile K9'un formu oluşmaktadır. Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen diğer bir küpede vaşak başının doğallıktan uzak işlenmesi ve birden fazla boncuk dizisinin bulunması hayvan başlı küpelerden spiral halka formuna geçişi göstermektedir.⁴³⁹

K9 genel stil gelişimi içerisinde ince spiral burğu ve boncuk süslemesinde görülen kaliteli işçilikle Roma Dönemi halka formulu küpelerinden farklıdır. Ayrıca Higgins tarafından İ.Ö. 1.yy içine tarihlenen vaşak başlı halka formulu küpe örneği, burgulu halka yapısı ve ortası beyaz bantlı oval boncuğu ile K9'a benzemektedir.⁴⁴⁰ Vulci'den ele geçen bu küpe ve aynı stil özelliklerini gösteren diğer örnekler Marshall tarafından İ.S. 1.yy içlerine tarihlenmiştir.⁴⁴¹ Örneklerin hepsinde yunus başı ve oval bantlı akik boncuk kullanılmıştır. Gerek yunus başlarında gerekse de halkalarında görülen kaliteli işçiliğe dayanarak küpeler Higgins'ın belirttiği gibi, İ.Ö. 1.yy içlerine tarihlenmelidir. Bu örneklere dayanarak K9 için İ.Ö. 1.yy'ın ilk yarısı tarihi uygun görülmüştür.

41- K10 ÜZERİ YAZILI HALKA KÜPE

Müze Env. No= 48.28. 97 Buluntu Yeri= O.M. 30 Yük.= 2.1 cm Gen.= 1.9 cm Malz.= Altın

İnce altın tellerden saç örgüsü biçiminde oluşturulan ana halkaya yassı, yuvarlak bir plaka aplike edilmiştir. Üzerine iki satır halinde ve granül tekniği ile büyük olasılıkla sahibinin adı ONHCI ΦOPA yazılmıştır. Plakanın kenarlarında altıgen oluşturacak biçimde küçük halka çıkıntılar bulunmaktadır.

Gerek üzerinde bulunan yazısı, gerek kenar çıkıntıları ile tekil bir örnek olma özelliğini

⁴³⁷ Pfrommer, a.g.e. Lev. 23, 9. İ.Ö. 3.yy ortalarına tarihlenen hasır örgü halkalı aslan başlı küpede aslanın gözünde ve bağlantı yerine yerleştirilen rozetin ortasında değerli taş bulunmaktadır.

⁴³⁸ Marshall 1911 Kat. no 2426-2427.

⁴³⁹ Hoffmann – Davidson 110 Kat. no 31.

⁴⁴⁰ Higgins, Lev. 47 B.

⁴⁴¹ Marshall 1911 Lev. 70, 2430. 2426.

taşıdığı için K10'u tarihlemek ancak genel küpe formunu ve yazı karakterini inceleyerek mümkün olacaktır. Ayrıca kaliteli bir işçilik gösteren örgü halkası da karşılaştırma örnekleriyle tarihlemeye yardımcı olabilecek niteliktedir. Küpenin genel formu Hellenistik Dönem hayvan başlı halka küpeleri hatırlatmaktadır. Özellikle plakanın üzerinde bulunan ilmiğe telin çengel yaparak, geçirilmesi O.M. 40'dan ele geçen disk aplikli K6, K7 ve K15'in bağlantısından farklıdır. İ.S. 2.yy'a ait olduğu düşünülen bu küpelerde tel ilmiğe iki defa sıkıca dolanmıştır. K10'da uygulanan ve diğer Patara küpelerinden farklı olan bağlama tekniği ise, Hellenistik Dönem hayvan başlı küpelerinde görülmektedir.⁴⁴² Bağlama tekniğine ek olarak saç örgüsünden oluşturulan halka yapısının İ.Ö. 3.yy ortalarına tarihlenen boğa başlı bir küpede görülmesi K10'nun Hellenistik Dönem hayvan başlı küpelerinin etkilerini taşıdığını bir kez daha göstermektedir.⁴⁴³

Saç örgüsü biçiminde oluşturulan halkayı, Roma Dönemi'nin süsleme özelliklerine uygun olarak yapılmış değişikliklerle, İ.S. 1-2.yy'a tarihlenen başka bir küpe örneğinde de görmek mümkündür.⁴⁴⁴ İşçilik açısından K10'a yakın kalitede yapılan halkaya yerleştirilen diskin üzerinde, dönem özelliği olarak granül süslemeler bulunmaktadır. Burgulu halka formuna sahip olan başka bir örnekte ise, halka üzerine işlenmiş disk ve boncuk eklenmiştir.⁴⁴⁵ Bu örnekte burgunun kalın olması ve ek süsleme elemanı olarak boncuğun varlığı ile küpenin terminus post quem İ.S. 3.yy'dır. Bu küpenin bağlantısı, telin ilmiğe iki defa dolanmasıyla K10'dan farklılaşmaktadır. K10'nun daha kaliteli bir işçiliğe sahip olması ve bağlama tekniğiyle Geç Roma Dönemi örneklerinden farklılığı İ.Ö. 1.yy içinden olduğunu düşündürmektedir. Hellenistik Dönem'in hayvan başlı küpelerine olan yakınlığı ve kaliteli işçiliği nedeniyle küpe İ.Ö. 1.yy ortasına tarihlenmiştir. Küpe üzerindeki sigmanın C karakterinde yapılmış en erken örneğinin İ.Ö. 50-40 yıllarına tarihlenen İskenderiye basımlı sikkeler üzerinde görülmesi, hem tarihlemeyi hem de K10'nun İskenderiye atölyesi ürünü olmasını desteklemektedir.⁴⁴⁶

⁴⁴² Hoffmann - Davidson 108 v.d. Kat. no 29-30.

⁴⁴³ Pfrommer, a.g.e. Lev. 25, 8.

⁴⁴⁴ Naumann 42 Lev. 16, 79.

⁴⁴⁵ Naumann, Lev. 16, 81.

⁴⁴⁶ W. Weiser, Katalog Ptolemäischer Bronzemünzen der Sammlung des Instituts für Altertumskunde der Universität zu Köln (1995), 112 no. 186-188.

42- K11 HALKA FORMLU BİR ÇİFT KÜPE

Müze Env. No= 81.28.97-82.28.97 Buluntu Yeri= O.M. 40 Çap= 1.4 cm. Malz.= Altın

Halka formu küpenin bağlantısı iki kat telden, düzgün ve diğer örneklere göre çapı daha geniş olan yuvarlak ilmik ile sağlanmıştır. Bağlantı yerine doğru incelen diğer uç ilmikten geçerek iki kez dolanmıştır. İلميğin altında yoğun olmak üzere halkanın üzerinde yer yer süsleme amacıyla yapılmış yivler görülmektedir. Sarkaçlı örneklerle aynı forma sahip olması K11’inde sarkaçlı olduğunu düşündürmektedir. Eserin tarihlenmesi K13 ile birlikte ele alınacaktır.

43- K12 HALKA FORMLU KÜPE

Müze Env.No= 63.28.97 Buluntu Yeri= O.M. 40 Çap=1.4 cm. Malz.= Altın

Yuvarlak kesitli altın telden oluşturulan halka formu küpedir. Özenli bir yapı göstermeyen ilmikten geçen telin diğer ucu örneklerden bilindiği üzere iki kez dolanmıştır. Halkanın üzerinde çiziklerle yivler oluşturulmuştur. Eserin tarihlenmesi K13 ile birlikte ele alınacaktır.

44- K13 OVAL FORMLU KÜPE

Müze Env.no= 137.28. 97 Buluntu Yeri= O.M. 40 Çap= 1.4 cm. Malz.= Altın

İلميğin altında düz ilerleyen ve köşe yaparak yukarıya doğru yuvarlaklaşan eser farklı yapısına rağmen halka formu küpe grubuna girmektedir. Genelde yuvarlak kesitli olan altın tel sadece köşe yapan kısımda düzleştirilmiştir. Yuvarlak formu halka küpelerde görülen yivli süslemeler K13’de bulunmamaktadır.

K11, K12 ve K13 formlarında küçük farklılıklar göstermelerine rağmen, halka formu küpe kümesine girmektedirler ve bu nedenle birlikte değerlendirilmeleri uygun görülmüştür. Daha önceki bölümde incelenen sarkaçlı küpelerle aynı form özelliğine sahip oldukları için stil gelişimleri ortaktır. Özellikle çift olarak ele geçen K11 ile tek olan K12’nin neredeyse yuvarlak formda bir halka yapısına sahip olması her iki küpeyi de birbirine yaklaştırmaktadır.

Yalınlığı nedeniyle oldukça yaygın olan halka formu küpeler, özgün kompozisyonu ve kaliteli işçiliğiyle Hellenistik Dönem’in eserlerinde belirgin biçimde ayrılmaktadır. En erken

örneklerinde ek süsleme elemanı olarak halkaya boncuk ilave edilmiştir. Bu tür örnekler İ.Ö.1-İ.S.1.yy arasına tarihlenmektedir.⁴⁴⁷ Boncuğun her iki yanında bulunan küçük halkalar, Hellenistik Dönem'in hayvan başlı küpelerinin altın taneciklerinden yapılan halkalarını anımsatmaktadır.⁴⁴⁸ Bu özelliğinden dolayı küpenin tarihi İ.Ö.1.yy'dan İ.S. 1.yy arasına verilmiştir. Aynı formda halkası boncuksuz yapılmasına karşılık bir başka küpe örneğinin İ.Ö. 1 - İ.S. 1.yy'a verilmesi, Herakles sopasından oluşan sarkacından kaynaklanmaktadır.⁴⁴⁹ Aynı halka yapısının görüldüğü fakat farklı sarkacın bulunduğu bir diğer küpenin tarihsel alt sınırı ise İ.S. 1.yy'dır.⁴⁵⁰ Apliklerinin olmaması üç küpenin de ortak özelliğidir. Apliksiz küpeler İ.Ö. 1. yy'dan - İ.S. 3.yy'a kadar kullanılmıştır.

İ.Ö. 1.yy'dan itibaren görülen fakat çoğunlukla olarak İ.S. 1.yy'da yapımına başlanan bu küpeler İ.S. 3.yy'kadar sürekli kullanılmıştır.⁴⁵¹ Belirli bir coğrafi bölgeye ait olmayan halka küpelerin oldukça geniş bir yayılım alanı bulunmaktadır. Palmyra yakınlarında bulunan Try şehrinin nekropolünde İ.S. 2-3.yy'a ait Roma mezarlarında ele geçen halka formu küpeleri Patara örneklerinden ayıran en önemli fark, düşük kalitedeki işçiliktir. Yuvarlak küpe halkasıyla kümenin form özelliklerini daha belirgin olarak taşıyan K11 ve K12'nin Try örnekleri ile karşılaştırılması sonucunda; özellikle ilmiğin formu ve bununla ilişkili olarak bağlantı tekniği, küpenin genelindeki kaliteli işçiliği ortaya koymaktadır.⁴⁵² Detaya inildiğinde Try'deki örneklerin üzerinde de halka formu küpelerde yaygın olan insize yivlerin varlığı dikkat çekicidir. Ayrıca küpelerde telin bazı yerlerde düzensiz kalınlaşması İ.S. 2 - 3.yy özelliğidir.⁴⁵³

Patara örneklerinin sadece halka kısmı ele geçmesi tarihleme sarkacın formundan yararlanılmasını engellemektedir. Sonuç olarak mezar buluntularının tümü ve halka yapısı göz önüne alındığında İ.Ö. 1.yy tarihi K11, K12 ve K13 için erkendir. Aynı form özelliği gösteren küpeler İ.S. 2 - 3.yy arasına yerleştirilmekte ve net bir tarihleme yapılamamaktadır.⁴⁵⁴ Sade ve uzun süreli kullanımda kalan bir küpe formuna sahip olan Patara küpelerini örneklerini karşılaştırma örneklerinde olduğu gibi İ.S. 2.yy'a tarihleme daha doğrudur.

⁴⁴⁷ Naumann 41 Lev. 16, 72.

⁴⁴⁸ Higgins, Lev. 47 B.

⁴⁴⁹ Naumann 41 Lev. 16, 74.

⁴⁵⁰ Naumann 41 Lev. 16, 75.

⁴⁵¹ Higgins 183 Lev. 54 A. Sarkaçı korunmuş olan halka formu küpenin bağlantısı K11, K12 ve K13'de olduğu gibi telin ucunun ilmiğe iki defa dolanmasıyla oluşturulmuştur. Bu tarz bağlanmış küpe örnekleri İ.S. 2.yy'da Filistin, Eleutheropolis, Selanik ve Kıbrıs'da ki mezarlarda bulunmaktadır.

⁴⁵² M. H. Chehab, Fouilles de Tyr IV (1986), Lev. 6, 2.T. 1084.

⁴⁵³ Marshall 1911 Lev. 53, 2464. 2486.

⁴⁵⁴ Bingöl 83 Kat. no 67.

Ayrıca K11 ve K12'ye göre küçük farklılıklar göstermesine rağmen işçilik bakımından aynı kaliteye sahip olan K13, özde halka küpelerin kümesinde yer aldığı için diğer iki küpe ile birlikte değerlendirilmiştir.

45-K14 HALKA FORMLU BİR ÇİFT KÜPE

Müze Env. No= 24.41.93 Buluntu Yeri= O.M. 40 Çap= 1.2 cm. Malz.= Altın

İnce altın telden yapılan halka formu küpedir. Telin bir ucundaki ilmik gövdeye dolanmıştır. İlmikten geçen diğer uç halka oluşturup gövdeye dolanarak bağlantıyı sağlamıştır. Küpelerden birinin orijinal halka formunu korumasına rağmen, diğer çift ezilmeden dolayı bozularak ovalleşmiştir. Ayrıca halkanın üzerinde yer yer insize süslemeler görülmektedir.

Küpenin genel formu 1997 yılında çalışılan 40 nolu mezarın küpe buluntularıyla benzerlik göstermekte, fakat halkanın bağlanış yöntemi ile farklılaşmaktadır.⁴⁵⁵ Üzerinde ek süsleme elemanı olarak apliği bulunmayan halka, diğer örneklerle nazaran daha kalitesiz bir işçilik göstermektedir. Küpenin genel görünüşünü bozan ve formu basitleştiren bağlama tekniği, halka formu küpelerde çok az kullanılmıştır. İ.S. 2.yy'a tarihlenen ve K14'de olduğu gibi çift ilmikle birbirine bağlanan bir küpe Faustina Minör Dönemi'ne tarihlenen bir sikke ile beraber bulunmuştur.⁴⁵⁶ Patara'da bulunan Roma Dönemi küpelerinde, genelde tek bir ilmikten oluşan bağlama yöntemi kullanılmıştır. Sofya nekropolünde bulunan İ.S. 3.yy tarihli spiral aplikli bir küpe, K14'e benzer örneklerin az sayıda da olsa Geç Roma Dönemi'nde de kullanıldığını göstermektedir.⁴⁵⁷

Roma Dönemi'nde büyük atölyeler dışında lokal kuyum yapım atölyelerinin varlığı bilinmekle beraber Likya bölgesinde bu konuda elimizde yeterli veri bulunmamaktadır. K14'ün merkezi bir atölyede ikinci sınıf bir usta tarafından yapıldığı düşünülmektedir. Bunun yanında liman kenti olması nedeniyle yoğun ticaret trafiği içerisinde olan Patara'da küçük çapta yerel atölyelerin varlığını söylemek henüz yeterli veri ele geçmediği için erkendir. Tarihleme açısından bağlama tekniğinin farklı olması ayrı bir kronoloji getirmeyeceğinden daha önce anlatılan halka formu küpelerin karşılaştırma örneklerine ve iki ilmikle bağlanan benzer küpelerin İ.S. 2.yy'a tarihlemelerine dayanarak, K14'ün de İ.S. 2.yy'a ait olduğu

⁴⁵⁵ Benzer örnekler için bkz. K11. K13.

⁴⁵⁶ Ruseva-Slokoska 107 v.d. Kat. no 9a. 12 a-b.

⁴⁵⁷ Ruseva- Slokoska 108 Kat. no 11.

düşünülmektedir.

46- K16 PİRAMİT FORMLU KÜPE

Müze Env.No= 55.28.97- 56.28.97 Buluntu Yeri= O.M. 40 Yük.=1.3 cm. Gen.=1 cm. Malz.=Altın

İnce altın telden yapılan ve tam yuvarlak olmayan halkanın ön kısmında düz, kare tabanlı piramidal bir aplike parça bulunmaktadır. Piramidin üstünde geniş bir açı yapan halka, piramidin altında kulak memesi hizasına gelen yerde daralmıştır. Bir çift olarak bulunmuş olan küpe sağlamdır.

Halka formu ve ele geçmemesine rağmen sarkaçlı küpe kümesinden olmalıdır. Halkanın ilmiğe iki defa dolanarak sonlanması diğer küpe örnekleriyle benzerlik göstermektedir. K16'yı genel form olarak İ.S. 2.yy'a tarihlenen bombeli, disk aplikli halka küpelerden farklı düşünmemek gerekir.⁴⁵⁸

K16'da görülen ve en önemli süsleme elemanı olarak nitelendirebileceğimiz kare tabanlı piramidin bezer örnekleri bulunmakta, fakat bazı farklılıklarla K16'dan ayrılmaktadır. İ.S. 1-İ.S. 2.yy arasına tarihli Balkanlardan ele geçen küpelerde ilk olarak halka formu değişiklik göstermekte ve S biçimli küpelerde piramidal aplik kullanılmaktadır.⁴⁵⁹ İ.S. 1-2.yy'a tarihlenen bu örnekler yuvarlak tabanlı piramidal aplikleri ile K16'ya benzemektedir.

Verilen örneğin bir benzerini, Uşak Kula'dan halka formu bir küpe üzerinde görmek mümkündür.⁴⁶⁰ K16'dan sadece piramidin kare tabanlı olması ile ayrılan Uşak örneği, satın alma yolu ile elde edildiği için kesin tarihlenmeyi sağlayacak verilerden yoksundur. Yine de İ.S. 2-3.yy arasına verilmesi ve apliğin S formu yerine halka küpede görülmesi K16 için İ.S. 2.yy tarihin mümkün olabileceğini göstermektedir. İ.S. 2.yy tarihli bir Hadrian sikkesiyle beraber bulunan kare tabanlı, piramit formu, ana gövdeye asılı olan piramidal sarkaçlı başka bir küpe İ.S. 2.yy olarak düşünülen K16'nın tarihini desteklemektedir.⁴⁶¹

⁴⁵⁸ F. Sauerland, BOREAS 8, 1985, 247 v.d.d. Lev. 30, 12. 14.

⁴⁵⁹ Ruseva-Slokoska 120v.d. Kat. no 43.44.46.

⁴⁶⁰ Bingöl 74 Kat. no 52.

⁴⁶¹ H.R.Goette, AM 106, 1991, 309 v.d.d. Lev. 94, 3. 4.

5. Kolye Sarkaçları

5.1. Altın

47- KP1 KÜRESEL GÖVDELİ SARKAÇ

Müze Env. No= 75.28.97 Buluntu Yeri= O.M. 14 Yük.=1,2 cm. Çap= 0,85 cm. Malz.= Altın

İçi boş küresel gövdeli sarkacın üzerinde yer yer ezikler görülmektedir. Sarkacın üstünde bağlantıyı sağlayan küçük bir kulp bulunmaktaydı. Kulpun lehim izlerini kapatmak amacıyla her iki yana birer altın taneciği yerleştirilmiştir.

Antik dönemde soyulan 14 nolu mezarda sadece KS1 ve küçük bir kemik kutu bulunmuştur. Bu nedenle KS1'nin tarihlenmesinde mezar buluntuları yeterli olmamaktadır. Küpe veya kolye sarkacı olarak kullanıldığı düşünülen malzemenin işlevini saptamak diğer parçaların ele geçmemesi nedeniyle zordur. Bağlantı biçimi, özellikle küpelerin sarkaçlarında kullanılan bir yöntemdir. Kolyelerde ise Klasik Dönem'in gösterişli işçiliğe sahip palamut motiflerinden oluşan sarkaçlar üstten, fakat biraz daha farklı bir biçimde tutturulmaktaydı.⁴⁶² Yozgat'ta bulunan kolye parçasında küçük bir altın küre çengel aracılığıyla ince bir zincire tutturulmuştur.⁴⁶³ Zincirin bitiminde iri bir halka bulunmaktadır. İ.Ö. 4.yy'a tarihlenen bu kolye sarkacı küre formunun Klasik Dönem'den itibaren kullanıldığını göstermektedir.

KP1'nin Roma Dönemi'ne ait olduğu, kürenin üzerinde bulunan ve çengelin lehim izlerini kapatmak amacıyla yerleştirilen tekli altın taneciğinden anlaşılmaktadır. Aynı özellik Roma Dönemi'nin en önemli küpe formlarından biri olan ve Higgins tarafından ball- type olarak adlandırılan S biçimli küpelerde de görülmektedir.⁴⁶⁴

Kolye yapımında Hellenistik Dönem'den itibaren ağırlıklı olarak, boncuklardan bilinen her iki tarafın delinerek dizilmesi işleminin gerçekleştirildiği yöntem kullanılmıştır.⁴⁶⁵ Roma Dönemi'nde kolyelerdeki altın boncukların aralarına sıkça değerli ya da yarı değerli taş boncuklar eklenmiştir.⁴⁶⁶

⁴⁶² Deppert-Lippitz 144 v.d. Res. 92.93. İ.Ö. 5.yy ortalarına tarihlenen her iki kolye örneğinde farklı tipde palamut sarkaçları kullanılmıştır.

⁴⁶³ Bingöl 116 Kat. no 117. Genel formun kolye parçası olduğu düşünülmele beraber, veri yetersizliğinden dolayı küpe sarkacı da olabileceği belirtilmektedir.

⁴⁶⁴ Pfeiffer, Lev. 2, 1.

⁴⁶⁵ Hofmann – Davidson 137 Res. 47 d.

⁴⁶⁶ Bingöl 128 v.d.d. Kat. no 135. 136. 139.

Diğer yandan Patara takıları arasında yer alan ve 40 nolu mezardan ele geçen halka formu küpenin damla biçimindeki sarkacının bağlanma yöntemi, KS2 ile benzerlik göstermekte ve sarkacın kullanım amacının kolyeden ziyade küpe olabileceğini düşündürmektedir.⁴⁶⁷ Bu düşünceyi destekleyen Uşak Kula örneğinde, aplikli halka formu küpenin damla biçimli sarkacı Patara küpesinde olduğu gibi üst kısmında bulunan küçük bir çengel aracılığıyla asılmıştır.⁴⁶⁸ Karşılaştırma örnekleri KP1'in küpe sarkacı olarak kullanıldığı izlenimini vermesine rağmen Roma Dönemi halka küpelerinin küre formu sarkaçlı bir örneğinin olmaması, kesin olarak yargıya varmayı engellemektedir. Sadece küresel formu sarkaca dayanarak tarihleme yapmanın takımın geneline göre yapılan tarihlemeden daha sağlıklı bir sonuç vereceği ortadadır. Ayrıca ek veri olarak mezarın yerel buluntu dağılımının olmaması da, tarihleme için negatif bir özelliktir. Bu durumda genel hatları ile Roma özellikleri taşıdığı düşünülen sarkacın Higgins ball-type formunda uygulanan granül süslemelerine dayanarak İ.S. 1-2.yy arası olması gerektiği düşünülmektedir.

48- KP2 SİLİNDİRİK BONCUKLAR

Müze Env. No= 119.28.97 Buluntu Yeri= O.M. 22 Çap= 6 cm. Malz.= Altın

Alt kısımları üç yivle bezeli, iç kısmı oyuk olan silindirik formu boncukların yanlarında birbirini karşılayan askı delikleri bulunmaktadır. İçlerinin boş olmasından dolayı yüzeyde ezikler oluşmuştur. Toplam beş adet olan boncuklar genelde sağlam olarak nitelendirilebilir.

KP1 gibi sarkaç olarak kullanılan KP2, aynı formda beş adet boncuktan oluştuğu için kolye işlevli olarak kullanılmıştır. Boncukların yan taraflarında birbirini karşılayan askı delikleri bunun bir göstergesidir. Kolyelerin bu tarzda yapılması Hellenistik Dönem'de değerli taşların kullanılmaya başlamasıyla yoğunluk kazanmış ve Roma Dönemi'nde de devam etmiştir.⁴⁶⁹ Hellenistik Dönem'de çok çeşitli formda sarkaç kullanılmasına rağmen, KP2'de görülen silindirik boncukların benzeri bulunmamaktadır. En yakın örnek Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen içi boş yuvarlak 124 adet boncuktan oluşan bir kolyedir.⁴⁷⁰

⁴⁶⁷ KS2 için bkz. 105.

⁴⁶⁸ Bingöl 83 Kat. no 66. İ.S. 1-3.yy arasına tarihlenen küpede altın sarkaç yerine akikten yapılan boncuk kullanılmıştır.

⁴⁶⁹ Hoffmann- Davidson Kat. no 43-48. Kolye örneklerinde altın ve değerli taştan yapılmış sarkaçların bir arada kullanıldığı ve boncuk dizisi oluşturdukları görülmektedir. Roma Dönemi örnekleri için Pfeiffer, Lev. 30.31.

⁴⁷⁰ Bingöl 123 Kat. no 130.

Geometrik hatların Roma Dönem'inde ağırlık kazanması ve takı formlarının ana çizgisini oluşturmasından dolayı, KP2'nin Roma Dönem'i malzemesi olduğunu düşünmekteyim. Boncuklar arasındaki bağlantı ince deri şeritlerle sağlandığı için korunamayan kolye veya bilezik dizisinin Roma Dönemi'nde tam olarak benzerinin bulunmaması, özgün bir form olduğunu göstermektedir.

Stilistik açıdan belirli bir özelliğe sahip olmayan KP2'yi tarihlemesinde aynı mezarda ele geçen bir gümüş yüzük⁴⁷¹ ve altından kare taş yuva aplikli halka küpe en büyük etkidir.⁴⁷² KP2'ye ek olarak diğer takı buluntularının form özellikleri de Roma Dönemi'ni göstermektedir. Dolayısıyla KP2'nin İ.S. 2-3.yy arasına tarihlenen her iki takı ile aynı tarihten olması gerekmektedir.

⁴⁷¹ Y17 için bkz. 56.

⁴⁷² Y18 için bkz. 57.

5.2. Fildişi

49- KP3 SUNAK (BURÇ FORMLU)

Müze Env. No= 66.28.97 Buluntu Yeri= O.M. 16 Yük.= 1,9 cm. Gen.= 0,7 cm. Malz.= Fildişi

Kare kesitli, üst köşelerinde akroterleri bulunan minyatür ev sunağıdır. Ortada asılması için bir delik bulunmaktadır. Sunağın üzeri tabanda iki, üstte üç adet olmak üzere toplam beş adet yivle süslenmiştir. Üst akroterlerden birinin kırık olması dışında genel olarak sağlamdır.

50- KP4 SUNAK (BURÇ FORMLU)

Müze Env.No= 59.28.97 Buluntu Yeri= O.M. 16 Yük.= 1,6 cm. Gen.= 0,6 cm. Malz.= Fildişi

KP3 ile aynı forma sahip olan altar biraz daha fazla tahrip olmuştur.

51- KP5 SUNAK

Müze Env.No= 90.28.97 Buluntu Yeri= O.M. 16 Yük.= 1,5 cm. Gen.= 0,9 cm. Malz.= Fildişi

Kare formu, alt ve üst kaideleri hafif yuvarlatılmış, boynuzlu minyatür bir ev sunağıdır. Ortada küçük bir askı deliği bulunmaktadır. Üst köşelerde bulunan akroterlerin ortası hafif bombeli yapılmıştır.

Aynı mezarda birlikte bulunan bu fildişi sarkaçları bir bütün olarak beraber değerlendirmek gerekmektedir. Kolye sarkacı olarak kullanılan sekiz amuletten üç tanesini sunaklar oluşturmaktadır. Dikdörtgene yakın formuyla ikisi benzer olan sunaklardan diğeri, kare formda yapılmıştır. Amulet olarak yapılmış en erken sunak örneği İ.Ö. 6-3.yy arasına tarihlenen Fenike amuletidir.⁴⁷³ Fildişinden yapılan sunak genel form olarak KP3 ve KP4 ile benzerlik göstermektedir. Kaidede ve üst kısımda bulunan yivler Patara örnekleri ile benzemekte, bununla birlikte askı deliğinin sunakların üzerinde olması ve sunakların ortasında kazıma tekniği ile yapılan çarpı işaretinin bulunmasıyla farklılaşmaktadır. Aynı mezarda ele geçen diğer amuletlerde görülen yüzeysel işçilik sunaklar içinde geçerlidir. Karşılaştırma örneği olarak kullanılan Fenike amuletlerinin tarihi Patara örneklerine göre oldukça erkendir. Ancak köken konusunda yardımcı olan bu örnekler, tarihleme konusunda etkili olamamaktadır. Bu

⁴⁷³ S. Moscati, Les Pheniciens (1982) 397.

durumda üç sunak amuleti aynı kolyenin parçası olan diğer sarkaçlara dayanarak İ.Ö. 1.yy sonu - İ.S. 1.yy başına tarihlenmiştir.

52- KP6 HERME

Müze Env. No= 110.28.97 Yük.= 3,2 cm. Gen.= 0,9 cm. Malz.= Fildişi Buluntu Yeri= O.M. 16

İki kademededen oluşan dikdörtgen altlık üzerinde, kareye yakın kesitli, yüksek gövdeli bir Herme minyatürüdür. Her iki yanda küçük çıkıntı şeklinde kollar işlenmiştir. Başın üzerinde saç ve sakal belirgindir. Nokta biçiminde verilen göz ve düz bir çizgiden oluşan dudakta, ayrıntılı işlemeden kaçınılmıştır.

Fildişinden yapılan ve kolye sarkacı olarak kullanılan Herme amuleti Arkaik ve Klasik Dönem'in kutsal kabul edilen büyük taş Hermelerin minyatürüdür. Hareketli kişiliğinden dolayı efsanelerde sıkça yer alan Hermes kültü antik dönemde oldukça önem taşımakta idi. Zengin kişiler evlerinin avlusunda ki kutsal Herme'lerin önünde bulunan sunaklara sunuda bulunarak tapınımlarını gerçekleştiriyorlardı.⁴⁷⁴ Atinalı yöneticilerin Alkamenes'in yaptığı Herme'lerin kırılmasına karşı verdikleri sert tepki kutsal işlevinin yanı sıra yol taşları olarak da kullanılan Herme'lerin siyasi önemini göstermektedir.⁴⁷⁵ Genelde yollara dikilen ve kilometre taşı olarak kullanılan bu Hermelerin Roma Dönem'inde yapılmış olan çeşitlemeleri de bulunmaktadır.⁴⁷⁶

KP6 amuletinde olduğu gibi Herme'ler genelde iki kademeli bir altlık üzerinde yükselmiştir.⁴⁷⁷ Kare gövdenin üzerinde çoğunlukla sakallı erkek başı bulunmaktadır. Yüz uzuvları oldukça stilistik ve kaba verilen KP6'nın yanaklarında da sakalı andıran küçük çizikler rahatlıkla izlenebilmektedir. Erken örneklerde Herme başları belirli bir portre özelliği göstermezken, Klasik Dönem'in ünlü heykeltıraşı olan Alkamenes'in yaptığı Herme'nin filozof portrelerine öykündüğü görülmektedir.⁴⁷⁸

Ayrıca Herme'lerin en belirgin özelliklerinden biri olan phallosun KP6'da bulunmaması, amuletik amaçlı yapılması nedeniyle olmalıdır. Patara'da 1 nolu yer altı oda mezarından çıkan minyatür pişmiş toprak Herme'de de fallosun bulunmaması bu düşüncüyü destekler

⁴⁷⁴ J. Boardman, Athenian Redfigure Vases the Archaic Period (1975), Res. 340. Vazo resimlerinden anlaşıldığı üzere tanrıya tapınım, simgesi durumuna gelen bu taş heykelcikler aracılığıyla gerçekleştiriliyordu.

⁴⁷⁵ A. M. Mansel, Ege ve Yunan Tarihi (1988) 328.

⁴⁷⁶ E. Simon die Götter der Griechen (1985) 304 Res. 289. 290.

⁴⁷⁷ a.g.e 309 Res. 296. 297.

⁴⁷⁸ a.g.e. 304 Res. 290.

niteliktedir.⁴⁷⁹

KP6'da düğme gibi iri ve şematik verilen gözün dışında, saç ve ağız detayları çizgiyle yapılmıştır. Herme'nin genelinde görülen yalın ve özensiz işçilik İ.Ö. 1.yy sonu İ.S. 1.yy başının stil özelliğini yansıtmaktadır. Ayrıca aynı amaç için kullanılan ve yer altı oda mezarından çıkan minyatür pişmiş toprak Herme'nin de İ.S. 1.yy ilk yarısına verilmesi, KP6 için düşünülen tarihi desteklemektedir. Farklı malzemeden yapılan her iki amuletin ortak stil özellikleri göstermesi ve mezar hediyesi olarak verilmesi stil ve ikonografi açısından bir bütünlük sağlamaktadır.

KP6'nın tarihlenmesinde etkili olacak olan bir diğer faktör de aynı kolyenin sarkacı olan diğer amuletlerle birlikte bulunmasıdır. Altta incelenecek olan KP7 ile keskin hatlara sahip olma özelliği bakımından benzerdirler. Doğallıktan uzak kuru bir anlatım, her iki örnek için de geçerlidir. Aynı tarihe verilen her iki amuleti kendi stil özelliklerinin yanı sıra mezardan çıkan sikke⁴⁸⁰ ve terrakotta⁴⁸¹ buluntularının da yardımıyla tarihlenmek mümkün olmaktadır.

53 – KP7 EL

Müze Env.No= 86.28.97 Buluntu Yeri= O.M. 16 Yük.= 2,9 cm. Gen= 0,7 cm. Malz.= Fildişi

Kol tarafı phallos ucu şeklinde işlenmiş, el kısmında ise parmaklar kapatılarak baş parmak işaret parmağı ile orta parmak arasından çıkartılmıştır. Bilekte bilezik şeklinde iki adet profil bulunmaktadır. Phallos ucu ile bilezikler arasında askı deliği mevcuttur.

Malzemesi ve ikonografisi bakımından bu amulet bilinen takı tiplerinden ayrılmaktadır. Ayrıca dinsel amaçlı kullanıma sahip el biçimli amuletlerde örneklerin azlığından dolayı, belirgin bir stil gelişimi de takip edilememektedir. Bu tür amuletlerin en erken örnekleri, mistik gücün yoğun olduğu Doğu Akdeniz'de bulunan Fenike eserleri arasında görülmektedir.⁴⁸² İ.Ö.3.yy'a kadar tarihlendirilen örneklerin en önemli özelliği, bitim yerlerinde KP7'de olduğu gibi bir phallos bulunmasıdır. Detaylı bir karşılaştırma sonucunda Fenike örneklerinde elin dış konturunun ve parmakların doğala yakın işlenmesi ayrıca askı deliğinin bileğin üzerine bulunması, ilk göze çarpan farklılıklardır. Amuletin bitiminde yer alan phallos, ikonografi ve

⁴⁷⁹ Işın, Lev.41

⁴⁸⁰ Ş. Özüdoğru , Patara 1997 Kazı Döneminden Ele Geçen Sikkeler (Yayınlanmamış Bitirme Tezi, Antalya 1999)

⁴⁸¹ Işın 107 Lev. 26.

⁴⁸² S. Moscati, les Pheniciens (1982) 397.

atölye bakımından önemli bir ortak özelliktir. Phallos KP7'de önden verilirken Fenike örneklerinde ise yandan betimlenmiştir. Fenike amuletlerinde görülen doğal yapının tersine KP8'de parmaklar kıvrım yerlerinden itibaren normalden uzun verilmiş ve elin geneli neredeyse tahta gibi kuru bir anlatımla işlenmiştir. Ayrıca bileğin üzerinde bulunan ve Fenike örneklerinde görülmeyen burgulu bileziği Hellenistik Dönem'in gösterişli hayvan başları veya protomları ile sonlanan bileziklerinden, basit gösterişten uzak yapısı dışında ayırmamak gerekmektedir.⁴⁸³

Antandros Nekropol'ünde İ.Ö. 7.yy'dan 2.yy'a kadar çeşitlilik gösteren mezar buluntuları arasında, pişmiş toprak bir kremasyon kabının içerisinden KP7'e benzer fildişi iki adet el amuleti ele geçmiştir.⁴⁸⁴ Kremasyon kabının içerisinden çıkan diğer buluntuların etkisiyle nekropolün en geç evresi olan İ.Ö. 2.yy'a tarihlendirilen bu amuletler, Fenike örneklerinden daha geç bir dönemdedir. Amuletler, Fenike örneklerini andıran doğal yapısı ve askı deliği yerine bitiminde aynı işlevi gören küçük bir halkanın olması ile KP8'den ayrılmaktadır. Antandros örneği ile KP8'in ortak olan tek özelliği ince bir profille verilen bileziktir.

Fildişinden yapılan amuletlerin Kertsch'te bulunan altın bir örneğinde, Antandros'un askı tekniğinin aynısı görülmektedir.⁴⁸⁵ Kertsch amuletinde elin pozisyonunda diğer amuletlere göre hiç bir değişiklik bulunmamaktadır. Altından yapılmasından dolayı daha gösterişli bir yapı elde edilmeye çalışılmış, bunun içinde hem elin üzerine hem de bitimine değerli taşlardan boncuklar yerleştirilmiştir. İki kurt dişi motifinin arasında bulunan boncuğa takılan küçük bir halkayla asma işlemi gerçekleştirilmiştir. Asma probleminin halka ile çözülmesi, yapım malzemesinden kaynaklanan teknik zorunluluktur. İ.Ö. 1-İ.S. 1yy'a tarihlenen Kertsch örneğine ek olarak altından yapılan bir başka el amuletinde de aynı sistemin kullanılması bu görüşü desteklemektedir. Kocakızlar tümülüsünde bulunan bu örneğin bağlantısı, gerek Kertsch gerek Antandros örneğinde olduğu gibi küçük bir halka ile sağlanmıştır.⁴⁸⁶

Stil açısından karşılaştırma yapıldığında, Kertsch ve Antandros amuletlerinin farklı malzemedan yapılmasına rağmen her ikisinin de KP7'den farklı olarak doğala yakın verilmesi ortak noktalarıdır. Kocakızlar tümülüsünde bulunan altından yapılan diğer amulette ise, Kertsch ve Antandros örneğine kıyasla elin daha tombul ve kısa verildiği dikkati çekmektedir. Tümülüs üç sikke, kandiller ve freskoların ışığında Geç Hellenistik- Erken Roma Dönemi'ne

⁴⁸³ Higgins, Lev. 53 G.

⁴⁸⁴ Ö. Özeren - F. Ünal - A. Üner, Antandros Nekropolü. Müze Kurtama Kazıları Semineri VII (1996) 161v.d.d. Res. 10.

⁴⁸⁵ Naumann, Lev. 8, 25.

⁴⁸⁶ S. Atasoy, AJA 78, 1974, 255 v.d.d. Res. 7.

tarihlenmekte fakat İ.Ö. 1- İ.S. 1. yy'la kadar bir kaç kez defin amaçlı olarak kullanıldığı belirtilmektedir.⁴⁸⁷ Kertsch amuleti ile aynı tarihten olan Kocakızlar tümülüsü örneği küçük form farklılıkları dışında parmakların ve dış konturların doğal verilmesiyle benzerdir.

İ.Ö. 4.yy'dan itibaren karşılaştırılan örneklerden farklı bir stil özelliği gösteren KP7, sadece ikonografi bakımından Fenike örnekleri ile yakınlık içerisindedir. Karşılaştırma örneklerinin İ.Ö.4-3.yy olması ve İ.Ö. 1 ve İ.S. 1.yy Fenike örneklerinin stil özelliklerinin bilinmemesi nedeniyle, kesin sonuçlara varmak mümkün olamamaktadır. Fakat bu olumsuz gelişmeye rağmen gerek ikonografik açıdan bağlantı kurulması, gerek geç dönem örneklerine stilistik açıdan benzememesi, veri yetersizliğine rağmen KP7'in Fenike atölyesinin bir geç dönem ürünü olduğunu düşündürmektedir. Aynı mezarda ele geçen diğer buluntular İ.Ö.1.yy sonu- İ.S. 1.yy başı tarihini vermektedir. Bu durumda KP7'i de bu tarih içinde değerlendirmek gerekmektedir. Aynı tarihe verilen farklı bölgelerdeki amuletlerin kendi içinde stil birliği göstermemesi, KP7'in İ.Ö. 1.yy sonu – İ.S. 1.yy başına tarihlenmesine engel teşkil etmemektedir.

Fildişi eser işlemlerinde önemli bir yeri olan Fenike'de İ.Ö. 4-3.yy'da insanları hastalık ve kötülükten koruduğuna inanılan amuletler ile İ.Ö. 1.yy sonu İ.S. 1.yy başına tarihlenen geç dönem amuletler, özde aynı ikonografik nedene dayanıyor olmalıydı. Günümüzün nazarlık ve muska işlevini gören amuletlerin oldukça yaygın olduğu, Kıbrıs, Anadolu ve önemli ticaret merkezi olan Kuzey Rusya'ya kadar ulaşmasından anlaşılmaktadır. Fenike'de İ.Ö. 7-6.yy'dan itibaren böyle bir düşüncenin varlığını, gelişimi Mısır'a paralellik gösteren ve amulet olarak kullanılan fayans figürlerinler de ortaya koymaktadır.⁴⁸⁸

Aynı amaca yönelik olarak erken Hellenistik Dönem'de mitolojik varlıkların minyatür ölçülerde yapılarak kolye sarkacı veya farklı biçimlerde kullanılması da, önceki geleneği bir devamı olarak yorumlanmalıdır.⁴⁸⁹

İkonografik açıdan oldukça zengin olan KP7'in esas motifi olan ele erken Fenike örnekleri dışında görülmeyen fallos da eklenmiştir. Yakın doğunun bir etkisi olarak el amuletleri gerek KP7'de olduğu biçiminde, gerek farklı versiyonlarıyla Roma din inanışına da girmiş ve önemli bir ikonografik anlam taşımıştır. Latince terminolojisinde "fica- gestus" olarak

⁴⁸⁷ a.g.e. 255 v.d.

⁴⁸⁸ D. Harden, *Phoenicians* (1962) Res. 54. 55.

⁴⁸⁹ M. Pfrommer, *Untersuchungen zur Chronologie früh-und hochhellenistischen Goldschmucks*, *İstForsch* 37 (1990) Lev. 29.

adlandırılan Fenike kökenli bu amuletlerin değişik versiyonları da, aynı mantıktan doğmuş olmalıdır.⁴⁹⁰ Kıbrıs'da bulunan Sabazius yerleşiminde ele geçen sarkaç ve saç iğnelerinin tepesindeki hatip selamı olarak adlandırılan, fakat ikonografisi tam olarak açıklanamayan ellerin KP8 amuletinden soyutlanmaması gerektiği düşünülmektedir.⁴⁹¹ Günümüzün kutsama işaretine benzeyen bu ellerin belirli bir kültün simgesi olup olmadığı tam olarak bilinmemekle beraber, Jüpiter Dolichenus'un kültüyle bağlantılı olarak orduda büyük önem taşımıştır.⁴⁹² Roma Döneminde etkili olan bu işaretin hatip selamı olarak adlandırılan işareten doğduğu belirtilmiştir.⁴⁹³

Bu tip el amuletlerinin en erken örnekleri İsviçre'deki Dangstetten ordu kampında ki eselerde İ.Ö. 15- İ.Ö. 9 yılına tarihlenmektedir. Ayrıca yazıtlarda anlaşıldığı üzere yine bu tür örnekler İ.S. 3. yy. ortalarına kadar devam etmiştir. Sabazius örneklerinde bu tür ellerin üzerine farklı figürlerin resmedilmesi, çok değişik anlamlar taşıdığını ve kült simgesi olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

KP7'nin altından kolye sarkacı olarak kullanılan benzer örneğinde bu işaret "*fica gestus*" olarak adlandırılmıştır.⁴⁹⁴ "*Fica gestus*" ile "*orates gesturenin*" selam vermek manasına gelmesi sonucunda Fenike amuletinin zamanla biçim değiştirmenin yanında başka ikonografik anlamlarda yüklendiği görülmektedir.⁴⁹⁵

Sonuç olarak *fica gestus* betimlemeli eller sevilerek kullanılan günlük amulet olmanın yanı sıra, gerek KP7 gerek Antandros Nekropol örneklerinin gösterdiği gibi önemli bir mezar armağanı olma niteliğini taşımaktadır. Ayrıca dinsel bir anlam içerdiği, beraberinde ele geçen herme ve sunak modelli diğer sarkaçlardan da kolaylıkla anlaşılmaktadır. Kıbrıs örneklerinden farklı olan KP8 sarkacının antik dönem selamlaşması olarak nitelendirilmesinin yanı sıra, iyi şans getirdiği inancı da oldukça yaygındır. KP8'i aynı dönemde yapılan diğer örneklerden ayırarak erken Fenike örnekleriyle uzlaştıran phallos bitimi ise, *fica gestus* pozisyonunu selam işaretine ek olarak amuletik amaçlı da yorumlanması gerektiğini düşündürmektedir.

⁴⁹⁰ Naumann 28 Lev. 8, 25.

⁴⁹¹ E. N. Lane , RDAC 1986, 198 v.d. Lev. 42, 3-7.

⁴⁹² a.g.e. 198 v.d.

⁴⁹³ a.g.e. 198.

⁴⁹⁴ Naumann 28. Patara örneği *fica gerstus* tipine girmektedir.

⁴⁹⁵ E. N. Lane , a.g.e. 198 v.d.

54- KP8 HALKA

Müze Env. No= 53.28.97 Buluntu Yeri= O.M. 16 Çap= 2.5 cm Malz.= Fildişi

Yassı simit şeklinde bir halkadır. Gövdede kısmen de olsa aşınma izleri görülmektedir.

Kolye sarkacı olarak kullanılan halka tarihlemede etkili olacak belirli bir stil özelliği göstermemektedir. Aynı mezarda bulunan ve amulet amaçlı olarak kullanılan fildişi sarkaçlardan biraz daha büyük ölçüde olmasına rağmen, aynı kolye dizisini oluşturdukları düşünülmektedir. Bu birliktelikten dolayı amuletlerle aynı tarihe verilen KP8, tek başına tarihleme için sağlayacak verilere sahip değildir. Bir çok bölgede kullanıldığı düşünülmektedir. Bir çok bölgede kullanıldığı düşünülmektedir. Bir çok bölgede kullanıldığı düşünülmektedir. Bir çok bölgede kullanıldığı düşünülmektedir.

55- KP9 HANÇER

Müze Env.No= 87.28.97 Buluntu Yeri= O.M. 16 Yük.= 6,8 cm. Gen.= 1,3 cm. Malz.= Fildişi

Üçgen formulu ağız kısmı, kareye yakın sap kısmı vardır. Sapta tutma eylemini kolaylaştıracak bir kertik bulunmaktadır.

56- KP10 HANÇER

Müze Env.No= 105. 28.97 Buluntu Yeri= O.M. 43 Yük= 6,8 cm Gen.= 1,3 cm. Malz.= Kemik

Ağız ve tutamak kısmı olmak üzere iki parçadan oluşan minyatür hançerin ağızı damla formunda sonlanmıştır. Dikdörtgen bir form gösteren tutamak, kavramayı kolaylaştıracak biçimde kertilmiştir. Ağız üzerinde asmak için küçük bir delik bulunmaktadır. Hançerin tamamında aşınma izlerini görmek mümkündür.

Birbirinden küçük farklarla ayrılan hançer formulu sarkaçların her ikisi de amulet amaçlı olarak kullanılmış olmalıdır. 16 nolu mezarda bulunan KP9 diğer amuletlerde olduğu gibi keskin konturlara sahiptir. KP9 mezar buluntularına ve amuletlere göre, İ.Ö. 1.yy sonu İ.S. 1.yy başına tarihlenmektedir. 43 nolu mezarda çıkan ve gerek malzeme gerek teknik bakımdan farklı olan KP10 ise mezarın uzun süreli kullanımından dolayı daha geniş bir zaman dilimi içerisine yerleştirilmelidir. Yumuşak hatlı olmasından dolayı KP9'a göre daha doğaldır. Bu nedenle KP9'dan biraz daha erken olabilir, ancak karşılaştırma örneklerinin yokluğundan dolayı daha net veriler elde edilememektedir.

KP9 ve KP10 farklı stil özelliklerine rağmen amulet amaçlı kullanımlarıyla ikonografik bakımdan ortaktır.

5.3. Fayans

57- AMULETLER

a) İnsan Başlı Amulet

Müze Env. No= 46.27.98 Buluntu Yeri= O.M. 4 Yük.= 2.5 cm. Gen.= 1.5 cm. Malz. = Fayans

Açık mavi renkli fayanstan yapılan kadın figürünün oval ve dolgun bir yüzü vardır. Kaş yapısı belirgin olmamakla birlikte patlak olarak verilen gözlerin sadece çukurları kalmış, muhtemelen üst kısımları düşmüştür. Yüzün genelinde olduğu gibi yumuşak hatlı verilen burunun hemen altında, hafif aralıklı kalın ve dolgun dudaklar bulunmaktadır. Alın üzerinde kahverengi, sarı ve beyaz rengi içeren türban kendi içinde döndürülerek başı sarmıştır. Yüzün genel yapısına göre büyük verilen kulağın hemen üzerinde, figürün cinsiyetinin de anlaşılmasını sağlayan, kıvrıkcık bir saç tutamı bulunmaktadır. Saçın devamı dikkatli bakıldığında bandın altından çok az izlenebilmektedir. Figür, başın üzerinde yer alan askı deliği ile sonlanmaktadır.

b) Kap Formlu Amulet

Müze Env. No= 46.27.98 Buluntu Yeri= O.M. 4 Yük.= 1.6 cm. Çap= 1.2 cm. Malz. = Fayans

Dış bükey formda kalın dudaklı, kısa boyunlu, şişkin ve yayvan gövdeli kap düz bir dipile sonlanır. Kabın geneline nazaran biraz büyük yapılan kulp da oldukça kalındır. Esas rengi koyu gri olan hamurun üzerinde yer yer beyaz boya izleri görülmektedir.

c) Boncuklar

Müze Env. No= 46.27.98 Buluntu Yeri= O.M. 4 Çap= 1 cm. Malz. = Fayans

Her iki boncuk kap ile aynı hamurdan yapılmıştır. Ayrıca boncuklarda beyaz boyada bulunmaktadır.

Patara amuletlerinin yapım malzemesi olan fayans, ilk olarak Mezopotamya'da takı ve amulet yapımında kullanılmıştır. Genelde boncuk, idol, amulet ve minyatür ölçülerde vazo yapımında kullanılan fayans, coğrafi yakınlığın da etkisiyle Mısır'da da yapılmaya başlamıştır.⁴⁹⁶

⁴⁹⁶ K. P. Foster, Aegan Faience of the Bronz Age (1979) 22v.d.d.

Mısır'a fayansın girmesiyle tanrı ve tanrıça figürlerinin minyatür ölçülerde yapılması yaygınlaşmıştır.⁴⁹⁷ Minyatür ölçüde yapılmış olan tanrı figürlerinin insanları hastalıktan ve kötülükten koruduğuna inanılmaktaydı. Tanrı figürlerine ek olarak hayvanların amulet amaçlı olarak kullanılması, Mısır düşüncesine göre tanrıya kurban edilen hayvanlara da saygı duyulmasından kaynaklanmaktadır.

Anadolu'da fayans amuletlerinin en erken örneği İ.Ö. 7.yy'dandır.⁴⁹⁸ Beyaz ve mavi renkli fayanstan yapılan Erytrae amuletleri Mısır özellikleri göstermektedir. Bu tür amuletlerin Anadolu'ya ticaret aracılığıyla geldiği düşünülmektedir.

Patara buluntuları arasında yer alan insan yüzlü amuletler İ.Ö. 6.yy'da Mısır, Fenike ve Kıbrıs'da bulunmaktadır. Amuletlerin ilk örneklerinde sakallı erkek başları betimlenmiştir. Üretim yerlerine göre farklılık gösteren erkek başlarının ortak özelliği, uzuvların normalden büyük verilmesi ve doğallıktan uzaklaşmasıdır. Mısır örneklerinde, uzun ve zayıf bir yüz yapısı bulunmaktadır. Cinsiyet ayrımını sağlayan sakal koyu renkte verilmiştir. Kolye sarkacı olarak kullanılan bu örnekler, çoğunlukla aynı malzemedeki yapılmış çocukların arasına yerleştirilmekteydi.⁴⁹⁹

Bu amuletlerin yoğun olarak görüldüğü önemli bir diğer merkez de Fenike'dir. Fenike amuletleri kendi içinde değerlendirildiğinde birbirlerinden farklı yapıldıkları dikkati çekmektedir. Örneklerin çoğunluğunda saç ve sakal, içi oyuk lüleler biçiminde işlenirken, diğerlerinde Mısır örneklerinden bilindiği üzere, boya ile belirtilmiştir.⁵⁰⁰ Doğallıktan uzak işlenen saç ve sakal lüleleri birbirlerinden küçük nüanslarla ayrılmaktadır. İ.Ö. 6 ile 4.yy arasına yerleştirilen bir Fenike amuletinde, alının üzeri lüle sırası ile çevrelenmiş ve normalden küçük verilen ağzın hemen altında başlayan sakal lüleleri ise yukarı doğru kalkık işlenmiştir.⁵⁰¹ Aynı tarihler arasına yerleştirilen örnekte ise saç ve sakal koyu renk ile belirtilmiştir.⁵⁰² Yüzün genel biçimi her iki örneği birbirine yaklaştırmasına rağmen saç ve sakalın lüleler halinde işlendiği bu örnekte, göz ile kaşın beyaz boyayla işlenmesi ikinci farklı özelliktir.⁵⁰³ Saç ve sakalın lüle biçiminde verildiği bir diğer örnekte de yüz detaylarının beyaz boya ile verilmesi, bu tür amuletlerin ortak özelliği olabileceğini düşündürmektedir.

⁴⁹⁷ R. Günther, Die Denkmale Pelizaeus Museum zu Hildesheim (1912) 123 v.d.d.

⁴⁹⁸ H. Gültekin, TAD XVII 2, 1968, 101 v.d.d.

⁴⁹⁹ D.B. Harden, Catalogue of the Greek and Roman Glass in the British Museum (1981) no 405. 406.

⁵⁰⁰ D.Harden, Phoenicians (1962) 309 Res. 54.55.

⁵⁰¹ a.g.e. 309 Res. 54.

⁵⁰² S. Moscati, Chi Furono I Fenici (1992) 122 Lev. 19.

⁵⁰³ Harden,a.g.e. 309 Res. 54. 55.

Mısır amuletlerinde görülen sivri yüz yapısı, Fenike örneklerinde özellikle sakalın lüleler halinde kabarık işlenmesiyle ortadan kalkmıştır. Saç ile çevrili dar alın, ince uzun su damlası formundaki burun ve patlak iri göz bütün örnekler için karakteristiktir. Boya ile verilen küçük ağız tiyatro masklarını anımsatırcasına aralıklı bırakılmıştır. İ.Ö. 3.yy'a kadar üretimi devam eden amuletlerde yüz hatlarının biraz daha doğallaşması dışında form değişikliği olmamıştır. Levant Bölgesi'nde⁵⁰⁴ bulunan üç amulettten bir tanesi alını çevreleyen kısa saç lüleleri ve boya ile verilen sakalı ile erken dönem Fenike özellikleri göstermektedir.⁵⁰⁵ Figürün yüz hatları dolgunlaşmış ve bunun sonucunda doğallaşmıştır. Dudaktan itibaren kırık olan amuletin kulağında ve alnında, Kartaca örneğinden⁵⁰⁶ bilinen beyaz nokta süslemeler bulunmaktadır. Ayrıca erken Fenike örneklerinde kalın tek çizgi olarak verilen göz, Levant Bölgesi amuletinde göz dış çerçevesi ve gözbebeği olmak üzere iki çizgiyle işlenmiştir.

Diğer iki eser başlarında Patara örneğinde de görülen türbanın olması ve yüzün ince uzun yapısı ile birbirleriyle uyum içerisindedir.⁵⁰⁷ Yüz uzuvları erken örneklere kıyasla doğallaşmıştır. Üretim merkezi belirtilmeyen amuletler çoğunlukla Levant bölgesi ürünü olarak yorumlanmıştır.

İ.Ö. 6-4.yy arasına tarihlenen ve Fenike ürünü olduğu belirtilen bir amuletin, sakalsız olması ve yumuşak yüz hatlarından dolayı kadın olduğu düşünülmektedir.⁵⁰⁸ Belirgin verilen elmacık kemiklerinden sert bir biçimde sivri çeneye geçilmiştir. Dudak, diğer amulet örneklerinde olduğu gibi küçük ve kalındır. Fenike amuletlerinde erken örneklerde kadın başları betimlenmediği için bu örneğin İ.Ö. 3.yy olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca yüz uzuvlarının erken örneklere nazaran doğal yapılması da, bu görüşü doğrular niteliktedir.

Kadınların amuletlerde kullanılmış örnekleri İ.Ö. 3.yy'da Mısır buluntuları arasında yer almaktadır.⁵⁰⁹ Oval ve dolgun yüz yapısına sahip örneklerde Patara amuletinde görülen burgulu türbanın varlığı ortak özelliktir. Erken dönem erkek figürlü amuletlerden doğal yüz yapısı ile ayrılan bu tür Mısır örneklerinden bir tanesi, sivri çene yapısıyla İ.Ö. 6-4.yy arasına yerleştirilen

⁵⁰⁴ Colliers Ancylopedia 14 (1964) 525 bkz. Levant (E. Abeles) Levant Doğu Akdeniz Kıyılarına karşılık gelen Suriye, Fenike ve Lübnan'ın içine girdiği bölgedir.

⁵⁰⁵ M. S. Joukowsky, Human - Faced Glass Beads. Love for Antiquity, Selection from the Joukowsky Collection (Edit. R. Winkes) 12 Eylül - 8 Ekim 1985 (1985) 43 v.d. Res. 35. 36.

⁵⁰⁶ S. Moscati, Chù Furono I Fenici (1992) Res. 19.

⁵⁰⁷ Joukowsky, a.g.e. 43 Res. 36. 37.

⁵⁰⁸ U.Riemenschneider, BOREAS 12, 1989, 196 Lev. 16, 123.

⁵⁰⁹ D. B. Harden, Catalogue of the Greek and Roman Glass in the British Museum (1981) Lev. 27, 427. 428. 430.

Fenike amuletine benzemektedir.⁵¹⁰ Her iki amulet arasındaki en önemli fark, Fenike eserinde örneğin yüz yapısının daha dolgun ve yuvarlak hatlı verilmesidir. Fenike örneği bu özellikleri ile Kıbrıs'da bulunan ve Hellenistik özellikler gösteren bir amulet ile gerek yanaklardan sonra sivri biten çenesi, gerek saçın ve burgulu bandın bulunmaması ile benzer özellikler göstermektedir.⁵¹¹ Bu tarzda yapılan amuletlerde cinsiyetin belirlenmesi kesin olmamakla birlikte, kadın olma olasılığı daha yüksektir. Burgulu bantları ve kulağın üzerinde bulunan saç lüleleri ile diğer üç örneğinde erkek olduğu belirtilmesine rağmen sakalsız olmaları, kadın figürü olabileceğini düşündürmektedir.⁵¹²

Kıbrıs örnekleri genel yüz yapısı ve burgulu saç bandı ile Patara amuletine Mısır ve Fenike örneklerine nazaran daha çok benzemektedir. Hellenistik Dönem'e tarihlenen amuletlerde yüz hatlarının yuvarlaklaştığı ve özellikle yanakların dolgun verildiği dikkati çekmektedir.

İ.Ö. 6.yy tarihli Anadolu'da bulunan üç amulet, başlarındaki türbanları ve orantılı yüz yapıları ile Kıbrıs örneklerini hatırlatmaktadır.⁵¹³ Deformasyonun da etkisiyle uzuvları fazla belirgin olamayan amuletler Kıbrıs örneklerine kıyasla daha sert hatlara sahiptirler.

İ.Ö. 3-2.yy arasında yapıldıkları düşünülen Kıbrıs örneklerinin Patara amuletlerine çok küçük nüanslar dışında benzemesi, buradan ticaret aracılığıyla gelmiş olabileceğini düşündürmektedir. Patara örneği mezarın genel buluntu konteksi düşünüldüğünde İ.Ö. 3.yy'a verilmesi mümkün olmamaktadır. Aynı zamanda figürün yüz yapısının da artık tamamen doğallaşması, Patara örneğinin bu tür amuletlerin en son aşaması olabileceği düşüncesini uyandırmaktadır. Sonuç olarak Patara amuletinin, insan başlı örneklerin son aşaması olarak İ.Ö. 2.yy sonundan olduğu düşünülmektedir. Aynı mezarda bulunan İ.Ö. 2.yy sonu 1.yy başına tarihlenen terrakottalar⁵¹⁴ ve İ.Ö. 1.yy başlarına ait olan sand - core adı verilen teknikte yapılmış olan iğ formu alabastronlar, insan yüzlü amuletin tarihini desteklemektedir. Ayrıca mezarda ele geçen İ.Ö. 80 yılından sikkenin varlığı da, tarihlendirme açısından büyük önem taşımaktadır.

Kolye bütünü oluşturarak insan yüzlü ve kap formu amulet ile, iki adet yuvarlak boncuğun ikonografisini bir arada incelemek gerekmektedir. İ. Ö. 6.yy'da erkek figürleri olarak

⁵¹⁰ a.g.e. Lev. 27, 427.

⁵¹¹ M. Seefried, RDAC 1986, Lev. 26, 7d.

⁵¹² a.g.e. Lev. 26, 7 b.c.e.

⁵¹³ Ü. Canav, Ancient Glass Collection (1985) 27 Kat. no 1.2.3.

⁵¹⁴ Işın 81 v.d. Lev 21.

üretilmeye başlanan insan yüzlü boncukların kullanım amacının insanları hastalıktan ve kötülükten korumak olduğu düşünülmektedir. Patara örneğinin İ.Ö. 6-3.yy arası yaygın olarak üretilen, İ.Ö. 2.yy sonu ve 1.yy başına kadar ise azalarak da olsa varlığını sürdüren örneklerle aynı ikonografik özellikleri taşıyarak amuletik amaçlı olarak kullanım gördüğü düşünülmektedir.

Patara örneği ile ilgili bir başka yorum, kadın figürü olarak saptanan amuletin dudaklarının aralıklı verilerek yüzünde gerçekçi ifadenin bulunması Hellenistik Dönem'in genre adı verilen ve genelde alt tabakanın betimlendiği yontu grubunu anımsattığı belirtilmiştir.⁵¹⁵ Formu tam olarak adlandırılmayan kap formlu boncuğun simgesel anlam taşıdığı belirtilerek eserin içki kabı olabileceği düşünülmüştür. Bu görüşün sonunda başında türbanıyla yanındaki lagynosa sarılarak tüm gerçekçiliği ile betimlenen yaşlı fahişe figürünün de içinde bulunduğu Hellenistik Dönem'de yaygın olan Dionysos kültüne varılmaktadır.

İ.Ö. 3.yy'ın son çeyreğinde İskenderiye'de yapılan Dionysos kült şölenlerinde katılanlarda türbanın bulunması, içki kabı olan lagynosun kompozisyon içerisinde yer alması Patara amuleti ile İskenderiye Dionysos kültü arasında kurulan bağlantıdır.⁵¹⁶ Bütün bu verilere dayanarak kolye sahibinin Dionysos kültüne olan yakınlığından söz edilebilir.

Patara amuletinin yapım yerinin Mısır olduğu düşünüldüğünde bu görüş kabul edilebilir özellikler taşımaktadır. Fakat stilistik açıdan yapılan karşılaştırmalar sonucunda Kıbrıs örneklerine daha yakın olduğu ve burada üretilmiş olabileceği sonucu ortaya çıkmıştır. İskenderiye'de yaygın olan Dionysos kültü ve plastik eserlerinin Kıbrıs'daki yoğunluğu hakkında yeterli veri bulunmamaktadır. Bu durumda Patara örneklerinin daha önceden var olan geleneği devamı olarak amuletik amaçlı kullanıldığı olasılığının kuvvetli olduğu kanısındayım.

⁵¹⁵ S. Uysal, Patara'dan Fayans Boncuklar (Yayınlanmamış Bitirme Tezi, Antalya, 1999)

⁵¹⁶ H. Wrede, RM 98, 1991, 193 v.d.d.

6- Madalyon

62- M1

Müze Env. No= 145.28.97 Buluntu Yeri= O.M. 43 Çap= 6 cm. Malz.= Gümüş

Kenarları bir sıra yumurta dizisi ile çevrili olan madalyonun ortasındaki çukur alanda, hafif sağa dönük 3/4 profilden verilen bir kadın büstü bulunmaktadır. Yüz ve başındaki tacı korozyondan dolayı yıpranmıştır. Elbise boyunda V formunda bir açıklık yapar. Omuzda ve göğsün üzerinde yoğun bir kıvrım tomanı işlenmiştir. Çiçek yapraklarını andıran küçük parçalardan yapılan taç iki katlıdır. Figürün omuzunun üzerinde muhtemelen asma işleminin gerçekleştirildiği karşılıklı delikler bulunmaktadır. En dış hatta bulunan yumurta dizisi ile figürün yer aldığı alan arasında küçük noktacıklardan oluşan bir bordür sırası bulunmaktadır.

Arkeolojide metal eşya kabartma sanatı (Toreutik) olarak adlandırılan kümeye ait bu tür eserler, madalyon adı altında toplanmalarına rağmen saç tokası veya elbise apliği olarak kullanılmışlardır. Yuvarlak formlu objelerin erken örnekleri İ.Ö. 3.yy başlarından itibaren görülmektedir. İ.Ö. 3.yy'a tarihlenen Pagasai örneğinde dönemin diğer eserlerinde olduğu gibi görkemli ince bir işçilik görülmektedir.⁵¹⁷

İ.Ö. 200-150 arasına tarihlenen ve muhtemelen Carpenisi grubuna ait olduğu belirtilen Thesselya örneğinde ise, figürde ve madalyonun kenar süslemelerinde belirgin bir artış bulunmaktadır.⁵¹⁸

Her iki örneğin kenar süslemeleri ve kabartma tekniğiyle M1 arasında bir bağlantı kurulamamaktadır. Gerek kenar süslemesi gerek kabartma figürü oldukça sade bir işçilik gösteren M1'in, Makedonya örneklerinden farklı stil özellikleri göstermesi, zaman ve atölye farklılığından kaynaklanmış olmalıdır. Hellenistik Dönem'in en önemli küçük el sanatları merkezlerinden biri olarak kabul edilen İskenderiye yapımı madalyonların daha sade olması, aynı özellikleri taşıyan M1'inde İskenderiye atölyesi ürünü olabileceğini düşündürmektedir. Makedonya eserleri yüksek kabartmalı, ince işçilikli ve zengin bezemeli olmasına rağmen İskenderiyeli sanatçılar biraz daha yüzeysel kabartmalar, yalın süslemeler ve kuru bir ifadeye yer vermişlerdir. Bu özellikler geleneksel İskenderiye sanatının özünü oluşturmaktadır.⁵¹⁹ Tarent'den Hellenistik Dönem'e ait bir ayna örneğinde, ortada Dionysos ve Ariadne'den oluşan

⁵¹⁷ Hoffmann - Davidson 224 Kat. no 91.

⁵¹⁸ Hoffmann - Davidson 226 Kat. no 92.

⁵¹⁹ C. Reinsberg, Studien zur hellenistischen Toreutik (1980) 283.

ikili bir kompozisyon bulunmaktadır. İskenderiye etkili olduğu belirtilen bu örneğin yumurta dizili kenar süslemesi ve inci dizisi M1'deki madalyon örneği ile aynıdır.⁵²⁰ Aynı ikonografinin görüldüğü Mısır örneğinde ise kenar süsleri değişmekle birlikte figürler daha yüzeyseldir.⁵²¹ Mısır örneğinin kabartma işçiliğindeki sadeliğin M1 ile benzerlik göstermesi ve mezar genelindeki diğer buluntuların da Mısır özellikleri taşıması, Patara madalyonunun İskenderiye ürünü olabileceğini destekleyen özelliklerdir.

İ.Ö. 3 ve 2. yy'da yaygın olarak yapılan madalyonlar Geç Hellenistik Dönem'de yerini, gümüş tabakların merkezi süslemelerine bırakmıştır. Madalyonlara kıyasla daha sade olan süslemelerde Silen, Herakles veya Demosthenes'in figür olarak işlendiği görülmektedir.⁵²² İ.Ö. 1.yy tarihlenen iki örnekten sadece baş kısmı verilen silen figüründe Hellenistik Dönem'in pathetik yüz ifadesinin bulunduğu ve yüz uzuvlarının her birinin belirgin verildiği görülmektedir. Milet'de bulunan ve bronzdan yapılan bu örnekler M1'e kıyasla daha ince bir işçilik göstermesine rağmen her iki örneğin de İ.Ö. 3.yy gösterişli işçiliğinden yoksun olması, atölye farkı da göz önüne alınarak, aynı zaman dilimi içerisinde olabileceğini düşündürmektedir.

İ.Ö. 3.yy'dan itibaren yüksek kabartma tekniğinde yapılmaya başlayan örneklerde genelde Aphrodite, Athena ve Artemis işlenmiştir.⁵²³ Tanrıçaların yanı sıra Eros ve Herakles gibi mitolojik figürler de, sevilerek işlenen kompozisyonlar arasındadır.

Yapıldığı atölye ile erken dönem örneklerinden ayrılan M1'in kimliğini saptamak, ancak başındaki taçtan anlaşılacaktır. Malzemenin bronz olması nedeniyle alın dahil olmak üzere yüzün tamamı korozyona uğramıştır. Bu nedenle özellikle yanlarda belirgin olan tacın biçimini tam olarak anlayabilmek mümkün olamamaktadır. Tanrıça Aphrodite'nin diadem ya da türbanla betimlenmesi⁵²⁴ ve figürün solunda zeminden hafif öne doğru gelen parça figürün Aphrodite olabileceğini anımsatmaktadır. Fakat boyunun hemen altında başlayan giysisinin, tanrıçanın betimlemelerinden farklı olması figürün bu olasılığı zayıflatmaktadır. Eserin yoğun bir deformasyona uğraması figürün kimliğini tespit etmeyi güçleştirmektedir.

⁵²⁰ M. Pfrommer, Studien zu Alexandrinischer und grossgriecher Toreutik frühhellenistischer Zeit, AF 16, (1987) 163 v.d. Lev. 34 a. b.

⁵²¹ a.g.e. Lev. 34 c.

⁵²² W. D. Heilmeyer, Kunst der Welt in den Berliner Museen (1980) 100, 43.

⁵²³ Hoffmann – Davidson, Kat. no 91-93.

⁵²⁴ Hoffmann – Davidson, 224 Kat. no 91.

7- Çelenk Yaprakları

1995 yılında açılan 3 nolu mezardan 2.27.95.envater numaralı 22 adet çelenk yaprağı ele geçmiştir. 1997 yılında açılan 35 ve 43 nolu mezarlardan ise 40 aşkın ince altın plakadan yapılan çelenk yaprakları ele geçmiştir.

35 numaralı mezardan ele geçen 68.28.97 ve 69.28.97 envanter numaralı iki örnek geniş ve yuvarlak hatlıdır. Yaprakların birleşim yerinin bitiminde, ince ve uzun verilmiş yaprakları birbirine bağlayan, muhtemelen deriden yapılan ipin geçirildiği halka bulunmaktadır. Yaprakların ortasındaki damarın işlendiği ince çizgi dışında işleme bulunmamaktadır.

43 nolu mezardan dokuz envanter numarası altında toplanan 78.28.97, 117.28.97, 124.28.97, 138.28.97, 139.28.97, 140.28.97, 141.28.97, 142.28.97, 143.28.97 sağlam ve kopuk ele geçen çok sayıda örnek, 35 nolu mezardan çıkan yapraklardan küçük farklarla ayrılmaktadır. Diğer iki örnekte olduğu gibi üç yapraklı olmakla beraber, gerek yaprak uçlarının gerek birleşim yerlerinin sivri uçlu ve dar olması farklı bir görüntünün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ayrıca yaprakların birbirine bağlanmasını sağlayan ve 35 nolu mezar örneklerinde görülen küçük halkalar bulunmamaktadır.

Öncelikli olarak zafer kazanmanın simgesi olan çelenkleri Mezopotamya dışında batıda çelenklerin en erken örnekleri, her dalda gösterişli eserler veren Etrüsklerde görülmektedir.⁵²⁵ Bu döneme ait örneklerde görüntüyü zenginleştirmek için meyveler ya çelengin geneline dağıtılmış, ya da merkeze büyük bir tane yerleştirilmiştir.⁵²⁶ Çelenk yaprakları kullanılan yaprak cinsine bağlı olarak farklılık göstermektedir. En yaygın olan örnek, vazo resimlerinden de tanınan ince uzun zeytin yapraklarından sık dizimli çelenklerdir.⁵²⁷ İ.Ö. 4.yy çelenklerinde kullanılan diğer yaprak çeşidi ise, meşe yaprağına benzemekte olup uçları bölümlenmiştir.⁵²⁸ Bu yaprak formu Patara çelenklerini anımsatmasına rağmen doğal yapısı ile farklılığı belirgindir. Her iki yaprak türünde de damarlar ince çizgilerle belirgin olarak verilmiştir. Yüksek Hellenistik Dönem'de çelenklerde yaprakları yoğun bir işçiliğe sahiptirler.

Hellenistik Dönem'de yaygın olan çelenkler, üç dilimli ayrıntılı işçilik göstermeyen yapraklardan oluşmuştur. İ.Ö. 2.yy tarihlenen İzmit Kanlıbağ Tümülüsü'nde ele geçen çelenk

⁵²⁵ Marshall 1911 Lev. 48, 2292. 2302.

⁵²⁶ Marshall 1911 Lev. 42, 2294.

⁵²⁷ Marshall 1911 Lev. 48 - 49, 2292. 2293. 2298.

⁵²⁸ Marshall 1911 Lev. 48 - 49, 2294. 2301. 2296.

örneğinde Patara buluntuları arasında görülen iki farklı yaprak çeşidi bir arada kullanılmıştır.⁵²⁹ En yaygın olan form ince uçlu ve dar gövdeli yapraklardır. Oldukça sade olan bu yapraklarda yalnızca ortadaki esas damar, ince çizgilerle vurgulanmıştır. Yuvarlak hatlı diğer yaprak örneği Klasik Dönem örneklerini anımsatan doğal formuyla daha iyi bir işçiliğe sahiptir. İ.Ö. 1.yy'a tarihlenen Patara çelenkleriyle aynı yaprak formuna sahip olan örnekten de anlaşıldığı gibi bu tür çelenkler uzun süreli kullanılmışlardır.⁵³⁰ Patara'da iki ayrı formda görülen bu tür çelenkler genel olarak İ.Ö. 1.yy'a tarihlenmektedir.

Çelenklerde yaprakları birbirine tutturmak için deri ip kullanılmasından dolayı, Patara mezarlarında sadece yapraklar ele geçmiştir. Gösterişli işçiliğe sahip çelenklerde bu kısım, ya altın borudan ya da ince şeritten yapılmaktaydı.⁵³¹ 1995 yılında çıkartılan ve 35 nolu mezardaki örneklerle aynı form özellikleri gösteren yapraklarda, deri ipin geçmesi için bitimde küçük bir halka bulunmaktadır. 43 nolu mezardan çıkan yaprakların sağlam olarak nitelendirilebilecek olan örneklerinde bile bağlantı yerinin görülmemesi ve ölünün başı üzerine serpiştirilmiş olarak bulunmaları, yaprakların çelenk amaçlı olmaktan çok ölü armağanı olarak kullanılmış olduğunu düşündürmektedir.⁵³² Gerek 1995 yılında çıkarılan örneklerin gerekse 35 nolu mezarda bulunanların bağlantı yerleri olduğu için, çelenk yapıldıkları olasılığı yüksektir.

⁵²⁹ Y. Meriçboyu – S. Atasoy, İzmit Kanlıbağ Tümülüsü İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı 15–16, 1969 Res. 20.

⁵³⁰ L. Pollak, a.g.e 3 Lev. 3, 5.

⁵³¹ Hoffmann - Davidson , 69 Kat. no 8.

⁵³² İşkan - Çevik 1999, 165.

8- DEĞERLENDİRME

8.1. İkonografi

Patara'da büyük çoğunluğu yeraltı oda mezarlarında ele geçen takıların ikonografi açısından zenginliği, kentin özellikle Geç Hellenistik Dönem'deki yoğun ticaret faaliyetleriyle doğru orantılıdır. Takılar genel olarak yapıldıkları bölgenin ikonografisini ve kullanıcısının sosyo - ekonomik durumunu yansıtabilme özelliğine sahiptirler. 43 nolu mezarda tarihsel farklılıklara bağlı olarak görülen ikonografi çeşitliliği, Patara takılarının geneli için de geçerlidir. Likya Bölgesinde etkisi görülen Mısır kültürü, 43 nolu mezarda bulunan İsis'in kendisi ya da tanrıçaya özgü betimlenen Mısır kraliçesi olarak yorumlanan kadın figürü ve yine İsis'i simgelediği düşünülen yılanlı yüzükte, belirgin olarak izlenebilmektedir.⁵³³

Aynı mezar buluntuları arasında yer alan ve bir Suriye atölyesinin ürünü lir çalan Eros, Yunan ve Roma mitolojisinde sık kullanılan yaygın bir kompozisyondur. Fakat Eros'un üzerindeki karını ve cinsel organı açıkta bırakan Attis'e özgü giysi, küpenin ikonografisini tamamen değiştirmektedir. Frigya'da tapınım gören Anadolu kökenli Attis kültürünün Yunan mitolojisinde önemli bir yer edinen Eros ile kaynaştırılması olgusu, Suriye'ye özgüdür ve bu durum aynı atölyeye ait başka bir örneğin varlığıyla da desteklenmektedir.⁵³⁴ Anadolu ve Yunan mitolojisinin tek bir figürde toplanması ve bu örneğin Patara'da Mısır özellikleri taşıyan takılarla beraber bulunması, o dönemde kentteki kültür karışımını en iyi biçimde ortaya koymaktadır.

43 nolu mezarda ele geçen ve İskenderiye atölyesine verilen diğer gemmelerdeki Athena, Victoria, Fortuna (Tyche) betimlemeleri, İskenderiye'nin batı kültürünün etkisinde kaldığının bir göstergesidir. Bu kompozisyonlara ek olarak Erken Roma Dönemi özelliği taşıyan erkek portresi ve olasılıkla atlet olarak yorumlanan çıplak erkek figürü ve doğal yaşamdan alınan kuş betimlemesi, gemmeler üzerinde belirli bir bölge özelliği göstermeyen ve her yerde uygulanan günlük hayat kompozisyonlarıdır. 30 nolu mezardan ele geçen ve büyük bir olasılıkla sahibinin adının yazılı olduğu küpenin tek olarak bulunması, eserin sadece ölü armağanı olarak kullanıldığı düşündürmüştür.

⁵³³ Mısır kültürünün etkileri Xanthos'da stel üzerinde bulunan İsis kabartması, Sidyma'dan yazıt ve Andreake Granarium binası üzerindeki kabartma ile Likya bölgesinde görülmektedir. Işın, 4 dn. 10.

⁵³⁴ Segall 55 Lev. 16 a 43.

Takı buluntuları arasında doğu kùltürü etkisi gösteren diğer örnekler, kolye sarkacı olarak kullanılan fayans, fildişi ve kemikten yapılan amuletlerdir. Amulet genel anlamda insanları kötùlùkten koruyan manevi gücün, belirli motiflere yüklenmesidir. Sürekli kendisini koruyacak güce ihtiyacı olan insanlar, bu amaç için yaptıkları amuletleri süsleme elemanı olarak da kullanmışlardır. Özellikle “Herakles Düğümü”, fildişinden yapılan minyatür “Herme”, aynı malzemeden phallos bitimli el ve ev sarkaçlarının aynı mezardan ele geçmesi altın malzemeden yoksun olan mezarın düşük gelir seviyesine sahip insanlara ait olup olmayacağı sorusunu akla getirmektedir. Ancak bu buluntuların bilinçli bir ölü kùltü seçimi olma olasılıkları da eşit derecede mümkündür. 4 nolu mezardan ele geçen fayanstaki insan yüzlü amuletler ise, Fenike cam alabastronları ile birlikte ele geçtiği için Kıbrıs üretimi olarak kabul edilmesine rağmen, özde Fenike kökenlidir.

8.2. Tipoloji

Yüzük, küpe, madalyon ve kolye sarkacı olmak üzere dört ana gruba ayrılan takılar ikonografide olduğu gibi çok çeşitli bir tipolojiye sahiptir.

Özellikle 43 nolu mezarda yoğun olarak el geçen yüzükler, taşlı ve taşsız olmak üzere iki ana kümeye ayrılmıştır. Taşlı yüzükler kendi içinde işlemeli ve işlemez olmak üzere iki alt küme oluşturmuştur. Gemme olarak adlandırılan işlemeli yüzük taşlarında birbirinden farklı figürler ve buna bağlı olarak da ikonografiler işlenmiştir.

Değerli ve yarı değerli taşlar genelde altın ile beraber kullanıldığı için, Patara takıları içerisinde yer alan taşsız yüzükler çoğunlukla bronzdan yapılmıştır. 43 nolu mezarda bulunan altın yüzük ve İ.S. 2.yy tarihlenen polygonal halkalı örnek, bu genelmenin dışındadır. Taşsız yüzüklerde Herakles düğümü, spiral motifi veya düz kaşın üzerine insize tekniğinde yapılmış sade bitki motifleri, süsleme elemanı olarak kullanılmıştır.

Buluntu yoğunluğunda ikinci sırayı alan küpeler ise, birçok araştırmacı tarafından sarkaçlı ve sarkaçsız olmak üzere iki ana grupta toplanmıştır. K9 ve K10 dışında diğer küpeler sarkaçlı olmasına rağmen, bazı örneklerin sadece halkaları sağlam olarak ele geçtiği için, sarkaçsız küpe kümesine yerleştirilmiştir.

Hellenistik Dönem öncesinde ana gövde ve buna asılı olan sarkaçtan oluşan küpeler kullanılmaktaydı. Aslan başlı küpeler ile birlikte ana gövdenin yerini halka formu almıştır. Patara küpeleri, 43 nolu mezarda ele geçen K8 dışında, halka formudur. İ.Ö. 1.yy başlarına tarihlenen Eros'lu küpe, Geç Hellenistik Dönem olarak adlandırılan süreçte kullanılan ender örneklerdendir. Az sayıdaki kuyumculuk atölyelerinde, belirli formlardan farklı yapılan örneklerde üretilmiştir. Bu örneklerin ısmarlayıcının ve ustanın kişisel zevkine bağlı olarak yapıldığı düşünülmektedir.

Patara takıları arasında literatürde benzerleri olmayan örnekler için bu tarz bir açıklama getirmek mümkündür. Bunlarda İ.Ö. 1.yy tarihli ve Yüksek Hellenistik Dönem'in etkisinde kalan ustalar tarafından yapılan K9 ve K10, diğer tipolojilerden farklı çizgilerde üretilmişlerdir. Her iki örnekte de hayvan başlı küpelerin etkisi hissedilmekle beraber, halkaya eklenen yazılı plaka veya boncuklarla farklı dizaynlar oluşturulmuştur. Roma Dönemi'ne tarihlenen 40 nolu mezardan ele geçen halka formulu küpelerin örnekleri ise, literatürlerden bilinmekte ve oldukça yaygın olarak kullanılmaktadırlar. Mezar buluntuları ana tipoloji kümelerine uyarlar, ancak süslemede küçük farklılıklar görülmektedir. İ.Ö. 1.yy'a tarihlenen K9 ve K10 İskenderiye

atölyesinin şablon form dışında özgün eselerde ürettiklerini göstermesi bakımından önemlidir.

Patara takıları içerisinde yer alan ve kentin doğu kültürü ile olan ilişkisini takı sanatında kanıtlayan kolye sarkacı amuletler, Kıbrıs ve Fenike atölyesi ürünü olarak kabul edilmektedir. Üretim merkezi olan Doğu Akdeniz bölgesinin özelliklerini taşıyan bu amuletler stil ve küçük süsleme farklılıkları dışında tipolojik kümeler içerisine rahatlıkla yerleştirilebilmektedir.

Yerel atölyenin ürünü olmamasına rağmen örneklerin çoğunda az da olsa değişikliklerin bulunması, takı formlarında kullanıcının ve atölyenin etkisini yansıtması açısından önemlidir.

8.3 Stil ve Atölye

Yapılan stil karşılaştırmaları sonucunda Patara takıları İ.Ö. 2.yy'ın ikinci yarısı ile İ.S. 2.yy'ın arasına yerleştirilmektedir. Patara'da bulunan bu takılarla Hellenistik Dönem'in sonlarından Roma Dönemi'nin içlerine kadar genel takı gelişimini izlemek de mümkündür.

En erken buluntular 4 nolu mezardan ele geçen ve İ.Ö. 2.yy ikinci yarısına tarihlenen amuletler ile 43 nolu mezardan ele geçen İsis betimlemeli yüzük ve Eroslu küpedir. Her iki mezarın diğer buluntuları, takıların tarihini desteklemektedir. Fakat aynı mezar içerisinde geç dönem eserlerinin de bulunması, uzun süreli kullanım ile açıklanmaktadır. Özellikle 4 nolu mezarda bulunan ve muhtemelen İ.Ö. 1.yy başlarına tarihli iç kalıp tekniği ile yapılmış cam alabastronlar, özde Fenike kökenli olup Kıbrıs ve Mısır'da da üretilmişlerdir.⁵³⁵ İnsan yüzlü amuletler İ.Ö. 6.yy'da Fenike'de görülmektedir.⁵³⁶ Akdeniz'e yayılan bu amuletlerin stilistik açıdan yapılan karşılaştırmalar sonucunda Kıbrıs malzemeleri ile benzerlik içerisinde olduğu dikkati çekmektedir.⁵³⁷ Bu benzerliğe dayanarak Patara amuletlerinin de Kıbrıs atölyesi ürünü olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Kıbrıs mezarlarında da iç kalıp tekniği ile yapılan camların insan yüzlü amuletler ile birlikte ele geçmesi Patara mezarlarıyla benzerlik göstermektedir.⁵³⁸

Takılar içerisinde İ.Ö. 2.yy sonlarına tarihlenen diğer iki buluntu, 43 nolu mezardan ele geçmiştir. Mısır özellikleri taşıyan ve başındaki atribütü ile tanrıça İsis olarak adlandırılan kadın figürü, kaliteli bir işçiliğe sahiptir. Hellenistik Dönem'in en önemli atölyesi Alexandria ve Antiocheia idi. Kaliteli işçilik gösteren yüzüğün, Mısır tanrıçası İsis ile olan ikonografik benzerliği nedeniyle Alexandria atölyesinde yapılmış olmalıdır. Ayrıca Patara kentinin Ptolemaioslarla olan tarihsel ilişkisi de bu görüşü desteklemektedir. Stilistik açıdan yapılan karşılaştırmada İsis figürünün İ.Ö. 3.yy tarihlenen benzer örneklerine göre daha doğal işlenmesi, İ.Ö. 2.yy sonunun bu gemme için uygun olduğunu düşündürmektedir. Aynı mezarda ele geçen İ.Ö. 1.yy başlarına tarihlenen tanrıça İsis'in simgesi olan yılanlı yüzük de Alexandria atölyesinin ürünü olmalıdır.

İ.Ö. 1.yy başlarına tarihlenen ve benzer örneklerin ışığında Suriye atölyesi malzemesi olarak kabul edilen Eros küpesi, diğer buluntuların atölyesi ile uyuşmamaktadır. Bu farklılık Attis ile bağlantılı görülen ikonografide de kendini göstermektedir. 43 nolu mezardan çıkan altı

⁵³⁵ P. Fossing, *Glass Vessel Before Glass – Blowing* (1940) 112 Res. 85.

⁵³⁶ M. S. Joukowsky, *Human - Faced Glass Beads. Love for Antiquity, Selection from the Joukowsky Collection* (Edit. R. Winkes) 12 Eylül - 8 Ekim 1985 (1985) 43 v.d. Res. 35. 36.

⁵³⁷ M. Seefried, *RDAC* 1986 Lev. 26, 7d.

⁵³⁸ M. Seefried, *RDAC* 1986 Lev. 26, 6.

işlemeli ve bir işlemez taşlı yüzük, karşılaştırma örnekleriyle Y10 ve K8'den daha geç bir sürece, İ.Ö. 1.yy içlerine tarihlenmektedir. İ.Ö. 1.yy sonlarına tarihlenen Y6 ve Y12'nin kent Roma'da üretilen örneklerden farklı olması ve İ.Ö. 1.yy ilk yarısına tarihlenen gemmelerin işçiliğinin devamı niteliğini taşıması, takıların çoğunun buluntuların Alexandria malzemesi olduğunu düşündüren bir diğer nedendir.

Kronolojik dizinin ikinci basamağını İ.Ö. 1.yy sonu İ.S. 1.yy başına tarihlenen ve kendi içinde buluntu birliği sağlayan 16 nolu mezarın takıları oluşturmaktadır. Altın malzemenin yer almadığı mezarda bronz ve fildişi takı buluntuları ağırlıktadır. İ.Ö. 1.yy sonu İ.S. 1.yy başlarına yerleştirilen bronz yüzüklerin atölyesi ile ilgili olarak kesin bir sonuca varmak mümkün olmamaktadır. Patara için lokal bir kuyum atölyesinin varlığını gösterecek yeterli bilgi bulunmaması nedeniyle, sade ve basit olarak nitelendirilen formda yapılan bu yüzük grubunun atölyesi bilinen birkaç atölye varsayımının ötesine gidememektedir. Dönemin önemli kuyumculuk atölyeleri olan Alexandria ve Antiocheia'ya ek olarak lokal özellikler gösteren ve genelde kendi bölgesinin ihtiyacını karşılayan Palmyra ve Kıbrıs atölyelerinin varlığı, kesin olmamakla beraber düşünce aşamasındadır. Aynı mezarda ele geçen amuletik amaçlı fildişi sarkaçlar erken dönem Fenike örneklerinin devamı niteliğindedir. Bu durumda Patara'nın elverişli limanı ile ticaretinin hareketli olmasına dayanarak fildişinden yapılan bu amuletlerin Fenike ürünü olabileceği düşünülmektedir.

Sonuçta İ.Ö. 2.yy ikinci yarısı ile İ.S. 1.yy birinci yarısı arasında belirgin stil ve atölye özelliği gösteren örneklerin Alexandria, Kıbrıs ve Fenike atölyesi ürünü olabileceği düşünülmektedir. Patara kentinin doğu ülkeleri ile olan tarihsel ve ticari ilişkisi, buluntuların doğu kaynaklı olmasını desteklemektedir.

Takıların en geç aşamasını 40 nolu mezarın İ.S. 2.yy ağırlıklı tarihlenen buluntuları oluşturmaktadır. Tamamen Roma takı sanatının değişiminin izlendiği bu örnekler, ismarlayıcı ve ustaya bağlı olarak yapılan özgün değişiklikler dışında, ana form olarak Roma Çağı tipolojisi içerisindedir. Artık Hellenistik Dönem'in etkisinin kaybolduğu bir tarih olan İ.S. 2.yy'da, yapım merkezlerine kent Roma ve lokal birkaç atölyenin eklenmesi dışında bir farklılık görülmemektedir. 40 nolu mezar takılarının Alexandria, Antiocheia gibi büyük merkezlerin yanı sıra Palmyra, Kıbrıs ve Tyr gibi yerel atölyelerden biri olabileceği düşünülmekte fakat elde kesin veri bulunmadığı için net bir sonuca ulaşılamamaktadır. Roma Dönemi buluntularının özellikle, kent Roma takı formlarından küçük farklarla ayrılışı, erken dönem örneklerde olduğu gibi geç dönem buluntularının da büyük olasılıkla doğu atölyelerinde yapıldığı düşüncesine neden olmaktadır.

Bütün verilerin genel değerlendirmesi sonucunda üç parçaya ayrılan kronolojik sıralamasında her bir aşamanın kendi içinde stil birliği içinde olduğu görölmektedir. Bu dolaylı olarak, atölye birliğinin de bir göstergesidir. Atölye olarak Alexandria'nın ağırlığı, Patara kentinin tarihsel gelişimi ile yer alır.

8.4. Ölü Kültünde Takuların Yeri

Mezar armağanı olarak tercih edilen takuların büyük çoğunluğu kaçak kazılarla çıkartılmış ve sonradan müzelere kazandırılmıştır. Özellikle altından yapılan örnekler maddi değer taşıdıkları için, hem antik dönemde hem de günümüzde bir çok defnecinin hedefi olmuştur. Takı buluntuları genelde tarihleyici unsurlardan yoksun buluntu bütününden kopmuş bir biçimde ortaya çıkartıldığı için, sistemli kazılardan ele geçen örnekler kronolojinin oluşturulmasına katkıda bulunmalarından dolayı büyük önem taşımaktadır. Patara takularının çoğunun soyulmamış mezarlardan *in-situ* durumda ele geçmesi, onların önemini böylece ortaya koymaktadır.⁵³⁹ Patara'da soyulmuş mezarlarda antik dönem mezar soyguncularının dikkatinden kaçan sadece birkaç buluntunun ele geçmesi ve tarihlemeyi sağlayan buluntunun olmaması, genel bir tarihleme yapmayı zorunlu kılmıştır.

1993 yılında 6 nolu mezardan ele geçen biri gemmeli iki yüzük, stil olarak İ.S. 1.yy başlarına tarihlenmesine rağmen, aynı mezarda ele geçen terrakotta buluntularının İ.Ö. 2.yy başlarına verilmesi yüzüklerin daha geç bir kullanımın olarak mezara bırakıldığını göstermektedir.⁵⁴⁰ İlk kullanım ile daha geç kullanım arasının en uzun olduğu mezar olma niteliğini taşıması bakımından, buradaki buluntular önem taşımaktadır. Yüzüklerden birinin halkasının içerisinde parmak kemiği ile beraber ele geçmesi, sahibinin parmağında gömüldüğünü gösterir. Bu durumda yüzüğün sadece ölü armağanı olarak değil, günlük hayatta da kullanıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Patara takularının büyük çoğunluğunun günlük hayatta kullanılmış olması, ölen kişi hakkında yaşadığı süreçle ilgili olarak bilgi vermesini de sağlamaktadır.

Patara mezarları için bir genelleme yapıldığında, 4 ve 16 nolu mezarların diğerlerinde görülen gösterişli altın takılardan yoksun olduğu ve buluntu çoğunluğunu amuletlerin oluşturduğu sonucuna ulaşılmaktadır. 4 nolu mezarda insan yüzlü ve kap formu kolye sarkaçlarından oluşan amuletlere ek olarak, pişmiş topraktan yapılan minyatür bir Herme'nin de beraber bulunması, güçlü inançlara sahip insanlara ait bir mezar olduğunu düşündürmektedir. Aynı özellikler bronzdan yapılan yüzükler ve fildişi amuletlerin bulunduğu 16 nolu mezarda da görülmektedir.

⁵³⁹ 1995 ve 1997 yılında çalışılan yer altı oda mezarları için bkz. İşkan - Çevik 1996, 191-199; İşkan - Çevik 1999, 162 - 166.

⁵⁴⁰ Işın, 11.

Günümüzde takının öncelikle kadınlar tarafından kullanılmasının aksine antik dönemde erkeklerin özellikle yüzük ve çelenklere yoğun olarak ilgi gösterdiği bilinmektedir.⁵⁴¹ Bu durumda yüzüğün halka çapının büyük olması, kullanıcının belirlenmesinde ipucu niteliğini taşımaktadır. Kesin sonuca antropolojik araştırmalar neticesinde iskelet cinsinin saptanması ile ulaşılabilmektedir. 43 nolu mezarda bulunan İsis betimlemeli, U tipi halka formulu yüzüğün diğer örneklerden daha büyük olması ve ayrıca oldukça iri yapılı iskeletin yanında bulunması, bunun bir erkek yüzüğü olabileceğini düşündürmüştür, yapılan antropolojik araştırmalar sonucunda bu görüş kesinlik kazanmıştır.

Soyulmamış olarak günümüze kadar ulaşan 43 nolu mezarda takıların ve diğer buluntuların *in-situ* özelliği taşıması, Likya ölü gömme geleneği hakkında bilgi vermesi açısından oldukça önemlidir. Takılar, mezar içerisinde bulunan 6 yetişkin 1 bebek olmak üzere 7 iskeletin dördünden ele geçmiştir. Diğer buluntular ve antropolojik verilerle buluntuların mezar içindeki konumu göz önüne alınarak, yorum yapmak mümkün olacaktır. Mezarın güneyinde yer alan ve sporcu olduğu belirtilen iri yapılı iskeletin parmağında Fortuna betimlemeli yüzük bulunmuştur. Yüzüğün halka çapının 22 mm.'yi bulması, iskeletin erkek olduğunu desteklemektedir. Aynı iskeletin avcunun içinde bulunan halka çapı biraz daha küçük olan ikinci yüzük ise bu özelliğinden dolayı ölü armağanı olarak bırakılmış olmalıdır. Takıların günlük kullanıma yönelik olup olmadıklarını, mezarın genel konteksi içerisinde değerlendirerek saptamak mümkün olmaktadır.

Mezarda bulunan ikinci takı grubu S2 kodlu iskeletten elde edilmiştir. Demir halkalı cam üzerine portre işlemeli yüzük ve kithara çalarken betimlenen Attis tipli Eros küpesi stilistik açıdan farklı tarihlenmesine rağmen, aynı iskeletten ele geçmiştir. Yapıldığı dönemin gösterişli işçiliğine sahip ender örnekler arasında bulunan Eros'lu küpenin sadece bir sarkacı sağlam olarak ele geçmiş, diğer tekinin ise sadece ana gövdesi bulunmuştur. Mezar soyulmadığı halde küpenin bu durumu, ilk konulduğu andan itibaren sarkaçsız ve ölü armağanı olarak kullanılmasına yönelik bir yorumla açıklanmaktadır.

30 nolu mezarda ele geçen ve üzerinde sahibinin adının yazılı olduğu tekil bir örnek olan disk aplikli halka formulu küpe, gerek bu özelliğinden gerek tek olarak bulunmasından dolayı ölü armağanı olarak mezar içerisine yerleştirilmiştir. Aynı şekilde 43 nolu mezarın S5, S6 ve S7 iskeletlerinin üzerine buruşturulup serpiştirilen altın yaprakları da, günlük kullanımdan

⁵⁴¹ Marshall 1911, 32; Willams – Ogden 32.

çok ölü gömme ritüelleri ile birlikte düşünülmelidir.

43 nolu mezarda farklı zamanda yapıldığı düşünülen iki takımın aynı iskelet üzerinde bulunması, defin sırasını saptamayı güçleştirmektedir. Örnek olarak özellikle S1 nolu iskelette İ.Ö. 2.yy sonu 1.yy başlarına tarihlenen yüzüğün İ.Ö. 1.yy ortalarına tarihlenen Fortuna betimlemeli yüzük ile beraber bulunması, kronolojik olarak düzensizliğe neden olmaktadır. Yaklaşık olarak buluntular arasında aynı zaman farkını S2 nolu iskelette de görülmesi yorumlamada dikkate alınması gereken önemli bir noktadır.

Mezar içindeki S5 ve S6'dan ele geçen takılar yaklaşık olarak aynı zaman dilimleri arasına yerleştirilmişlerdir. 43 nolu mezarda görülen bu çeşitliliğin Likya Bölgesi'nin ölü gömme geleneği ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

LEVHA DİZİNİ

Lev. 1. a. Y1 Kadın Portreli Yüzük (TG3 altındaki oygu gömüt)

Lev. 1. b. Y2 95'den Athena Betimlemeli Yüzük(O.M. I)

Lev. 2. a. Y3 Masklı Yüzük (O.M.III)

Lev. 2. b. R. Stupperich, BOREAS 9, 1986 Lev. 41,9.

Lev. 3. a. Y4 Eros'lu Yüzük (O.M. 30)

Lev. 3. b. Y4 Eros'lu Yüzük (O.M. 30)

Lev. 4. a. Y5 Cameo (O.M. 33)

Lev. 4. b. Zwierlein-Diehl 1986 Lev. 11, 50.

Lev. 5. a. Y6 Erkek Portreli Yüzük(O.M. 43)

Lev. 5. b. L. Giuliani, Bildnis und Botschaft (1986) Res. 1.

Lev. 6. a. Y7 Fortuna'lı Yüzük (O.M. 43)

Lev. 6. b. Y7 Fortuna'lı Yüzük (O.M. 43)

Lev. 6. c. Zwierlein-Diehl 1973 Lev. 36, 208.

Lev. 7. a. Y8 Kuş Betimlemeli Yüzük (O.M. 43)

Lev. 7. b. Y8 Kuş Betimlemeli Yüzük (O.M. 43)

Lev. 8. a. Y9 Victoria'lı Yüzük (O.M.43)

Lev. 8. b. Y9 Victoria'lı Yüzük (O.M.43)

Lev. 9. a. Y10 İsis'li Yüzük (O.M.43)

Lev. 9. b. Y10 İsis'li Yüzük (O.M.43)

Lev. 9. c. Vollenweider 1995 Lev.55, 92.

Lev. 10. a. Y11 Athena Betimlemeli Yüzük (O.M.43)

Lev. 10 b. Y11 Athena Betimlemeli Yüzük (O.M.43)

Lev. 11. a. Y12 Atlet Betimlemeli Yüzük(O.M. 43)

Lev. 11. b. Zwierlein-Diehl 1973 Lev.122, 1317.

Lev. 12. a. Y13 (O.M. 43)

Lev. 12. b. Y14 (TG3 altındaki oygu gömüt)

Lev. 13. a. Y15 Kare Taşlı Yüzük (O.M. 16)

Lev. 13. b. Y16 (O.M. 18)

Lev. 13. c. Y17 Gümüş Yüzük(O.M.22)

Lev. 13. d. Y18 Kare Taş Yuvalı Yüzük(O.M.40)

Lev. 14. a. Y19,Y20,Y21,Y22,Y23 (O.M. 16)

Lev. 14. b. Y24 Herakles Düğümlü Yüzük (O.M. 16)

Lev. 14. c. Marshall 1907 Lev. 24, 959.

Lev. 14. d. Y25 Spiral Kaşlı Yüzük (O.M.16)

Lev. 14. e. Marshall 1907 Lev. 24, 939.

Lev. 15. a. Y26 Bitkisel Motifli Yüzük (O.M. 40)

Lev. 15. b. A. D'Ambrosio, Gli Orni di Oplontis. Lev. 21, 40-42.

Lev. 15. c. Y27 Düz Kaşlı Yüzük (O.M. 43)

Lev. 16. a. Y28 Yılanlı Yüzük (O.M. 43)

Lev. 16. b. K1 Kalp Formlu Küpe(O.M.I)

Lev. 17. a. K2 Kare Taş Yuvalı Küpe (O.M. 22)

Lev. 17. b. K3 Boncuk Sarkaçlı Bir Çift Küpe (O.M. 40)

Lev. 18. a. K4 Damla Sarkaçlı Küpe (O.M. 40)

Lev. 18 .b. K5 Damla Sarkaçlı bir Çift Küpe (O.M.40)

Lev. 19. a. K6 Düz Disk Aplikli Bir Çift Küpe (O.M. 40)

- Lev. 19. b. K7 Düz Disk Aplikli Bir Çift Küpe (O.M. 40)
- Lev. 20. a. K8 Eros'lu Küpe (O.M. 43)
- Lev. 20. b. K8 Eros'lu Küpe (O.M. 43)
- Lev. 21. a. KS1 Yapraklı Sarkaç (O.M.40)
- Lev. 21. b. KS2 Boncuklu Sarkaç (O.M.40)
- Lev. 21. c. KS3 Altın Boncuklu Sarkaç (O.M.40)
- Lev. 22. a. K9 Halka Formlu Küpe
- Lev. 22. b. K10 Yazılı Küpe (O.M. 30)
- Lev. 23. a. K11 Halka Formlu Bir Çift Küpe (O.M. 40)
- Lev. 23. b. K12 Halka Formlu Küpe (O.M.40)
- Lev. 23. c. K13 Oval Formlu Küpe (O.M.40)
- Lev. 24. a. K14 Halka Formlu Bir Çift Küpe (TG3 altındaki Oygu Gömüt)
- Lev. 24. b. K15 Düz Diskli Halka Formlu Küpe (O.M. 40)
- Lev. 25. a. K16 Piramit Aplikli Halka Formlu Küpe
- Lev. 25. b. KP1 Küresel Gövdeli (O.M.14)
- Lev. 26. a. KP2 Silindirik Boncuklar
- Lev. 26. b. KP3 Altar Formlu (O.M.16)
- Lev. 26. c. KP4 Altar Formlu (O.M.16)
- Lev. 26. d. KP5 Altar Formlu (O.m.16)
- Lev. 27. a. KP6 Herme (O.M.16)
- Lev. 27. b. KP7 El (O.M.16)
- Lev. 27. c. KP8 Halka (O.M.16)
- Lev.27. d. KP9 Hançer (O.M.16)

Lev. 27. e. KP10 Haçer (O.M.43)

Lev. 28. a. KP11 Amuletler

a- İnsan Başı

b- Kap Formlu

c- Küresel Boncuklar

Lev. 28. b. M1 Genç Kadın Büstü (O.M.43)

Lev. 29. a. O.M. 6

Lev. 29. b. O.M. III

Lev. 29. c. O.M. 35

Lev. 30. a. O.M. 43

Lev. 30. b. O.M. 43

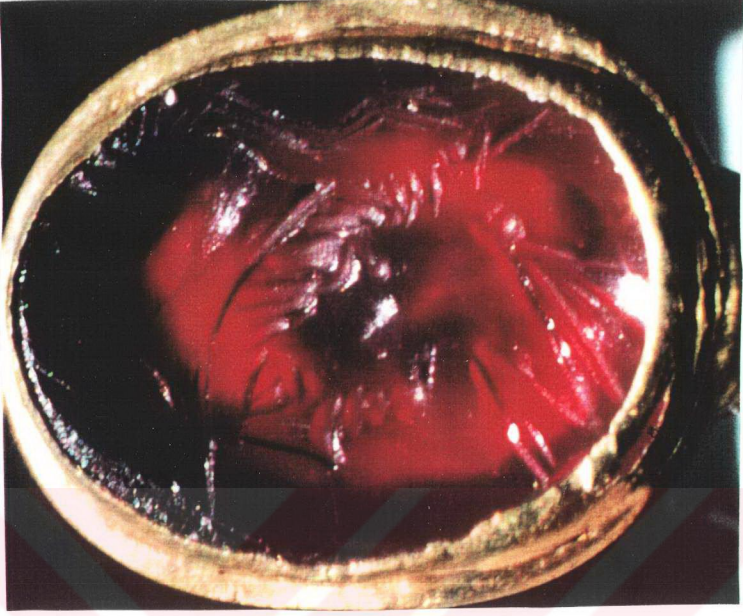
Lev. 30. c. O.M. 43

Lev. 30. d. O.M. 43

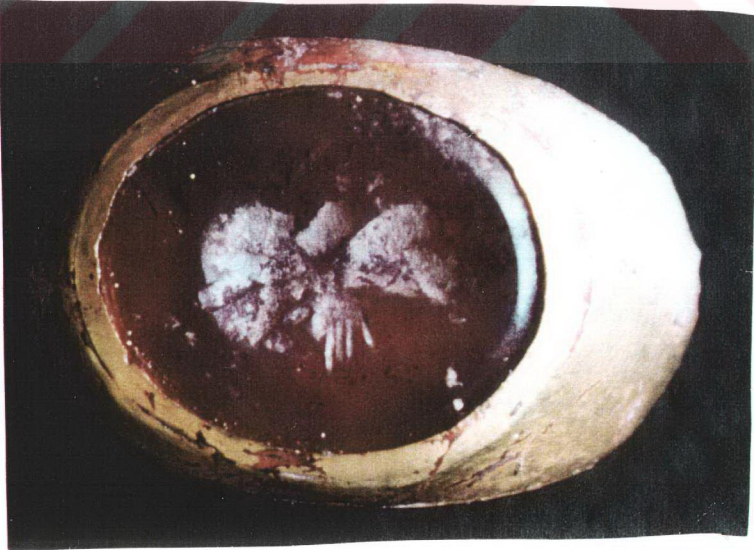
Lev. 30. e. O.M. 43

Lev. 31. a. O.M. 43

Lev. 31. b. O.M. 43

b.Y2

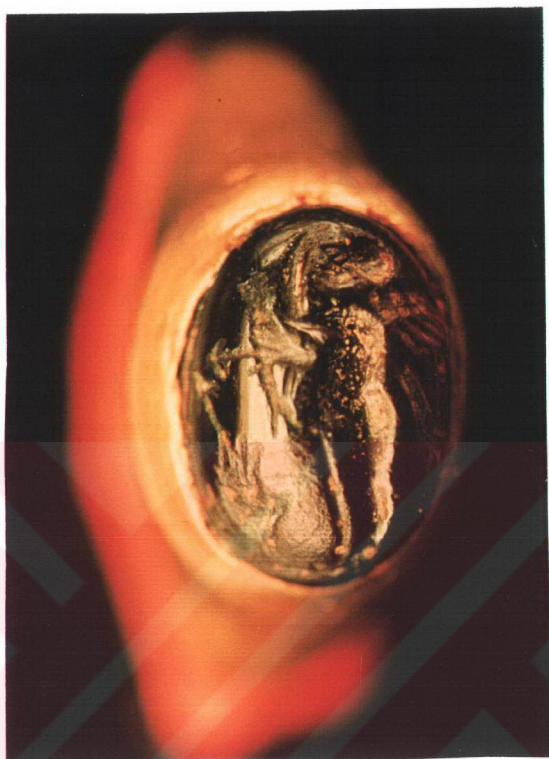
a.Y1

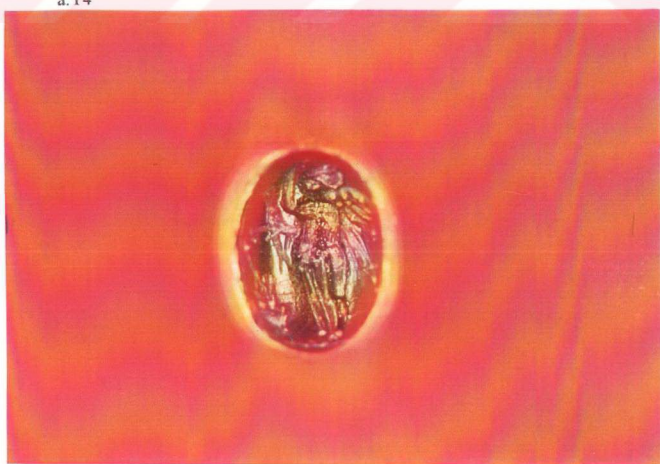
a.Y3

b.R. Stupperich, BOREAS 9,
Lev.41, 9.

a.Y4

b.Y4

a.Y5

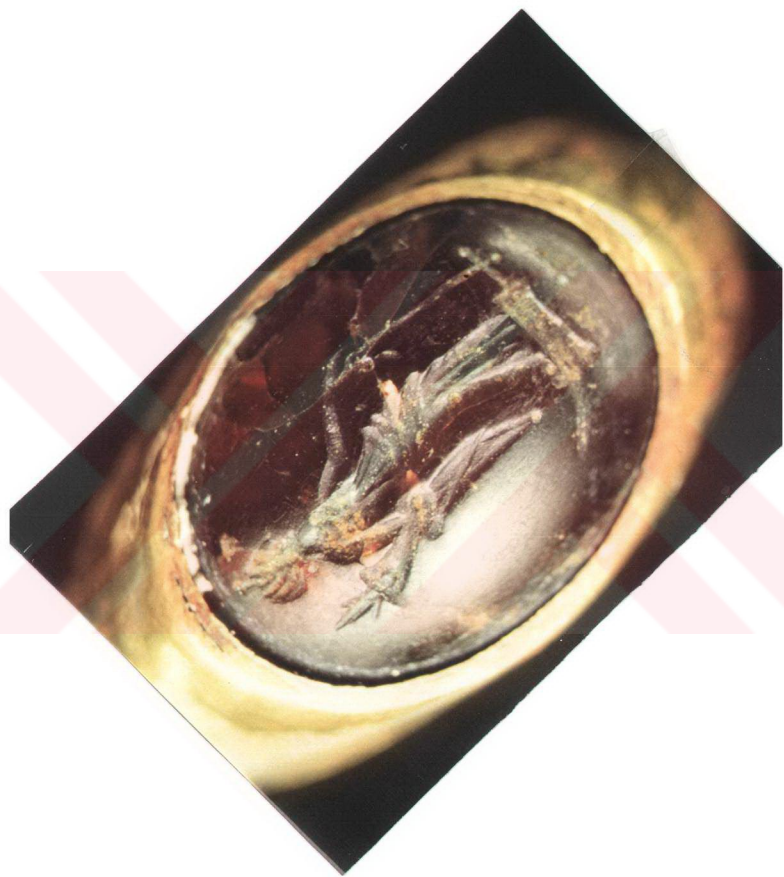
b.Zwierlein - Dichtl 1986
Lev.11, 50.

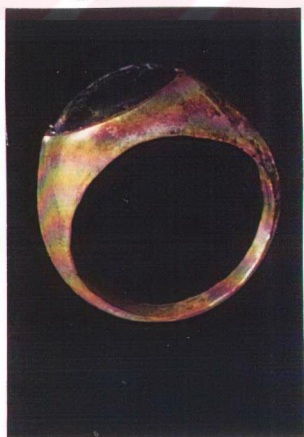
b.L. Giuliani, Bildnis und Botschaft (1986) Res. 1

a. Y6

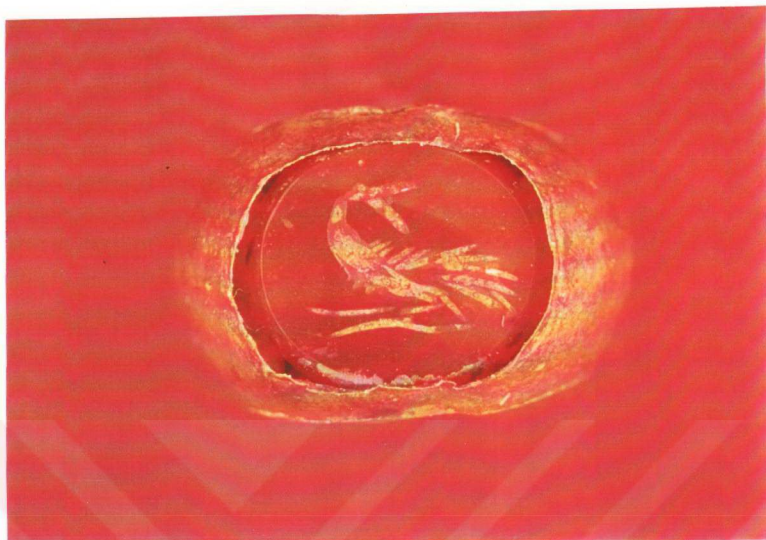
a.Y7

b.Y7

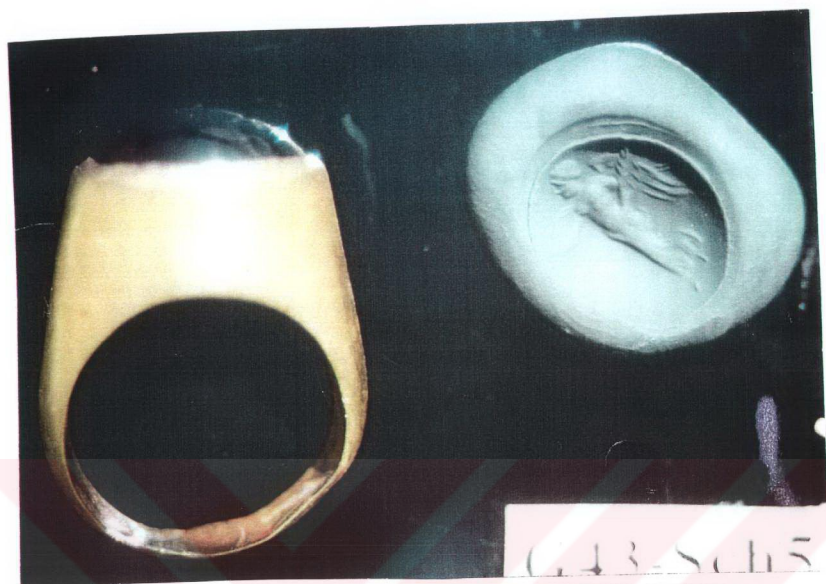

c.Zwierlein - Diehl 1973
Lev.36, 208.

a.Y8

b.Y8

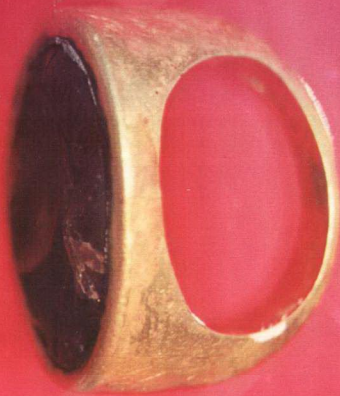

a.Y9

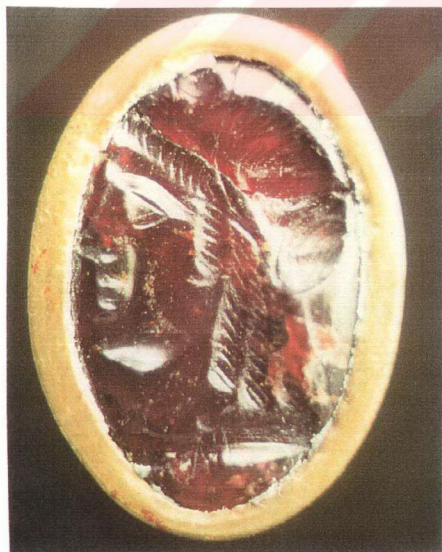

b.Y9

43-Sch2

a.Y10

b.Y10

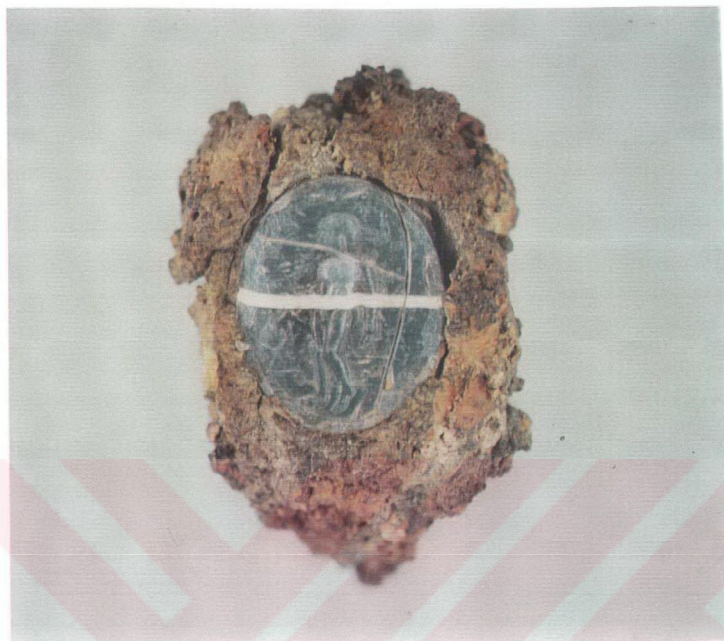
c. Vollenweider 1995 Lev. 55, 92.

a.Y11

b.Y11

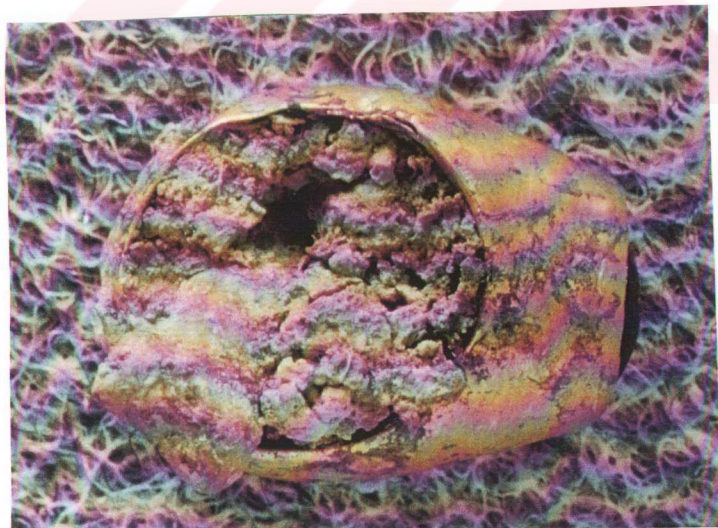
a.Y12

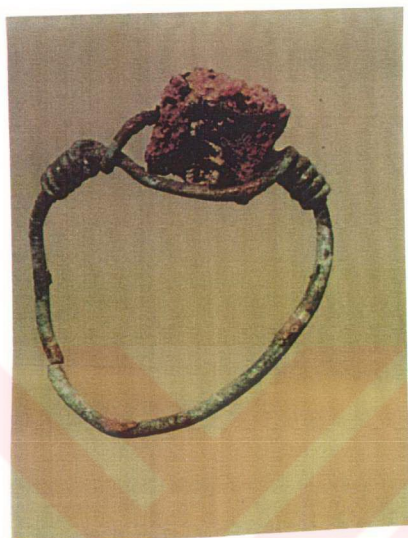
b.Zwirclein-Diehl 1973 Lev. 122,1317.

a.Y13

b.Y14

a.Y15

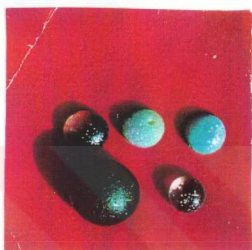
b.Y16

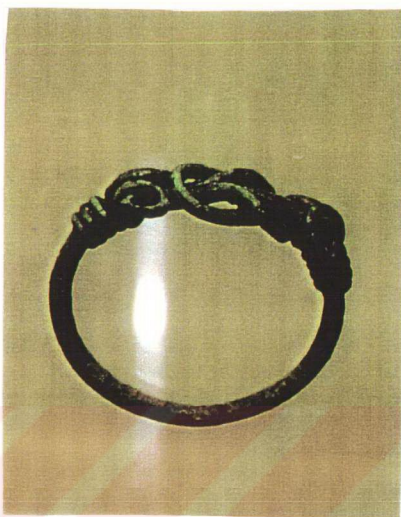
c.Y17

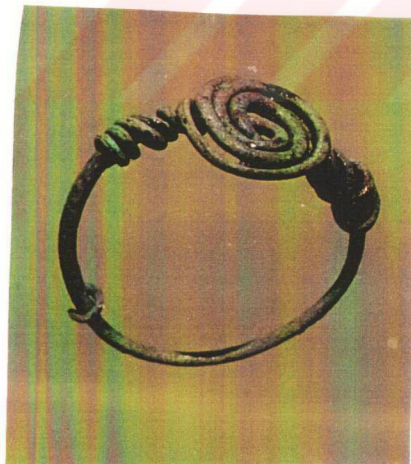
d.Y18

a.Y19,Y20,Y21,Y22,Y23

b.Y24

d.Y25

959

c.Marshall 1907 Lev.24,959.

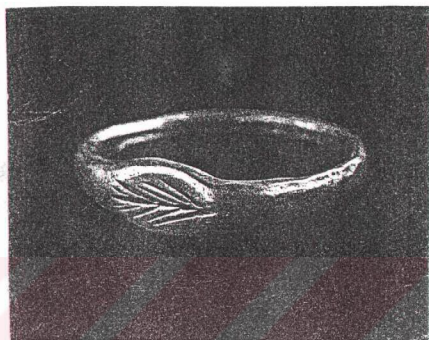

939

e.Marshall 1907 Lev.24,939.

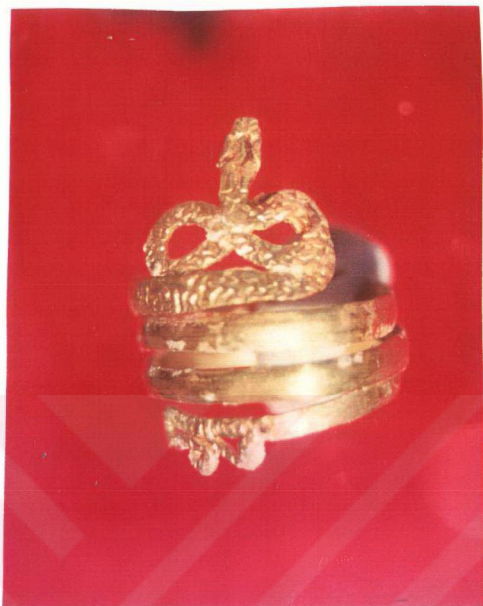
a.Y26

b.A. D'Ambrosio, Gli ori di Oplantis
Lev.21, 40-42.

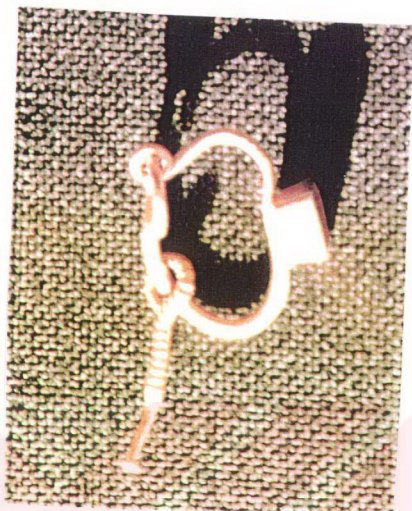
c.Y27

a.Y28

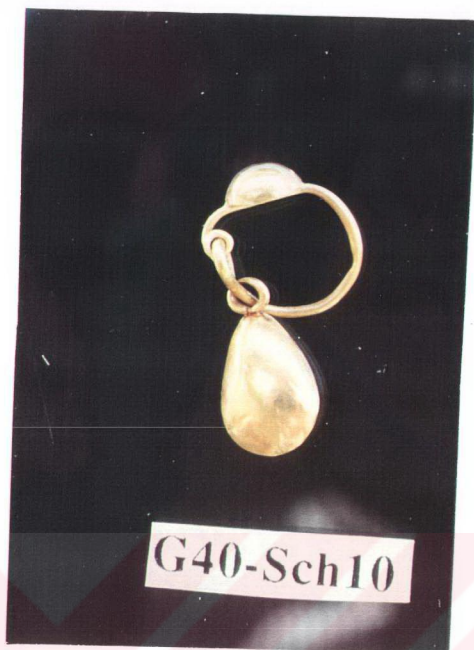
b.K1

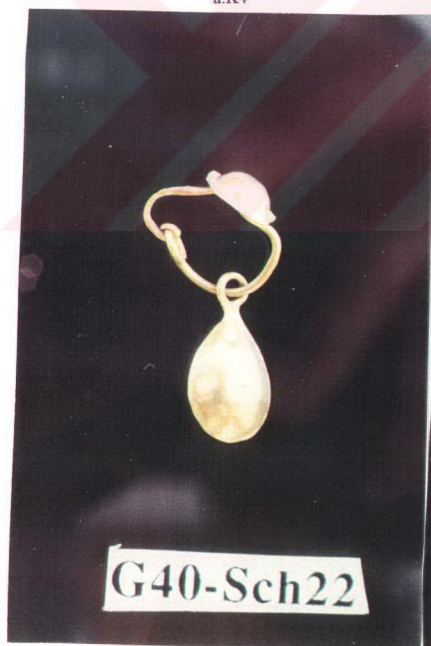
a.K2

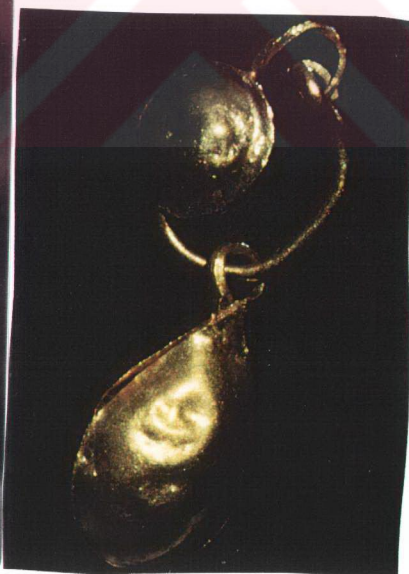
b.K3

a.K4

b.K5

a.K6

b.K7

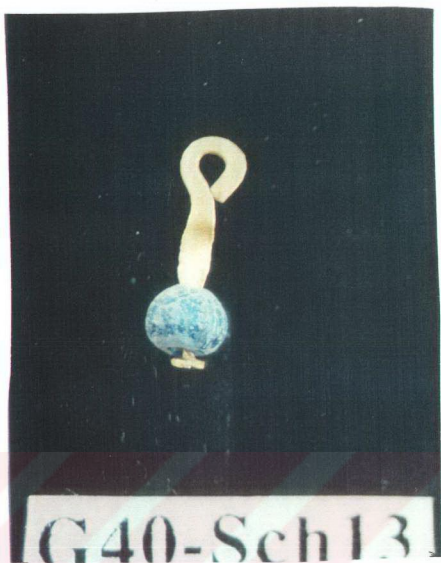
a.K8

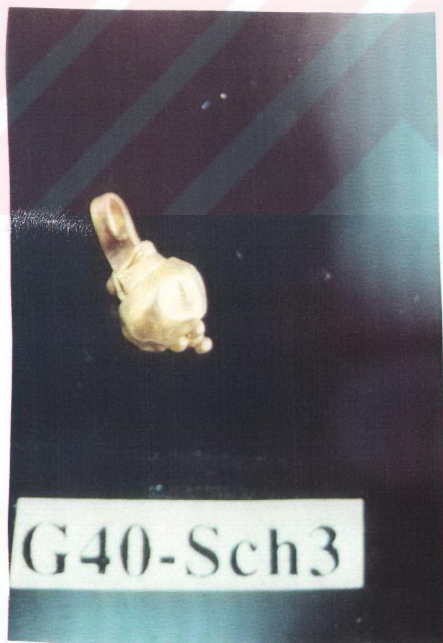
b.K8

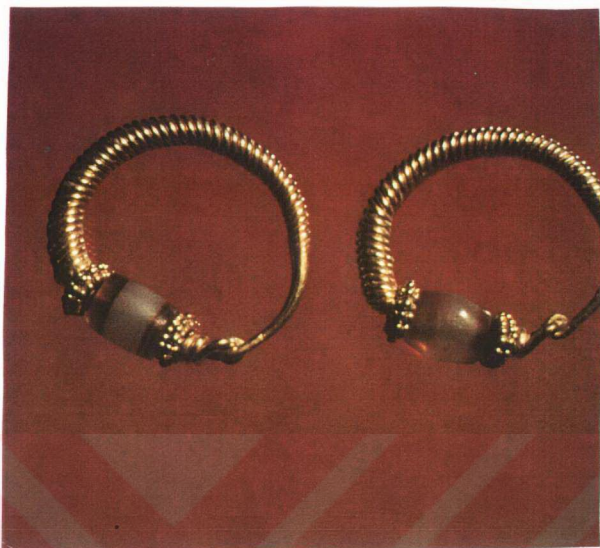
a.KS1

b.KS2

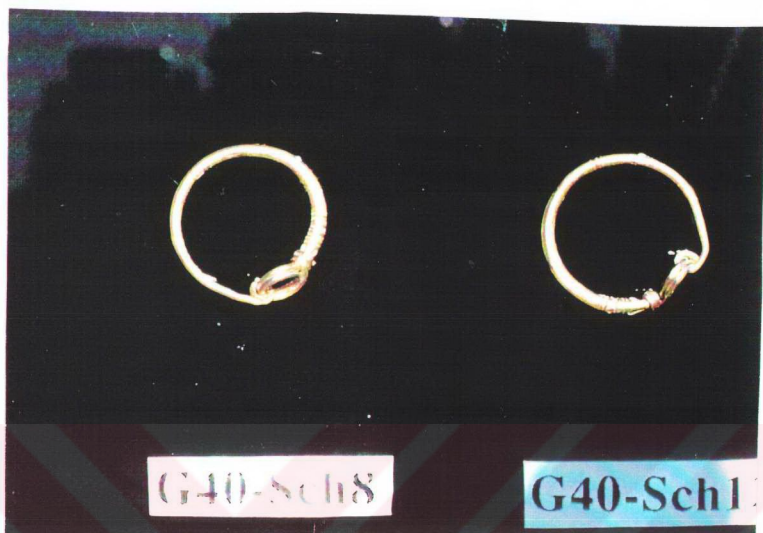
c.KS3

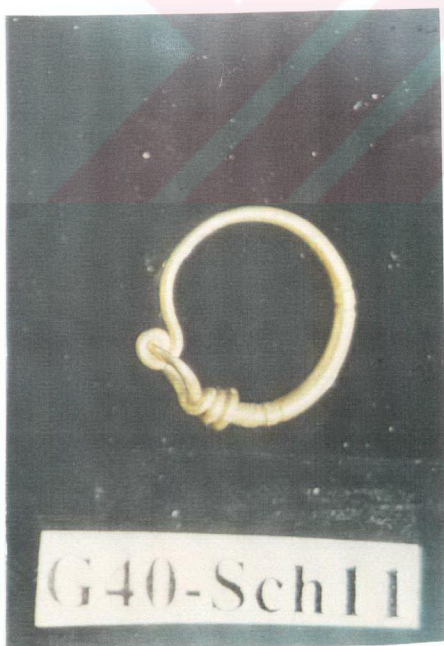
a.K9

b.K10

a.K11

b.K12

b.K13

a.K14

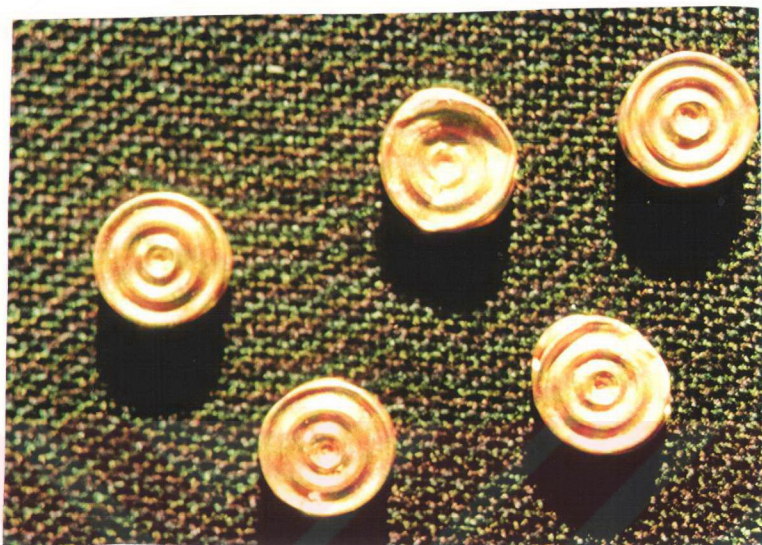
b.K15

a.K16

b.KP1

a.KP2

b.KP3

c.KP4

d.KP5

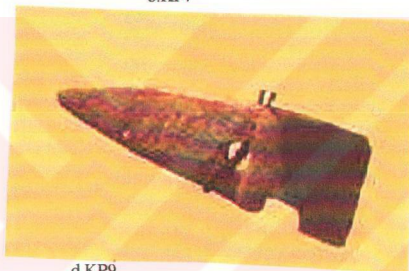
a.KP6

b.KP7

c.KP8

d.KP9

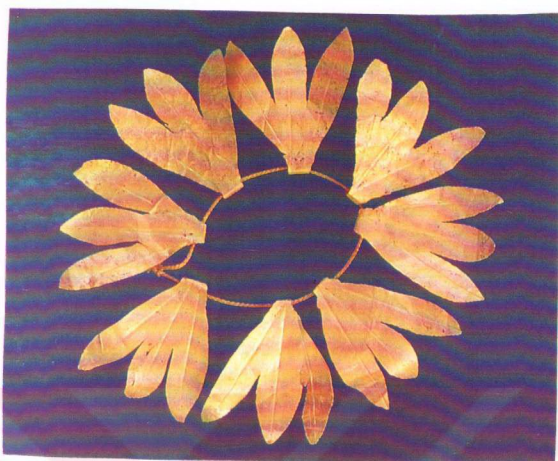
e.KP10

a.KP11

b.M1

a.O.M. 6

b.O.M. 3

c.O.M. 35

a.O.M. 43

b.O.M. 43

c.O.M. 43

d.O.M. 43

e. OM43

a.O.M. 43

b.O.M. 43

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Çilem UYGUN
Doğum Tarihi ve Yer : 19.01.1976 ADANA
Medeni Durumu :Evlü

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : İstanbul Prof.Dr. Faik Somer Lisesi
Lisans Diploması : A.Ü.Fen-Ed. Fak. Klasik Arkeoloji Bölümü
Tez Konusu : Patara Geç- Hellenistik Erken Roma önemi Takıları
Yabancı Dil / Diller : İngilizce

Bilimsel Falivyetler

Kültür Bakanlığı A.Ü. Patara Kazısı
Tlos Yüzey Araştırması

İş Denevimi

Stajlar : Kültür Bakanlığı A.Ü. Patara Kazısı
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar : A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Fen-Ed. Fak.
Klasik Arkeoloji Bölümü
Adres : Fen- Ed. Fak. Ark. Böl. Kampüs -Antalya
Te. No : + 90 242 227 89 00-5